

**ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASÍ JOQARÍ HÁM ORTA ARNAWLÍ
BILIMLENDIRIW MINISTRILIGI
ÁJINIYAZ ATINDAĞI NÓKIS MÁMLEKETLIK PEDAGOGIKALIQ
INSTITUTI**

Qol jazba huquqında

UDK: 37.0

Magistratura bólimi

Pedagogika kafedrası

RAZOV BAHRAMADDIN MUHAMADDIN ULI

**«QURANI KÁRIYMDE TÁRBIYANÍN AYIRIM MÁSELELERI»
atamasındağı**

5A 110901 – Pedagogika teoriyası hám tariyxı

Magistr akedemiyalıq dárejesin alıw ushın jazğan

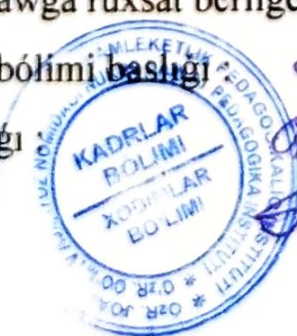
DISSERTACIYASÍ

MAKda qorgawğa ruxsat berilgen

Magistratura bólimi baslıǵı

Kafedra baslıǵı

Ilimiy basshı:

filos.i.k.dots. A.Embergenov

p.i.k. dots. M.Pazilova

p.i.k. dots. I. Allaniyazov

Nókis-2021

**ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASÍ JOQARÍ HÁM ORTA ARNAWLÍ
BILIMLENDIRIW MINISTRILIGI**

Ájiniyaz atındaǵı Nókis mámleketlik pedagogikalıq institutı

Magistratura bólimi

Pedagogika kafedrası

RAZOV BAHRAMADDIN MUHAMADDIN ULI

«QURANI KÁRIYMDE TÁRBIYANÍN AYIRIM MÁSELELERI»

Atamasında ǵı

5A 110901 – Pedagogika teoriiyası hám tariyxı

Magistr

akademik dárejesin alıw ushın jaz ǵ an dissertaciyasınıń

ANNOTACIYASI

Mashqalanıń aktuallıǵı: Qurani Káriym – muqaddes dinimizdiń ullı kitabı ekenligi keń jámiyetshilikke málim. Ol ásirler dawamında ózgermegen hám heshqashan ózgermeutu ǵ ın Állah taalamızdıń bizge bergen birden—bir illahiy nematı.

Búgin kúnnen-kúnge rawajlanıp atır ǵ an jámiyet ómirinde Qurani Káriymdegi tárbiya máselelerin házirgi zaman ǵ a say kóz-qarasta úyreniw eń áhmiyetli máselelerden biri bolsa, zamanagóy (svetskoe) tálim-tárbiyanı İslam dini tárbiyası menen integraciyalaw arqalı alıp barıw tárbiya atlı muqáddes máselede, effektiv nátiyjelerge eristire alatu ǵ ın birden-bir aktual mashqala.

Izertlew jumısınıń maqseti: İzertlew jumısımızda Qurani Káriymde tárbiyanıń ayırım máseleleri hám turmısımızda ǵ ı tárbiya jumıslarınıń óz-ara baylanısların, únleslilikleri menen uqsaslıqların salıstırmalı túrde analizlep úyreniw arqalı belgili bir rikir hám juwmaqlar ǵ a keliw.

Izertlew jumısınıń obekti: Qurani Káriymdegi İslam dini táliymatı.

Izertlew jumısınıń predmeti: Qurani Káriymdegi tálim-tárbiya mazmunı hám usılları.

Izertlew jumısınıń gipotezası: bilimlendiriw mákemelerinde(barlıq tiptegi) tálim- tárbiya jumıları optimal nátiyjelilikke erisedi eger:

- bilimlendiriw mákemelerinde(barlıq tiptegi) insanıy, ilimiy, siyasiyt.b. bilimler menen bir qatarda İslam dininiń muqáddes kitabı Qurani Kariymdegi hám Hadislerimizdegi hasıl marjan úgit násiyatları effektiv paydalanısa

- bilimlendiriw mekemelerinde(barlıq tiptegi) dúnyalıq(svetskoe obrazovanie) tálim-tárbiya hám İslam jolı tálim-tárbiyası integraciyalaw jolı menen birgelikli alıp barılsa;

-bilimlendiriw mákemelerinde (barlıq tiptegi) dúnyalıq (svetskoe obrazovanie) tálim-tárbiya hám İslam jolı tálim-tárbiyası házirgi zaman tálim-tárbiyası principi, maqseti hám wazıypalarına muwapiq durıs shólkemlestirilse;

-bilimlendiriw mákemelerinde (barlıq tiptegi) dúnyalıq (svetskoe obrazovanie) tálim-tárbiya hám İslam jolı tálim-tárbiyası integraciyalaw jolı menen

birgelikli alip barıw jumslarında ushırasatu ğın tosqınlıqlar óz waqtında hám durıs saplastırılса;

-bilimlendiriw mákemelerinde (barlıq tiptegi) dúnyalıq (svetckoe obrazovanie) tálim-tárbiyanı hám Islam jolı tálim-tárbiyası menen birgelikli alip barıwda professor-oqıtıwshılar házirgi zaman pedagogikası tálim-tárbiyasına qoyılatu ğın (maqset, waziypa, nızamlılıqlar, prisipler) talaplardı jaqsı bilse hám olar ğa muwapıq is tutsa;

-bilimlendiriw mákemelerinde (barlıq tiptegi) dúnyalıq (svetckoe obrazovanie) tálim-tárbiyanı hám Islam jolı tálim-tárbiyası menen birgelikli alip barıwda professor-oqıtıwshılar óz jumslarında jańa pedagogikalıq hám xabar texnologiyalarınan effektiv paydalana alsa;

Izertlew jumısınıń waziypaları:

-Islam dininiń muqáddes kitabı Quranı Kariymdegi hám Hadislerimizdegi hasıl marjan úgit násiyatların tálim-tárbiyada nátiyjeli paydlanıw házirgi zaman pedagogikasının aktual mashqalası ekenliginiń;

-zamanagóy tálim-tarbiyada Islam jolı tálim-tarbiyasın paydalanıwda ushırasatu ğın qıymshılıqlar, kemshilikler, tosqınlıqlar hám olardı saplastırıw jollarınıń;

-islam dini tálim-tarbiyasınıń maxset, waziypaları hám principileriniń mazmunın ashıw;

-dinimizde kórsetilgen tárbiya máseleleriniń jaslarımız tárepinen ámel qılınıwı ja ğ dayın úyreniw;

-Quranı Kárimde tárbiya ğa arnal ğan ayatlardı úyrenip shı ğıw;

-Quranı Kárimde tárbiya haqqında keltirilgen ayatlar menen turmısımızda ğı tárbiya ğa tiyisli máselelerdi salıstırıw úyreniw;

-Quranı Kárimde qız perzent tárbiyasına tiyisli muqáddes máselelerdi arnawlı úyreniw;

-Quranı Kárimde ul perzent tárbiyasına tiyisli máselelerdiń ideyaliq-tematikalıq ba ğ darın anıqlaw;

Izertlew jumısınıń metodologiyalıq tiykarları. Ózbekstan Respublikası Konstituciyası, Ózbekstan Respublikası Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev miynetlerinde tálim-tarbiya ğa boyınsha pikirleri, Ózbekistan Respublikası "Bilimlendiriw haqqında" ğı nizam, "Kadrlar tayarlaw milliy dástúri", shet elli ilimpazlardıń Islam dini hám onıń insaniyat civilizaciyasında tutqan ornın úyreniwge arnal ğan ilimiy miynetleri, dintanıwshı ullı ilimpazlarımız: A'biw Hamid Ğazzaliy, Usmonxon Alimov, Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf h.t.b alımlardıń ilimiy-teoriyalıq, ilimiy-ámeliy hám úgit-násiyat jumsları dissertacijamızdıń metodologiyalıq tiykarları etip alındı

Izertlew jumısınıń metodları. Jumısımız taqırıbına baylanıslı ilimiy-teoriyalıq, ilimiy-pedagogikalıq, psixologiyalıq, tarixiy ádebiyatlardı úyreniw hám talqılaw;

-soraw-juwap, pikir alısıw, másláhát, salıstırıw, ulıwmalastırıw metodlarınan paydalanıldı.

Izertlew jumısınıń basqışları. Izertlew jumısları úsh basqışta iske asırıldı: **Birinshi basqış** tańlap alın ǵ an temanın aktuallı ǵ ı anıqlandı, tema ǵ a tiyisli pedagogikalıq hám psixologiyalıq ádebiyatlar analiz etilip, ilimiy-izertlew jumısımızdın ulıwma is rejesi islep shı ǵ ıladı. Mashqalamız ǵ a tiyisli ilimpazlardın bildirgenpikr hám usınısları talqılanıp, bibliografiyalıq qızım islep chı ǵ ıldı. Ilimiy-izertlew jumısınıń predmeti anıqlanıb, ilimiy farazlar (gipotezalar) algari surıldı, ilimiy-izertlew jumısımızdın maqseti hámwazıypaları belgilendi.

Ekinchi basqışta ilimiy ádebiyatlar analiziniń natijeleri sintez qılındı, mekteptálim-tárbuya jumısların alıp barıwdın ilimiy metodikalıq tárepleri úyrenildi, Beruniy atında ǵ ı İslam bilim jurtı hám Nókis qalasındaǵı 28-40- sanlı mektepleri direktorları ham orınbasarları menen mektep talim-tarbiya jumıslarında muqáddes İslam dini táliymatı ǵ awharlarınan paydalanıw maseleleri boyınsha pikir alısıw jumısları alıp barıldı.

Úshinshi basqışta ilimiy izleniw jumısları juwmaqlaw ǵ a alıp kelintájiribe-sınaw jumısları bazası sıpatında Mixammad Ibn Axmad al Beruniy atında ǵ ı İslam bilim jurtı hám Nókis qalası 28-40 sanlı ulıwma orta bilim beriw mektepleriniń tálim-tarbiya jumısları belgilep alındı.

Izertlew jumısınıń ilimiy jańalı ǵ ı. Dissertatsiya jumısımızda Qaraqalpaqstan din tanıwında Quránı Kariymdegi tárbiyanın ayırım máseleleri, sonın ishinde qız hám ul bala tárbiyasınıń ózine tán ózgeshelikleri birinshi ret hár tárepleme úyrenip shı ǵ ılıp, izbe-izlikte bir sistema ǵ a túsirildi.

Izertlew jumısınıń ilimiy-ámeliy áhmiyeti. Izertlew jumısımızdın materiýalları ulıwma orta bilim beriw mekteplerinde «Tárbiya», «Ana tili», «Ádebiyat», «Tariyx», orta hám joqarı oqıw orınlarında «Pedagogika», «Psixologiya» «Tárbiya jumısları metodıkası» pánlerin oqıtıwda professor-oqıtıwshılar, talabalar, magistratlar, ulıwma orta bilimlendiriw mekemeleri ruwqıy a ǵ artıwshılıq jumısları hám keń jurtsılıq tárbiya mashqalaları menen shu ǵ ıllanıwshılar, ilimiy izleniwshiler tárepinen ilimiy-ámeliy materiallar sıpatında paydanılıwı múmkin.

Izzertlewdiń sinawdan ótiwi: Tájiriybe sinaw jumısları Mixammad Ibn Axmad al Beruniy atında ǵ ı islam bilim jurtı hám Nókis qalasındaǵı 28-40- sanlı mekteplerinde ótkerildi

Dissertatsianın dúzilisi hám kólemi. Kirisiw, úsh bap, juwmaq hám paydalanıl ǵ an ádebiyatlar dizimi, 84 betten ibarat.

Magistrant:

Ilimiy basshı:

B.Razov

I.Allaniyazov

**MINISTRY OF HIGHER AND SECONDARY EDUCATION OF THE
REPUBLIC OF UZBEKISTAN**

**Nokis State Pedagogical Institute named after Zhiniyaz Magistracy
department Department of Pedagogy**

**RAZOV BAHRAMADDIN MUHAMADDIN ULI "SOME ISSUES OF
EDUCATION IN THE QUR'AN"**

In the term

**5A 110901 - Theory and history of pedagogy Master of the dissertation
written for an academic degree**

ANNOTATION

The urgency of the problem: It is known that the Qur'an is the great book of our sacred religion. it is the only divine blessing given to us by Allah Almighty that has not changed and will not change for centuries. In our developed society, the study of the Qur'an in accordance with the modern world is one of the most pressing issues.

The purpose of the research work: In our research work, we came to the conclusion by comparative study of some issues of education in the Qur'an and the interrelationship of educational work in our lives.

Object of research work: Islamic teachings in the Qur'an.

Subject of research work: The content of education in the Qur'an

Hypothesis of the research work: Educational work in educational institutions achieves optimal results if:

- uses the words of the Qur'an and hadith in addition to human scientific and political knowledge in places of teaching.

- Secular education in educational institutions and Islamic education go hand in hand through integration

- Properly organized in accordance with the goals and objectives of the principles of secular education and modern education in educational institutions;

- Teachers know the tasks of modern pedagogy in the combination of secular education with Islamic education in educational institutions.

- Teachers can use new pedagogical and information technologies in their work to combine secular education with Islamic education in educational institutions.

Objectives of the research:

- The use of words in the Qur'an and our hadiths in education is a topical problem of modern pedagogy;

- The difficulties, shortcomings and solutions to the problems encountered in the use of Islamic education in modern education;

- To study the content of the objectives and principles of Islamic education; To study the observance of the issues reflected in our religion by our youth; Study the verses on discipline in the Qur'an To study the issues related to the upbringing of girls in the Qur'an; The study of issues related to the upbringing of boys in the Qur'an.

Methodological bases of research work:

The Constitution of the Republic of Uzbekistan, the views of the President of the Republic of Uzbekistan Sh. Mirziyoyev on education, the Regulations on Education of the Republic of Uzbekistan, the "National Program of Personnel Training", the views of foreign scholars on Islam, scholars: Study of scientific and theoretical works of Abiw Hamid Gazzaliy, Usmonxon Alimov, Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf e.t.g.

Methods of research work:

Study of scientific theoretical, scientific pedagogical, psychological, historical works on the subject Question and answer, advice, comparison, generalization methods were used.

Stages of research work: The research was conducted in 3 stages:

The first step - is to determine the relevance of the chosen topic, analyze the relevant pedagogical and psychological literature on the topic, and develop a plan of action for our research work. The opinions and suggestions of the relevant scientists were discussed, and my bibliographic daughter was developed. The subject of research work was defined, scientific hypotheses were put forward, the goals and objectives of our research work were defined.

In the second stage - the results of the analysis of scientific works were synthesized. methodical aspects of educational work were studied. Practical work

was carried out with the principals and deputies of schools No. 28-40 of the Islamic school named after Beruni in Nukus on the use of the sacred teachings of Islam in school education.

In the third stage – as a basis for research and development of experimental work, the Islamic school named after Muhammad Ibn Ahmad al-Beruni and the secondary school No. 28-40 in the city of Nukus were taught.

The scientific novelty of the research work: In our dissertation, the issues of separation of education in the Koran in the study of religion in Karakalpakstan, as well as the peculiarities of the upbringing of girls and boys for the first time, first of all, systematized.

Scientific and practical significance of the research: The materials of our research are taught in the following subjects: "Education", "Mother tongue", "Literature", "History", "Pedagogy", "Psychology", "Methods of educational work", "Teaching methods of students" in secondary schools. It can be used as a scientific and practical material by masters, secondary educational institutions, spiritual educators and students engaged in public education, scientific research.

Research Tests: Experiments were conducted at the Muhammad Ibn Ahmad al-Beruni Islamic School and School No. 28-40 in Nukus.

The volume of the dissertation: Introduction, three chapters, a summary and a list of used literature, 84 pages.

Master:

Scientific adviser:

B.Razov

I.Allaniyazov

MAZMUNI

KIRISIW

I BAP. ISLAM TÁLIMATINDA PERZENT TÁRBIYASI HÁM ÁDEP NORMALARÍ MÁSELESİ.

1.1. Ata-ana ushın eń jaqsı saw ğ a – perzentiniń gózzal ádebi.

1.2. Ádep normaları moral máselesi haqqında.

1.3. Ul perzent tárbiyası – jámiyet tiregi.

I bap boyınsa juwmaqlar.

II BAP. QURANI KÁRÍYMDE PERZENT TÁRBIYSI AYIRIM MÁSELELERI MAZMUNI.

2.1. «Qız perzent tárbiyası» yaki qızlar tárbiyasınıń áhmiyeti hám páziyeti jóninde.

2.2. Qız perzent tárbiyası – o ğ ada juwapkershilikli is.

II bap boyınsa juwmaqlar.

III BAP. QURANI KÁRÍYMNEN ALINĜAN AYIRIM TÁRBIYA TÚRLERIN ÓTKERIW BOYINSHA TÁJIRIYBE JUMISLARI.

3.1. Tájiriybe jumısların ótkeriw metodikası.

3.2. Perzent tárbiyası menen baylanıslı ayıl ğ an pikirlerden kelip shıqqan usınıslar.

Juwmaqlaw

Paydalanılĝan ádebiyatlar

*«Islam dini bizdi iygilikli iske hám tınıshlıqqa
insaniy paziyletlerdi asırap- abaylawga shaqıradı».*

(Sh. Mirziyoev)

KİRİSİW

Mashqalanıń aktuallığı: Quranı Káriym – muqaddes dinimizdiń ullı kitabı ekenligi keń jámiyetshilikke málim. Ol ásirler dawamında ózgermegen hám heshqashan ózgermeutugın Állah taalamızdıń bizge bergen birden—bir illahiy nemati. Onda ilim, bilim, tarbiya, adamgershilik, siyasat, ekonomika, medecina, álem (vsennaya), ótmish, búgin hám keleshek qullası bárshe-bársheler haqqında maǵlıwmatlar berilip, olardıń tárbiyalıq tarepleri násiyat etilgen. Solardan iymán, insap, qadir-qımbat, hújdan, sabır-taqaat, kamalat t.b. İnsan kamalı jollarınıń tárbiyalıq sırları eń tiykarǵı negizlerden bolıp tabıladı. Tárbiya ásirler boyı dawam etilip kiyatırǵan jangá jaǵımlı, oǵada áhmiyetli hám zárúr qubılıs.

Búgin kúnnen- kúnge rawajlanıp atırǵan jámiyet ómirinde Quranı Káriymdegi tárbiya máselelerin házirgi zamanǵa say kóz-qarasta úyreniw eń áhmiyetli máselelerden biri bolsa, zamanagóy (svetskoe obrazovaniye) tálim-tárbiyanı İslam jolı tárbiyası menen integraciyalaw arqalı alıp barıw tárbiya atlı áhmiyetli máselede effektiv nátiyjelerge eristire alatuǵın birden-bir **actual mashqala**. İzertlew jumısımızda «Quranı Kariymde tarbiyanıń ayrım máseleleri»-iniń perzent tárbiyası menen baylanıslı tarepleri bizdi ilimiy úyreniwge sharıqladı.

Mashqalanıń izertlengenlik dárejesi: Quranı Káriymnıń ilimiy úyreniliwi hám basqa tillerge awdarmaları haqqında alıp barılǵan izertlewlerge kóre, eń dáslepki awdarma latin tiline qılınǵan bolıp, Petr Dostopochtenniydiń buyırǵına kóre, 1143-jılǵa Petr Toledskiy, Petr Puate tárepinen jazılıp juwmaqlanǵan. Bul awdarma óz dáwiri imkaniyatı hám talaplarına kóre, negizinen islam dinine sınıq pikirlik jantasıw tiykarında ámelge asırılǵan. Sebebi, ol dáwirde Batıs mámleketleri musulmanlarǵa hám kóre almawshılıq, hám háwes penen qaraytuǵın edi. Usı awdarma Evropada Qurandı úyreniw boyınsha dáslepki qádem boldı.

Balda 1543-jilda Bibliandr Robept Kettonskiy tárepinen ámelge asirilgan Quranniń latin tiline awdarması baspadan shıqtı. XVII ásirde islam dinine qızıǵıw taǵı da kúsheydi hám ádep-ikramlılıq tárepleri óz aldına úyrenildi. 1649-jilda Aleksandr Ross tárepinen Quran birinshi márte ingliz tiline awdarma qılındı. Usı awdarma isiniń kemshiligi onıń arab tilinen emes, al francuz tilinen awdarma qılınǵan edi. 1787-jılǵa kelip, Rossiyada Peterburg qalasında Ekaterina II buyrıǵı menen birinshi márte Quranniń arabsha, Peterburg nusqası baspadan shıǵarıldı. Ekaterina II pikiri menen aytqanda bul háreketler “Islam dinine kırıw yaki onı en jaydırıw emes, bálki, musulmanlardı birlestirip turatıǵın Quranǵa qol salıp kóriw” edi.

Ózbekstanlı belgili ilimpazlar – Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf, A.Abdullaev, U.Alimov, D.Murodov, Z.Munnavarov, A. Hasanov, Sh. Ziyodov, Sh.Umarov, A.Mansur, A. Mannanov, B.Turaev h.t.b. tárepinen Qurani Kárimdi har tárepleme izertlew jumısları alıp barılǵan.

Sunday-aq, bul baǵdardaǵı ilimiy izleniwler jerleslerimizden T.Ízimbetov, J.Bazarbaev, K.Qudaybergenov, S.Abaevl M.Pazılova, G.Saparova, S.Ernazarova, Z.Saparniyazovalardıń miynetlerinde jariq kórdi. O’z ornında sonı da, atap ótiw kerek, yaǵnıy Qurani kárim mánileriniń qaraqalpaq tilindegi awdarması hám táfsiri Qaraqalpaqstan musulmanları qazıyatınıń qazısı húrmetli ustaz Shamsuddin Bahauddinov tárepinen 2019-jılı baspadan shıǵarıldı. Degen menen usı kúnge deyingi monografiyalarda, baspa sóz materiallarında Qurani Kárimdegi tárbiyanıń ayırım máseleleri jeterlishe úyrenilip shıǵılmadı.

Izertlew jumısınıń maqseti: İzertlew jumısımızda Qurani Kárimde tárbiyanıń ayırım máseleleri hám turmısımızdaǵı tárbiya jumıslarınıń óz-ara baylanısların, únleslilikleri menen uqsaslıqların salıstırmalı túrde analizlep úyreniw arqalı belgili bir rikir hám juwmaqlarǵa keliw.

Izertlew jumısınıń obekti: Qurani Kárimdegi Islam dini táliymatı.

Izertlew jumısınıń predmeti: Qurani Kárimdegi tálim-tárbiya mazmunı hám usılları.

Izertlew jumısının gipotezası: bilimlendiriw mákemelerinde(barlıq tiptegi) tálim- tárbiya jumıları optimal nátiyjelikke erisedi eger:

- bilimlendiriw mákemelerinde(barlıq tiptegi) insanıy, ilimiy, siyasat basqa bilimler menen bir qatarda Islam dininiń muqáddes kitabı Quranı Kariymdegi hám hádislerimizdegi hasıl marjan úgit násiyatlar effektiv paydalanısa;

- bilimlendiriw mekemelerinde(barlıq tiptegi) dúnyalıq(svetskoe obrazovanie) tálim-tárbiya hám Islam jolı tálim-tárbiyası integraciyalaw jolı menen birgelikli alıp barılsa;

- bilimlendiriw mákemelerinde (barlıq tiptegi) dúnyalıq (svetskoe obrazovanie) tálim-tárbiya hám Islam jolı tálim-tárbiyası házirgi zaman tálim-tárbiyası principi, maqseti hám wazıypalarına muwapıq durıs shólkemlestirilse;

- bilimlendiriw mákemelerinde(barlıq tiptegi) dúnyalıq(svetskoe obrazovanie) tálim-tárbiya hám Islam jolı tálim-tárbiyası integraciyalaw jolı menen birgelikli alıp barıw jumlarında ushırasatu ǵın tosqınlıqlar óz waqtında hám durıs saplastırılssa;

- bilimlendiriw mákemelerinde(barlıq tiptegi) dúnyalıq(svetskoe obrazovanie) tálim-tárbiyanı hám Islam jolı tálim-tárbiyası menen birgelikli alıp barıwda professor-oqıtıwshılar házirgi zaman pedagogikası tálim-tárbiyasına qoyılatu ǵın (maqset, wazıypa, nızamlılıqlar, prisipler)talaplardı jaqsı bilse hám olar ǵa muwapıq is tutsa;

- bilimlendiriw mákemelerinde(barlıq tiptegi) dúnyalıq(svetskoe obrazovanie) tálim-tárbiyanı hám Islam jolı tálim-tárbiyası menen birgelikli alıp barıwda professor-oqıtıwshılar óz jumlarında jańa pedagogikalıq hám xabar texnologiyalarınan effektiv paydalana alsa;

Izertlew jumısının wazıypaları:

- İslam dininiń muqáddes kitabı Quranı Kariymdegi hám hádislerimizdegi hasıl marjan úgit násiyatlardı tálim-tárbiyada nátiyjeli paydalanıw házirgi zaman pedagogikasının aktual mashqalası ekenligin;

-zamanagóy tálim-tarbiyada Islam joli tálim-tarbiyasın paydalanıwda ushırasatúgın qıyınshılıqlar, kemshilikler, tosqınıqlar hám olardı saplastırıw jollarınıń;

-islam dinı tálim-tarbiyasınıń maxset, wazıypaları hám principileriniń mazmunın ashıw;

-dinimizde kórsetilgen tarbiya máseleleriniń jaslarımız tárepinen ámel qılınıwı jaǵdayın úyreniw;

Quránı Kárimde tarbiyaǵa arnalǵan ayatlardı úyrenip shıǵıw;

-Quránı Kárimde tarbiya haqqında keltirilgen ayatlar menen turmısımızdaǵı tarbiyaǵa tiyisli máselelerdi salıstırıw úyreniw;

-Quránı Kárimde qız perzent tarbiyasına tiyisli muqáddes máselelerdi arnawlı úyreniw;

-Quránı Kárimde ul perzent tarbiyasına tiyisli máselelerdiń ideyaliq tematikalıq baǵdarın anıqlaw;

Izertlew jumısınıń metodologiyalıq tiykarları. Ózbekstan Respublikası Konstitutciyası, Ózbekstan Respublikası Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev miynetlerinde tálim-tarbiyaǵa boyınsha pikirleri, Ózbekstan Respublikası "Bilimlendiriw haqqında"ǵı nizam, "Kadrlar tayarlaw milliy dástúri", shet elli ilimpazlardıń Islam dinı hám onıń insaniyat civilizaciyasında tutqan ornın úyreniwge arnalǵan ilimiy miynetleri, dintanıwshı ullı ilimpazlarımız: A'biw Hamid Ğazzaliy, Usmonxon Alimov, Shayx Muhammad Sodıq Muhammad Yusuf h.t.b alımlardıń ilimiy-teoriyalıq, ilimiy-ámeliy hám úgit-násiyat jumısları dissertaciyamızdıń metodologiyalıq tiykarları etip alındı

Izertlew jumısınıń metodları. Jumısımız taqırıbına baylanisli ilimiy-teoriyalıq, ilimiy-pedagogikalıq, psixologiyalıq,tarixiy ádebiyatlardı úyreniw hám talqılaw;

- soraw-juwap, pikir alısıw, másláhát, salıstırıw, ulıwmalastiriw metodlarınan paydalanıldı.

Izertlew jumısınıń basqışları.

Izertlew jumislari úsh basqishta iske asırıldı:

Birinshi basqish tańlap alınğan temanıń aktuallıǵı anıqlandı, temaǵa tiyisli pedagogikalıq hám psixologiyalıq ádebiyatlar analiz etilip, ilimiy-izertlew jumısımızdın ulıwma is rejesi islep shıǵıladı. Mashqalamızǵa tiyisli ilimpazlardın bildirgenpikr hám usınısları talqılanıp, bibliografiyalıq qızim islep chıǵıldı. Ilimiy-izertlew jumısınıń predmeti anıqlanıb, ilmiy farazlar (gipotezalar) algari surildi, ilimiy-izertlew jumısımızdın maqseti hámwazıypaları belgilendi.

Ekinchi basqichta ilimiy ádebiyatlar analiziniń natijeleri sintez qılındı, mekteptálim-tárbuya jumislariń alıp barıwdın ilimiy metodikalıq tárepleri úyrenildi, Beruniy atındaǵı İslam bilim jurtı hám Nókis qalasındaǵı 28-40- sanlı mektepleri direktorları ham orınbasarları menen mektep talim-tarbiya jumislarında muqáddes İslam dini táliymatı gáwharlarınan paydalanıw maseleleri boyınsha pikir alısıw jumislari alıp barıldı.

Úshinshi basqishta ilmiy izleniw jumislari juwmaqlawǵa alıp kelindájiribe-sınaw jumislari bazası sıpatında Mixammad Ibn Axmad al Beruniy atındaǵı İslam bilim jurtı hámNókis qalası 28-40 sanlı ulıwma orta bilim beriw mektepleriniń tálim-tárbiya jumislari belgilep alındı.

Izertlew jumısınıń ilimiy jańalıǵı. Dissertatsiya jumısımızda Qaraqalpaqstan din tanıwında Quranı Kariymdegi tárbiyanıń ayırım máseleleri, sonıń ishinde qız hám ul bala tárbiyasınıń ózine tán ózgeshelikleri birinshi ret hár tárepleme úyrenip shıǵılıp, izbe-izlikte bir sistemaǵa túsirildi.

Izertlew jumısınıń ilimiy-ámeliy áhmiyeti. Izertlew jumısımızdın materiyyalları ulıwma orta bilim beriw mekteplerinde «Tárbiya», «Ana tili», «Ádebiyat», «Tariyx», orta hám joqarı oqıw orınlarında «Pedagogika», «Psixologiya» «Tárbiya jumslari metodikası» pánlerin oqıtıwda professor-oqıtıwshılar, talabalar, magistrahtlar, ulıwma orta bilimlendiriw mekemeleri ruwqıy aǵartıwshılıq jumislari hám keń jurtsılıq tárbiya mashqalaları menen shuǵıllanıwshılar, ilimiy izleniwshiler tárepinen ilimiy-ámeliy materiallar sıpatında paydanılıwı múmkin.

Izzertlewdiń sinawdan ótiwi: Tájiriybe sinaw jumısları Mixammad Ibn Axmad al Beruniy atındaǵı islam bilim jurtı hám Nókis qalasındaǵı 28-40- sanlı mekteplerinde ótkerildi

Izertlew jumısınıń dúzilisi hám kólemi. Kirisiw, úsh bap, juwmaq hám paydalanılǵan ádebiyatlar dizimi, 83 betten ibarat.

«Biyik imáratlar, zamanagóy texnikalar menen maqtanıw kerek emes. Aqıllı, bilimli, pidáyı perzentlerdi tárbiyalay alsaq hám olar Watangá xızmet etse, eń úlken baylıq, baxıt mine usı».

Shavkat Mirziyoev

I BAP. PERZENT TÁRBIYASÍ HÁM ÁDEP NORMALARÍ MÁSELESİ

1.1. Ata-ana ushın eń jaqsı sawǵa – perzentiniń gózzal ádebi.

Ata-ana ushın eń jaqsı sawǵa – perzentiniń gózzal ádebi! Perzent kewildin rayxanı, gúli esaplanadı. Náresteliginde olardı erkeletip, kewilimiz kóterilse, úlkeygeninde járdemlerine mıtájlik sezemiz. Al, dúnyadan ótkenimizden keyin ámel dápterimizge olar islegen jaqsı ámeller hám duwalarınıń bereketinen úziliksiz sawaplar jetedi.

«**Mal-múlik, bala-shaǵa – dúnya ómiriniń ziyneti...**»¹. *Kahf» súresi, 46-ayat) («*

Áke perzentlerine mehir kórsetiwi, hámde jaqsı tárbiya berip, ilim úyretiwi zárúr boladı. Sonday-aq, olarǵa hár pursattın qımbatlı ekenin túsindiriwi, hadal mańlay teri menen tabılǵan ırısqa-nesiybede bereket bolatuǵınlıǵı haqqında násiyatlar beriwi, sonın menen birge kásip-ónerge baǵdarlawı maqsetke muwapıq bolıp esaplanadı. Sonda ǵana, perzent áke aytqan joldan júredi hám onın násiyatlarınan tásirlenip, úgitlerine ámel qıladı.

Balalardı bos qoymawımız, yaǵnıy náshebentlik sıyaqlı illetler hám túrli jat aǵımlar duzaǵına iliniwden qorǵawımız talap etiledi. Rasulullah sallallahu alayhi wa sallam márhamat qılǵan: «Jaslıq waqtınızdı kekselikten aldın, bos waqtınızdı bánt bolıp qalıwınızdı aldın ǵániymet biliń!» (Imam Termiziy ráwiyatı).²

¹ Sh. Bahaiddinov. Qurani Kárim mánileriniń qaraqalpaq tilindegi awdarması hám tafsiri. *Kahf» súresi, 46-ayat*
T.: «Ózbekiston» BPDU 2019.

² T. Hidoyath'wjaev. «Farzandlar –jannat rayh'onlari». Toshkent. 2002. –B.12

Perzenttiń ádep-ikramına yar-doslardıń da tásiрі úlken boladı. Olardıń ne menen shuǵıllanatuǵını, átirapındaǵı sáwbetlesleri kim ekenine itibarlı bolıw júdá áhmiyetli.

Payǵambarımız alayhissalam bılay degen: «Jaqsı sáwbetles penen jaman sáwbetles misli átir satıwshı menen temirshige uqsaydı. Sen átir satıwshınıń átirinen satıp almasań da xosh iyisinen ráhátleneseń, temirshiniń kórigi úyińdi jandırıp jibermese de, onıń jaman iyisinen kewiliń tınıshsızlanadı». Perzentlerimiz ádep-ikramlı bolıp tárbiya alıwı ushın olardı hadallıqqa, iygilikli islerge, insapqa, ádillikke shaqırıw zárúr. Danışpan xalqımız: «Qus uyasında kórgenin qıladı», – dep biykarǵa aytpaǵan.

Payǵambarımız Muhammad sallallahu alayhi wa sallam: «Hesh bir áke óz perzentine jaqsı tárbiya hám gózzal ádepten ullıraq sawǵa bere almaydı», – dep márhamat qılǵan.

Hár bir dáwirdiń úyreniliwi tiyis bolǵan ilim, ónerleri bolıp, onı puqta biliw hám iyelew sol dáwirde jasap atırǵanlardıń wazıypasına kiredi. Shańaraqta perzentlerdiń birewine ayılǵan násiyat sol waqıttıń ózinde onıń aǵa-inilerine de tiyisli bolıwı, shańaraqtaǵılardıń barlıǵına birdey tásir etiwın umıtpawımız hámde olardı átirapımızda bolıp atırǵan waqıya-hádiyselerge, ózgerislerge qatnashlıq ruwxında tárbiyalawımız tiyis.

A'dep-ikramlı insanlardıń járdemi mudamı shańaraǵına, jámiyetke hám watanına jetip turadı.

Prezidentimiz aytqanıday: «Jaslar ortasında salamat turmıs tárizi principielerin engiziw, olardı náshebentlik, shetten kirip kelip atırǵan hár qıylı zıyanlı tásirlerden, «ǵalabalıq mádeniyat» nıqabı astındaǵı qáwip-qáterlerden saqlaw máseleleri heshqashan itibardan shette qalmawı tiyis». Jaslardı bay milliy qádiriyatlarımız ruwxında kamalǵa keltiriw júdá áhmiyetli.

Rasulullah (sallallahu alayhi wa sallam) bılay degen: «İnsan qaytı bolǵannan keyin, onıń ámeli toqtaydı. Tek úsh nárese sebepli onıń ámel dápterine úzliksiz sawap jetip turadı. Sadaqa jariya, paydalı ilim, duwa qılıwshı jaqsı perzent»³.

Payǵambarımız Muhammad (alayhissalam) balalardı erkeletip, «Olar — jánnet rayxanları», degen. Olar bunday ataqqa múnásip bolıwı ushın shıraylı qulıqlı, dıyanatlı, el-jurtına sadıq, milletine múnásip tárizde tárbiyalanıwı tiyis.

Búgingi kúnde ata-analarımız tárepinen «O'spirim jasındaǵı perzentim meni tıńlamay atır!» sıyaqlı másláhátli gáp-sózlerdi kóp esitip qalamız, olarǵa qarata usınıs bildirip ótsek:

Húrmetil ata-ana! Siz perzentinińizdi esitiw kerek bolǵan waqıtta esitkensiz be?

Perzentinińiz eki jastan baslap, toqtamay soraw berip, kórip qalǵan nársesin kelip aytıp bergен waqıtta, olar qıysıq nárese sıızıp, sizge kórsetken waqıtta kórip bir márte maqtap qoyǵansız ba?

Hár bir perzent ata-anası ol menen maqtanıwın qáleydi. Olar kishi jasta sizlerden hár bir islegen isi ushın maqtaw kútedi, bárqulla sizlerdiń jaqsı sózlerińizge mútáj boladı.

Siz she?

- jumıstan sharshap kelgenmen,
- telefonda sóylesip atırman,
- waqtım joq,
- televizor kórip atırman,
- sharshadım degen sózler menen olardı esitpegensiz!

Endi olar sizdi qalay esitsin?!

Ele perzentinińiz kishkeneliginen baslap olarǵa kóp emes, azǵana mehir, itibar, shiyrin sóz beriń, olar erjetkende sizlerdi de esitedi.

- Hár qanday telefondaǵı sáwbetlesinińiz benen keyin de sóylesiwińiz múmkin,
- televizor kórmeseńiz bir nárselerden bos qalmaysız,
- sharshaǵan bolsańız azǵana perzentinińizge itibar sizdi ótirmeydi.

³ Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf. Baxtiër oila. – T.: Sharq. 2012. –B.40.

Kerisinshe qılsańız siz olardı, «tárbiyası awır óspirimler» qatarına qosılıwına sebepshi bolasız!

A'ke bolıń! Ornıńızǵa kelip, heshkim siziń wazıypańızdı orınlap bermeydi.

Ana bolıń siziń ornıńızǵa heshkim kelip, perzentińizge mehir-muxabbat bermeydi.

Perzentińizge mehir, itibar, tárbiyanı telefon hám komyuterlerden emes, al sizden alsın!

Sonda, siz olarǵa mıtájligińizde olardan álbette juwap alasız!

Usı orında perzent tárbiyası ushın paydalı keńeslerden keltirip ótsek:

- Perzentińizge: «Bólmeńe qara, jayrap ketken, jıynastır!» – demeń!

- «Balam, kel bólmeńdi birge tazalaymız!» – deń!

- Perzentińizge: «U'yge kir! Sabaǵıńdı tayarla! Oyındı qoy!» – demeń!

- «Kel ekewimiz sabaq tayarlaymız, keyin oynaymız yamasa shay ishemiz!» – deń!

- Perzentińizge: «Bar tisińdi juw! Awızıń sasıp ketken, aytpasa juwmaysań! Basıńdı isletpeyseń be?» – demeń!

- «Meniń balam eseygen, tislerin ózi juwadı!» – deń!

- Perzentińizge: «Boldı shokolad jeyberme, tisiń shirip ketedi» – demeń!

- «Sen eseydiń! Tisińdi de óziń juwatuǵın boldıń. Sonıń ushın, kúnine bir shokolad jewińe ruqsat beremen!» – deń!

- Perzentińizge: «Diywalǵa sızba!» – demeń!

- «Qaǵazǵa súwret salıp ber, diywalǵa ya muzlatqıshqa ildirip qoyamız» – deń!

- Perzentińizge: «Saǵan neshe márte aytıw kerek, shep tárepińde jatpa, dep!» – demeń!

- «Rasulullah sallallahu alayhi wa salam bizlerge oń tárepimizde jatıwdı úyretken!» – deń!

«Qus uyasında kórgenin qıladı» degen. Aldın, barlıq jaqsı islerde perzentinızge ózinız úlgi bolın. Siz aytatuǵın hár bir sóz, is-háreketinızdiń tásiiri perzentinızde kórinedi!

Shańaraǵımızda perzentler menen ana bolǵanlıǵı ushın Ana tárbiyasınıń áhmiyeti oǵada girewli!

Perzent tárbiyası degende, onı jaqsı mektepke beriwdi túsiniwimiz, nadurıs túsinik. Jaqsı ananıń ornın basatuǵın heshqanday mektep joq. Balalardı mekteplerge jiberiwden aldın, analar "Analar mektebi"ne barıwı kerek. Analardıń alatuǵın bir kúnlik tálimi perzenttiń alatuǵın bir jıllıq táliminen joqarılaw. Ana – tamır, al perzent kúsh alıp kógeretuǵın nálshe. Denesi, shaqaları shıraylı bolıwı tamırdıń salamat bolıwına baylanıslı. Ananıń da salamat, tárbiyalı, iymanlı bolıwı jıllar ótip baladan alınatuǵın miyweniń negizi.

Sonıń ushın da, mekteplerdi hesh te úy menen almastırıwǵa bolmaydı.

Úylerimiz mektep bolmaǵansha, sırttaǵı mektepler bizlerdiń islerimizdi keshiktire beredi. Ata-analar ózleri tárbiyanıń jańa jolların tabıwı kerek. Saydıń basında aqqan suwdıń formasın saydıń ortasında ózgartip bola ma?!

Alımlardıń izertlewlerine qaraǵanda, anasınıń tárbiyasın alǵan, onıń ǵamxorlıǵın, muhabbatın, hár qádeminde sezip turǵan balalar, ózlerin pútkilley jámiyet islerine baǵıshlap, perzentlerinen uzaqlasqan analardıń balalarına qaraǵanda denesi saw, aqıllı, tárbiyalı hám kewilli bolıp ósedi eken.

AQShta ótkizilgen izertlewler de qamalǵanlardıń yarımınan kóbisi ana mehirine toymaǵan jaslar ekeni málim bolǵan. Haqıyqatında da perzent tárbiyası ushın shańaraqta ananıń ornı úlken áhmiyetke iye.

Perzentke mehir degen ullı tuyǵını anadan basqa heshkim bere almaydı.

Perzent tárbiyası máselesinde, elimiz ulamaları óz shıǵarmalarında perzentiniń ádebi shıraylı bolıwın qálegen ata-anaǵa tómendegishe usınıslardı berip ótken:

– perzentinızge adamlar menen mámilede shiyrin sózli, múláyim, basıq, kishi peyil bolıwdı túsindirín. Onı úlkenlerdi húrmetlewge, kishilerge izzet kórsetiwge úyretín;

– adamlardıń quwanışınan súyiniw, ğam-táshwıshlerinen qayǵırıw, birewdiń haqısına qıyanet etpew, jaqsılıqqa shaqırıp, jamanlıqtan qaytarıw jaqsı minez-qılıq iyelerine tán pazıyetlerden. Sonıń ushın, perzentinızge usı qásiyetlerdi balalıqtan sındırıw háreketinde bolın;

– perzentinızge adamlar menen mámile waqtında basqalardı ğıybat qılıw, sáwbetlesin kemsitip, kemshiligin betine basıw, ózgelerdi mensinbew, abırayı, baylıǵına qarap múnásibet kórsetiw gúna hám ádepsizlik ekenin túsindirín;

– jası úlken adamlar, ustazlar, alımlar menen mámilede olardıń kózine tik qaramay, ğáplerin bólmesten tıńlaw, sorawlarına juwap qaytarıw, buyırıqların shın kewilden orınlaw, xızmetlerine mudamı tayar turıw sıyaqlı jaqsı ádetler balalardıń pazıyetine aylanıwına itibar qaratın.

Allah taala hár bir nárseni sebepleri menen jaratqan. Ash adam awqat jemese qarnı toymaǵanıday, tárbiya berilmese, perzent te ádepli bolıp er jetpeydi. Sonıń ushında, dinimizde perzent tárbiyasına úlken itibar berilgen.

«Tárbiya» arabsha «robba» sózinen alınǵan bolıp, ósiriw, dúzetiw, zıyada qılıw mánilerin ańlatadı. İslam ulamalarından imam Bayzawiy tárbiyaǵa tómendegishe táriyp beredi: «Tárbiya bir nárseni ástelik penen kámalǵa jetkiziwge ayıladı».

Dinimizde balalar tárbiyası ata-analardıń eń juwapkerli hám uzaq dawam etetuǵın minnetleri esaplanadı. Basqa minnetler ayırım bir islerdi qılıw menen juwmaqlansa, perzent tárbiyası dawamlı bolatuǵan islerden esaplanadı. Negizinde ata-ananıń usı perzentti Allah taala olarǵa bergeni ushın qılatuǵın shúkirleri de usı perzentti tárbiyalawday úlken isti moyınlarına alıp, juwapkershilikli halda atqarıwları menen boladı.

Perzent tárbiyası – birinshi orında jaqsı, taqwalı ómirlik joldas tańlaw menen boladı. Hámiledar bolǵannan keyin aldıńǵı waqıtlarǵa qaraǵanda da kóbirek hadal-

haramğa itibar qaratiw kerek. Sebebi, hámiledar hayaldıń azıqlanıwı arqalı hámile úlkeye baslaydı. Hadal-haramlıq eki tárepten de durıs bolıw kerek.

Birinshisi –azıqlıq zatlardıń ózi hadal bolıwı, yaǵnıy jırtqısh haywanlardıń góshi, haram ólip qalǵan nárselerdiń góshi bolmawı, Allahtaala haram etken araq hám soǵan uqsas nárseler bolmawı kerek.

Ekinshisi –azıqlıq zatlar satıp alınatuǵın pul da hadal joldan kelgen bolıwı kerek , yaǵnıy, urlıq, para, birewdiń haqı bolmawı kerek.

Hámiledar hayallar kóbirek Quran esitiwide maqsetke muwapıq islerden sanaladı.

Hámiledar hayallar basqa waqıtlarǵa qaraǵanda ósek gáplerden, ótirik gáplerden kóbirek saqlanıwı kerek.

1.2. Ádep normaları – moral máselesi.

XXI ásirde xabarlar ásiri, xabar texnologiyaları ásiri, dep ataw barǵan sayın úrdiske aylanbaqta. Sebebi, ásirimizde insan esitip atırǵan, kórip atırǵan barlıq nárseler onıń qálewlerin, diydisin ózgertiwge, pikirine tásir etiwge tán alıwımız kerek tamasha etilip atırǵan seriallardan tartıp kishkene balalarǵa aytıp berilip atırǵan ertekke shekem, hátteki, oqıp atırǵan kitaplarımız da qanday da bir ideologiyalıq júkke iye. Olarda belgili bir ideyalar úgitlenedi. Bul halat «Eń tiykarǵı nárseni kóz benen ilip bolmaydı» degen pikirdi jáne bir márte tastıyıqlaydı. Bunday kózge kórinbes qudretli úgit kúshleri adamdı hámme jerde hám hár kúni qorshap turadı. Bunday kúshlerdiń maqseti – insandı negedur isendiriw, negedur shaqırıw. Sawdager ónimin reklama etip, onı satıp alıwǵa shaqıradı. Diniy ulamalar óz dinine iseniwge sıyınıwǵa shaqıradı. Xalıq aralıq maydanda ayırım mámleketler óziniń «U'lken aǵa» ekenin uqtırıwǵa háreket etedi.

Lekin, teńgeniń arqa tárepi de bolıwın umıtpaw kerek. Eger sol ónimin maqtap atırǵan sawdager temeki satıp atırǵan bolsa she? Onıń zıyanı haqqında adamlardı kim xabarlandıradı? Eger sol dindar, din shette qalıp, mámleket dúzimin awdarıwǵa shaqırıp atırǵan bolsa she? Bunday buzǵınshılıqlardan xalıqtı

kim qaytaradı? Yamasada dúnyada «U'iken aǵa»lardıń qolınan uslap emes, ǵárezsiz adım taslaw kerekligin perzentlerge kim túsindiredi, kim tárbiyalaydı? Bunday úgitlerdi kim alıp barıwı kerek?

Búgingi kúnde rawajlangan mámleketler qúdiretli úgit mashinasına iye bolıwǵa umtılıp atırǵanın ayırıqsha atap ótiw zárúr. Máselen, óz iskerliginiń úgitine AQSh húkimeti jılına 2,5 milliard dollar jumsawı biykarǵa bolmasa kerek. Franciya da óz sıyasatın xalıqqa túsindiriw jumıslarına jılına 100 million franktı biykarǵa jumsap atırǵan joq shıǵar? Bul maǵlıwmatlar úgiti tek gana dinde yamasada bizneste áhmiyetli bolıp qalmastan bálki sıyasatta da, mánawiy-aǵartıwshılıq jumıslarında hám perzentler tárbiyasında da júdá áhmiyetli bolıp tabıladı.

A'wladtı kim tárbiyalaydı, millet kaysı klasslarda tárbiya tawadı, pikir qaysı kitaplar járdeminde qalıplesedi? Bulardıń barlıǵına kim qayǵırıwı kerek? Bul sorawlarǵa tayar juwap bar: ata-ana, muǵallım, mektep, bilimlendiriw ministrliǵı hám de mámleket hám jámiyet.

Haqıyqatında da, hár bir mámleket óz puqaraları bilimli, haq huqıqın tanıytuǵın, ruwxıy kámil, bir sóz benen aytqanda kámil insan bolıp ónıp-ósiwi haqqında qayǵıradı.

İdeyalıq tárbiya tusinigi. Milly rawajlanıw ideyası O'zbekstan xalqının túpkilikli mápleri, ásirlik arzıw-úmitleri, jaqsı niyetleri, ullı maqsetlerin kórsetip xalıqtıń tilek-maqsetlerine erisiw ushın ruxıy aǵartıwshılıq kúsh-quwat bolatuǵını tiykarlı. Bul process jámiyet aǵzalarınıń negizgi máplerin kózde tutıp, hár bir puqara milliy rawajlandırıw ideyası ruwxında tárbiyalanıw sol eldiń perzentleri ushın áziz, ullı parızı esaplanadı.

Tárbiya degeni ne? Eger tárbiya túsiniginiń túp mánisine itibar beretuǵın bolsaq, bul insanniń ózi hám óziniń is-háreketi haqqındaǵı suwretleniwi tuwrı hám haqıyqat bolıwın támiyinlewshi quramalı protsess. Yaǵnıy, tárbiyalangan adam tárbiyasız adamnan ózinin tárbiyası menen ajralıp turadı, birinshi ol óziniń kim ekenin, ámelge asırıp atırǵan kúndelik is-háreketleri, tájiriybesi, oy-pikirleri ózi hám ózgeler ushın qanshelli mápli, paydalı ekenligin ańlawdı, ózin unamsız

háreketlerden tıyadı hám baqlap turadı. Tárbıyasız adam bolsa, tilekke qarsı óz tájiriybelerin tek ğana ózgelerge emes hátteki ózine de zıyan, paydasız mánisiz ekenin bilmeydi, sezbeydi. Sonlıqtan da, hár qanday tárbıyanıń baslı ólshemi tárbıyalanıwshı ózi hám óz pazıyletleri haqqında tuwrı kórsetpelerdi baǵdarlawdan ibarat, dep aytıwımız múmkin. Hár bir dáwirdiń ózine tán tárbıyalıq usıl hám quralları boladı. A'yyemgi dáwirlerden tárbıya jas áwladtıń úlken áwlad tájiriybelerin ózlestiriw formalarınan biri sıpatında qarap kelgen. Tárbıya tiykarınan miynet xızmeti (ańshılıq, sharwashılıq, diyqansılıq, x.t.b.) protsessinde, hár túrli úrp-ádetler, mereler ótkeriw waqtında ámelge asırılǵan. Ol tiykarınan fizikalıq tárepten kúshli bolıwına qaratılǵan. Psixolog D. Elkonin balalar úyiniń tariyxın analiz etip, rawajlanıwınıń belgili bir dáwirinde ulıwma balalar úyi kategorıyasınıń ózi bolmaǵanın dálillegen. Biraq, sol waqıtlardı úlkenlerdiń balalarga tikkeley tásiiri bolıp, tárbıya processı házirgiden parıqlı shárayatlarda bolǵan. Miynet xızmetiniń kóp qırlı bolǵanı hám quramalasıp barǵanlıǵınan úlkenler menen balalar ortasındaǵı qatnaslarda júz bergen ózgerisler sebepli ózine tán balalar jámiyeti payda bolǵan hám bul jámiyet aǵzaları úlkenler tájiriybesin ózlestiriwiniń hám hár qıylı jolların tawıp, óz ómiri hám xızmetin rawajlandırıp barǵan. Bul birinshi náwbette kásip-óner túrleriniń kóbeyiwi hám rawajlanıp barıwı menen de baylanıslı bolǵan. Perzent qálegen tarawı boyınsha tálim-tárbıya alıp ózi qálegen qánigeligin iyelewine haqlı. Biraq, onıń qálewi menen fizikalıq imkaniyatı hár dayım birdey bolıp kele bermeydi, ádette áke kásibi, anıǵıraǵı ata-baba miyras kásibin tutqan mısallar ómirden kóbirek jetiskenliklerge erisedi. Sebebi, balada atanıń qanı, onıń umtılıwshılıǵı boladı. Demek, kásip tárbıyası balanı jastan el-jurtına paydası tiyetuǵın miynet xızmetine baǵdarlaw hám ideyalıq áhmiyetke iye.

Perzent tárbıyasınıń tiykargı baǵdarı bul ideyalıq tárbıya. Bul insan sanasına hám túsinipleri diziminde ómir haqqındaǵı filosofıyalıq, siyasıy huqıqıy, diniy estetikalıq, xalıqlıq, kórkemlik, kásiplik qaraların maqsetli formalastırıw processı. Hár qanday tárbıya processı birinshiden – óz maqsetinen kóre ideyalıq tárbıya.

Sebebi, xojalıqtı alsaq, balalar baqshasın alsaq, máhálle, kolledj, licey, universitet yaki akademiyanı alamız ba hámmesine beriletuǵın tálim-tárbiya processleri talaba hám tınlawshılar dúnyaqarasın keńeytiw, olardıń sanasın ilimiy tiykarlangan bilimlerge bayıtıw hám jámiyet ushın abadanlıq ushın kerek bolǵan sapaların kámalǵa keltiriwge baǵdarlawdan ibarat.

Keyingi jıllarda Batısta keń tarqalǵan bir teoriyaǵa qaraǵanda, adamlar juwapkershilik teoriyasın ekige bóledi.

Birinshi topar – óz ómirinde bolıp atırǵan waqıya hám hádiyselerdiń tiykarı sebepshisi, dep ózlerin kóz aldına keltiredi. (Men ózim bárshe nárselerge juwap beremen, meniń ómirim hám jeńislerim tek ózime baylanıslı, sonıń ushın da ózim ushın hám xojalıǵım ushın da ózim juwap beremen).

Ekinshi topar – bárshe waqıya, hádiyselerdiń sebepshisi, dep sırtqı faktorlar, basqa adamlar ata-ana, oqıtıwshılar, kásiplesler, baslıqlar, tanıslar, qonsı-qoba hám basqalar dep esaplaydı.

İzertlewshilerdiń kórsetiwinshe, ekinshi túrdegi juwapkershilik kóbinese óspirimlerge tán eken, olardıń derlik kóbisi juwapkershilikti tek basqalarga júklewge iykemlesken. Amerikalı alım Dj. Ratter usınıń tiykarında «Baslau lokusı» túsinigin ilimiy tiykarda bergen. Onıń pikirinshe, juwapkershilikti óz moynına alıp úyrengen balalarda qorqıw, neytorizm, ashıwlanıw sıyaqlı keri tásirler kem ushıraytuǵın eken. Olar hárkimniń pikirine erip ketpesten kóp nárseni óz pikiri tiykarında sheshedi. Demek, juwapkershilikti sezgen balalar ómirge tayar, aktiv, erkin hám gárezsiz pikirleytuǵın boladı. Olarda juwapkershilik penen birge ózin-ózi ańlaw jeke hújdan sezimleri boladı. Sonıń ushın da, ideologiyalıq tárbiyanıń jámiyettegi sıpatında jaslarda – ana watan aldındaǵı minneti, óz táǵdiri ushın juwapkershilik máhálle, miynet kollektivi, xojalıq hám jaqın adamlarınıń ómiri ushın juwapkershilik sezimin tárbiyalaw tiykarǵı xarakterge iye. İsenim – psixologiyalıq hám de sotsail-psixologiyalıq túsinik bolıp, adamnıń kóz-qarası, tálim teoriyası turmıs haqqında, milliy qádiriyat yamasa turmıs principi, xızmet principlerin emocional sezimin qabıl etiw processinde qalıplesken pikir hám oy

obrazlari sistemasinan ibarat, yamasa basqasha aytqanda isenim belgili qadiriylatlardi diniy yamasa dunyalıq munasibetlerdin insan kewilinde sınılqta jasaw, filosofiyalıq, xızmet bagdarlaması sıpatında qabıl qılınıwın ańlatadı. Eger usı processtin aqıbeti adamda diniy yamasa dunyalıq juwapkershilik, isenim sıyaqlı munasibetler qalıplesken bolsa, bizler onı isenimli adam dep ataymız.

Al, jaslarda jańa, pák isenim hám joqarı dunya qarastı qalıplestiriw ushın malim ortalıqtın da tásiri kúshli boladı. O'zbekstanda bul boyınsha úlken isler alıp barılmaqta. Prezidentimiz basshılıgında eski qadiriylarımız tiklenip, tariyxımız tereń úyrenilip atır, ata-babalar yad etilip, bay ilimiy ádebiyatlarımız, miyraslarımız tiklenip, xalıq sanası rawajlanbaqta.

Social hám siyasiy institutlar mámleketlik hám mámleketlik emes shólkemler, siyasiy partiyalar, ilimli, tárbiyalı hám talapshań jaslardı qollap quwatlawshı qorlardın dúziliwi ózine tán sotsial ortalıqtı dúzedi. Bul bolsa, óz gezeginde jaslardıń ullı keleshek dúziwshileri bolıp kámalğa jetiwinde áhmiyetli orın tutadı.

b) Salamat ideyalar. Ozbekstan óz garezsizligin qolga kirgizgennen soń, mamleketimizdin basshısı tarepinen alga surilgen, xalıq tarepinen korsetilgen ideyalar bugingi künde sonday aktiv kushke aylandı, olar jaslardıń psixologiyalıq hám sotsiallıq mutajliklerine tolıq juwap beredi. Watan abadlıgı jurıt tınıshlıgı, xalıq abadanlıgı milletler ara tatıwlıq, sociallıq birge islesiw kamil insan tárbiyası ushın jaratılğan sharayatlar biziń keleshegimiz bolğan jaslardıń mapleri ushın xızmet qıladı.

Sonday-aq, siyasiy sana hám huquqiy mádeniyattın ósiwinde siyasiy partiyalardıń ornı hám áhmiyeti júdá úlken. Olar óz iskerligi menen pikirler hár túrliligi hám kóz-qaraslar hár qıylılıgına tiykarlangan demokratiyalıq jámiyet payda etiw ideyasınıń ámelge asıwında xızmet etedi. Burınnan kiyatırğan dástúrge baylanışlı bala tárbiyasında ata- babalardıń tásiri kúshli boladı. Olar xojalıqtağı ruwxıy ortalıqtın basqarıwshıları esaplanadı. Bunday tárbiya dástúrleri ullı ata-babalarımız ómirinde áhmiyetli orın tutqan. Mısalı, A'mir Temurdin aqlıqları tárbiyası menen olardıń anaları emes, olardıń jası úlken kempir apası shugıllangan.

Tiykarınan Shaxrux Mirza, Ulugbek Mirza, Muhammad Sultan Mirza, Halil Sultan Mirza, Temur Shaxzadalar sarayı Múlikxanım qolında tárbiyalanğan, qullası ata-ana óz balasın ádeplilik hám huqıqıy mádeniyatı ushın jámiyet aldında juwapker. Ata-ananıń wazıypasına itibarsız qaraw, puqaralıq juwapkershilikti sezbew áhmiyetli sotsiallıq wazıypasın orınlamaw menen teń. Sonlıqtan da, balanı dúnyağa keltiriwden kóre onı jámiyetke paydası tiyetuǵın salamat isenimli, saw perzent qılıp tárbiyalaw qıyınlaw. Máhálle tárbiyası – ózin-ózi basqarıwdıń milliy modeli bolğan. Máhálle xalqımızdı eski dástúrleri hám úrp-ádetlerine súyengen halda úlken tárbiyalıq wazıypanı atqaradı. Jası úlkenlerdiń aqıl-násiyatları, jeke úlgesi jámiyettiń awızbirshiligi mısasında adamlar sanasına jaqsı ideyalar sińdirip barıladı. Máhálle eń dáslep salamat sociallıq ortalıq. Bul jerde kúshli tásirge iye bolğan jámiyetshilik pikiri máhálle xalqınıń ádep-ikramlılıǵı, óz-ara múnásibetleri, ádil hám ruwxıy joba tiykarınan tártipke salıp turadı. Sol mániste máhálle haqıyqıy demokratiyanı qalıplestiriw ornı. Máhálleniń jámiyetshilik ortasında ideologiyalıq islerdi nátiyjeli jolǵa qoyıw ushın úlken imkaniyatlar bar. A'sirese, milliy qádiriyatlar mehirlilik, el-jurt namısı ushın gúres sıyaqlı paziyletlerdiń kámal tabıwında máhálleniń ornı ayrıqsha. Eger bir máhállede ósken qız haqqında basqa bir adam orınsız sóz aytqanı sol qızdıń awıllası, máhállelesi esitip qoysa, sol qızdıń ar-namısı ushın gúresedi, onı aqlawǵa basqa adamdı bolsa, tártipke shaqırıp qoyıwǵa háreket qıladı. Sol mániste máhálle awızbirshilik ar-namıs, tuwısqanlıq sıyaqlı páziyletler, perzent tárbiyasına tuwrı tásir kórsetedi. Shańaraq universitetleri, ata-analar sawatlılıǵı hár túrli áwlad wákilleri ortasındaǵı múnásibetlerin jetilistiriw jol jorıqlarǵa úyretiw arqalı ideologiyalıq propogandalıq ózine tán tárizde ámelge asırıladı.

Ruwxıyattı da bir úyge toplanğan baylıqqa salıstırsaq, sırttan kirip atırğan samal úy ishindegi nárselerdi astın-ústin etip taslawın hesh bir shańaraq iyesi qálemeydi. Tap sonday biz de jat ideyalar, aǵımlar hám ideologiyalar mánawiyatımızǵa, perzentlerimiz tárbiyasına buzǵınshı tásir kórsetiwine qarsı qorǵanıw ilajların kóriwimiz tábiyyi. Shetten kórsetiletuǵın ideologiyalıq tásirge

qarsı qorǵanıw ilajların kóriwden aldın qanday tásirlerdi maqullaw lazım, qaysıların biykarlaw kerekligin bilip alıwımız tiyis. Házirgi kúnde birde-bir basqa xalıqlar mánawiyatınan, tárbiyasınan, úrp-ádetlerinen tolıq túrde tısqarı alıp barılatuǵın milliy mánawiyat joq. Hátte, Avstraliya shengelzarları, Afrika savannaları hám Qubla Amerika shengelzarlarında turmıs keshirip atırǵan qáwimler de qońsı qáwimler hám zamanagóy dáwir tásirin ózinde sezip turadı. Qalaberdi tariyxtı analiz etetuǵın bolsaq, basqa xalıqlar mánawiyatınan, tárbiyalıq tárepinen azıqlanǵan xalıqlar mánawiyatınıń rawajlanǵanın kóremiz.

1.3. Ul perzent tárbiyası – jámiyet tiregi.

Insan dúnyaǵa kelgennen keyin eń birinshi gezekte onıń jámiyette kámil insan bolıp qáliplesiwinde shańaraqtaǵı ata-ananıń ornı júdá girewli. Ata-ananıń óz-ara múnásibeti, perzentine bolǵan qatnası, mehiri, perzent ushın júdá áhmiyetli sanaladı.

Búgingi kúnde jámiyetimizde ushırasıp atırǵan jas óspirimler arasındaqı huqıqbuzarlıqlardıń kelip shıǵıwı ata-ananıń perzent tárbiyasına nemquraylıǵı, óz ata-analıq wazıypasın lazım dárejede orınlamaǵanlıǵı sebebinen kelip shıqpaqta. Hár bir ata-ana perzentiniń tárbiyasın qadaǵalıwı, oqıw processlerin tereń úyrenip barıwı, oqıtıwshılar menen tıǵız baylanısta bolıwı lazım. Sonday-aq, perzentiniń kimler menen dos ekenliginen xabardar bolıwı, keshki waqıtları biymezgil júriwine jol qoymaw ushın shańaraqta perzentlerimizge bul haqqında kóbirek túsindirip barıwımız kerek.

Bul ómirde ata-anamızdan eń birinshi gezekte materiallıq baylıq emes, al olar bergen tárbiya bárshesinen ullı ekenligin heshqashan umıtpawımız kerek. Perzent tárbiyasında biziń qátelesiwimizge haqımız joq, sebebi perzentlerimiz biziń erteńgi jarqın keleshegimiz.

Xalqımızdın "Balanı bes jasqa deyin patshaday sıyla" degen danalıq sózi biykarǵa ayılmaǵan. Sebebi, psixologiyalıq kóz-qarastan perzentke 5 jasqa deyin sóz benen yamasa qanday da bir basım qılıw onıń kelesheğine zıyanın tiygizedi.

Perzent tárbiyasında ata-ana perzent bul Allah taalanıń amanatı ekenligin biliwi kerek, perzentti óz bilgeninshe emes, bálki watanı, jámiyeti ushan payda keltiretuǵın kámil insan etip tárbiyalawı tiyis.

Hádiste «A'ke perzentine shıraylı ádepten kóre jaqsıraq sawǵa bere almaydı» delinedi. Ayırım ata-analar perzent aldındaǵı wazıypası olarǵa jaqsı jediriw, jaqsı kiyindiriwden ǵana ibarat dep oylaydı, tárbiyanı bolsa baqırıp-shaqırıp, jazalawdan ibarat dep túsinedi, negizinde tárbiya ata-ananıń órnék kórsetiwi hám mehiri arqalı ámelge asırıladı. Ata-ana perzent ushın eń jaqın dostı bolıwı, hárqanday mashqalasın hesh tartınbastan olarǵa ayta alıwı kerek, hárqanday máselesin sheshiwde birinshi járdemshi máslahatgóyi bola alsa ǵana, ata-ana tárbiya máselesinde nátiyjege erisiwi múmkin.

(Ata-ana perzent tárbiyasında mánawiy-ruwxıy tárbiyǵa da itibar qaratuwı kerek. Ruwxıy tárbiyanıń negizi Allah taalaǵa iseniwi, hárqashan Allah taala kórip turǵanlıǵın, bul dúnyada qılǵan hár bir istin aqırette sorawı bolatuǵınlıǵın perzentke tuwrı túsindirip barılsa perzent ómirdin qádirine jetip, ózgenin mülkine qıyanet etpewge hadal perzent bolıwǵa tırısadı.)

Perzent tárbiyasında ata-ana aqılıy tárbiya yaǵnıy bilim alıwına ayırıqsha itibar qaratuwı tiyis. Sebebi, perzent bilimli bolsa, aq penen qaranı, haq penen jalǵandı ajırata aladı hám teńleslerine qaraǵanda kóp eriskenliklerge erisedi, ata-ana ushın bolsa, perzentiniń eriskenligin kóriwden jaqsıraq baxıt joq.

Sunday-aq, ata-ana dene tárbiya hám minez-qulıqlıq tárbiyǵa da itibar qaratuwı kerek. Xulıq tárbiyası, dep perzentin kiyiniwi, júris-turısı, sóylesiwi, átraptaǵılar menen bolatuǵın qarım-qatnasqa uqsǵan kóp nárseni óz ishine aladı.

Hádisi sháriyfte «Musılman adam shıraylı xulıq menen tınleri ibadat qılǵan kúndizleri oraza tutqan adamnıń dárejesin tabadı» delingen.

Ata-anaǵa jaslardı tárbiyalawda oqıw orınlarǵa ustazlar járdemshi boladı. Ata-analar ustazlar menen tıǵız baylanısta bolıwı, ustazlar da óz wazıypaların tolıǵı menen orınlawı tiyis.

Perzent – insan násiliniń dawam ettiriwshisi hám shańaraqtıń bekkem shınjırı boladı. Ádiwli perzent ata-ananıń ıǵbal-baxtı, eki dúnyanıń saadatına jetkeriwshi kóz nurı. Perzentler "jánnet rayhanları" dep sıpatlanıwı biykardan emes. Biraq, ol ádepli, jaqsı pazıyletler iyesi, ayılǵan sózge qulaq asatuǵın hám ádiwli perzent bolǵanında ǵana ata-anasına alǵıs, quwanış hám shadlıq keltiredi.

Muqaddes dinimiz táliymatı boyınsha, perzent Allah taalanıń insanǵa bergen ullı nematlarınan bolıwı menen birge, ol amanat bolıp tabıladı. Bul nematqa iye bolǵan ata-analar onıń qádirine jetiwi, shúkirshilik etip, perzent aldındaǵı ata-analıq wazıypaların puxta orınlawı, yaǵnıy, oǵan sulıw at qoyıwı, jaqsı tálim-tárbiya berip, sońǵılıǵında Allah taala razılıǵın tabatuǵın, milleti, Watanı, ata-anasına múnásip perzent, teńlesleriniń húrmetine hám mehir-muhabbatına sazawar bolǵan jetik bir insan bolıwı jolındaǵı juwapkershilikli wazıypalardı shın ıqlası menen orınlawı lazım.

Allah taala márhamat qıladı: **"Háy, iyman keltirgenler! Ózlerińizdi hám shańaraǵıńızdı janılgısı adamlar hám tastan bolǵan ottan saqlań. Onıń ústinde qopal, qatal minezli perishteler bolıp, olar Allahtıń buyırǵına teris is qılmaydı hám ne nársege buyırǵan bolsa, sonı qıladı"**⁴ (Tahrim súresi, 6-ayat).

Payǵambarımız alayhissallam: "İnsannıń óz perzentin sulıw ádep-ikramlılıq penen tárbiyalawı kóp muǵdardaǵı nápil sadaqa beriwinen jaqsıraq", dep bayan qılǵan.

Basqa bir hádiste: "Áke balaǵa gózzal ádepten jaqsıraq nárseni bere almaydı", delinedi.

Ábiw Áliy ibn Sina perzent tárbiyası haqqında bılay dep wásiyat etken edi: «Jas bala tálim-tárbiya alatuǵın orında ádep-ikramlı, júris-turısı úlgili adamlar bolıwı kerek. Sebebi, jas bala hár bir nárseni olardan úyrenedi hám olar menen dos boladı".

⁴ Sh. Bahauddinov. Quranı Káriym mánileriniń qaraqalpaq tilindegi awdarması hám tafsiri. T.: «Ózbekiston» BPDU 2019.–B.560.

Hürmetli Prezidentimiz óz bayanatlarınıń birinde perzentler tárbiyası hám olardıń bárkamal áwlad bolıp jetilsiwinde ádep-ikramlıqtıń ornı úlken ekenin ayırıqsha belgilep: "Jaslarımızǵa búginniń ózinde óz aldına itibar qaratıwımız lazım. Olar tek isenimimiz hám keleshegimiz ǵana emes, al jaslar – búgingi hám erteńgi kúnimizdiń sheshiwshi kúshi bolıp esaplanadı. Yáǵnıy erteńgi kún, biz kútkenimizdey bolıwı ushın búginniń ózinde-aq jaslar tárbiyasına ayırıqsha dıqqat qaratıwımız zárúr".

Perzenttiń ádepli, miynetsúygish, salamat bolıp ósiwi hár tárepleme anasına baylanıslı boladı. Sonıń ushın dinimiz kórsetpelerinde bolajaq kelindi tańlawǵa óz aldına itibar beriledi. Keleshekte tuwıljajaq perzentlerge múnásip ana tańlaw haqqında perzent tuwılmasınan burın qayǵırıladı. Rasulullah alayhissallam: "Perzentlerinizge múnásip ananı tańlań", degen. Mómin-musılman xalqımızda kelin tańlawda onıń iybeli, diyanatlı, jaqsı minez-xulıqlı bolıwı tiykarǵı ólshem esaplanadı.

Paǵambarımız alayhissallam: "Hayal tórt nársesi: mal-dúnyası, násli, shırayı hám diyanatı ushın nekelenedi. Endi, sen diyanatlısın tańla," degen.

Álbette, Payǵambarımızdıń usı kórsetpelerinde úlken haqıyqatlıq bar. Sebebi, baylıq, jaqsı bir násilge iye bolıw hám gozzallıq insandı hawlıqtıradı, basqalardan ózin ústin qoyıwǵa alıp baradı. Bunnan tısqarı, usı nárselerdiń bazıları ótkinshi bolıp, olarǵa qızıǵıw waqıt ótiwi menen páseyedi. Diyanat bolsa, insandı insaniylıqqa baslawshı sebep bolıwı menen birge, mudamı ajıralmas sıpatlardan bolıp sanaladı.

Sonıń ushın da bir hádiste: "Kim hayaldıń mal-dúnyası, jamalı ushın úylense, onıń mal-dúnyası, jamalınan mahrum boladı hám kim hayaldıń diyanatı ushın úylense, Allah taala ol adamǵa onıń mal-dúnyası hám jamalın da nesiyp qıladı", delingen.

Alımlardıń aytıwlarına qaraǵanda, óz anasınıń tárbiyasın alǵan, onıń ǵamxorlıǵın, miyrim-shápáátin hár adımda sezip turǵan bala ózin pútkilley jámaát isine baǵıshlap, salamat, aqıllı, tárbiyalı hám haq kewil bolıp ósedı eken. AQShta

ótkerilgen tájiriybelerde, qamalğanlardıń yarımınan kóbi ana mehrine toymaǵan jaslar ekeni málim bolǵan. Haqıyqatında, perzent tárbiyası boyınsha shańaraqta ananıń ornı óz aldına áhmiyetke iye. Perzentke mehir degen ullı tuyǵını heshkim anadan artıǵıraq bere almaydı.

Ókinishlisi, bazı analar ushın bala tárbiyası jámiyet hám úy jumısları aldında itibarsız nárese bolıp qalmaqta. Hayallarǵa hárqansha huqıq berilmesin, olar qanshelli joqarı mártebege erispesin, eger perzentlerine jaqsı tárbiya bermese, olarǵa ózin, milletin, dinin, Watanın tanıtıp hám olardı súydirmese, analıq haqqın ada etpegen, orınlamaǵan boladı.

Sebebi, Islam alımlarınan biri aytqanıday: "Áwladlardı balaǵatqa jetkeriw hám múnásip insan qılıp tárbiyalawdı maqset qılıp alınbaǵan neke tek bir kewil xoshlıqtan basqa nárese emes. Bul nekeden tuwılǵan balalar da ótkinshi lázzettiń qurbanı bolǵan biysharalar".

Muhammad ibn Muhammad Jámiy aytadı: "Hár bir ata-ananıń perzent aldında wazıypası bar. Sonıń ushın, hár bir áke óz perzentiniń ar-namıslı hayaldan tuwılıwına háreket qılsın, tuwılǵanınan keyin adamlar perzentti túrli gáp-sóz etip júrmesin. Balaǵa jaqsı hám sulıw at qoysın. Oǵan ilim máriypet úyretsın. Ata-ana perzentin mudamı pákize awqatlar menen taǵamlandırsın. Haram jol menen tabılǵan taǵam balaǵa jaman tásir kórsetedi. Bunıń ushın ata-ananıń ózi, áwele, pákize awqatlar menen taǵamlanıwı kerek. Sonda ǵana pushtınan bolǵan bala hadal hám pákize bolıp tuwıladı. Ana hámledarlıq payıtında haram hám muwapıq bolmaǵan awqatlardan, sháriyatqa muwapıq bolmaǵan islerden tıyılıwı kerek".

Ata-ana tárbiyasınıń áhmiyeti haqqında Payǵambarımız alayhissallamnan ayılǵan mına hádisi sháriypte: "Hár bir perzent islam fıtratında tuwıladı, leykin onı yahudiyege aylandırıp jiberetuǵın da, nasranıy yáki majusiyege aylandırıp jiberetuǵın da onıń ata-anası".

Biz perzentlerimizge sonday tárbiya bereyik, olar óz ata-babalarına, ózleriniń tariyxına, Watanına, ana tiline, milletiniń maqtanıshı bolǵan ullı babalarına, muqaddes Islam dini qádiriyatlarına sadıq bolıp qalsın. Kitaplardan úyrenilgen

máripıy ilim qatarında shańaraqta alınǵan turmıs ilimi da olarǵa suw hám hawaday zárúr. Ilimli, ádepli, parasatlı adam turmısta óziniń múnásip ornın tawıp aladı.

Házirgi kúnde jaslardı ruwxıy jaqtan jetik etip tárbiyalaw, olardı túrli aǵımlar hám jat ideyalar tásirinen saqlaw máselelerine ayrıqsha itibar qaratıldı. Bul ushın jaslar menen ruwxıy-aǵartıwshılıq baǵdardaǵı jumıslardı ele de janlandırıw, olardı muzey, teatr hám basqa da mádeniy-ruwxıy orınlarǵa, sport jarıslarına, ilim, sport hám ámeliy kórkem óner dógereklerine jedel tartıw arqalı bos waqıttı mazmunlı ótkeriwin shólkemlestiriw zárúr.

Perzent tárbiyasına hám júris-turısınan sergek bolmasaq, olardı ilimge, ónerge úyretpesek, miynette shınıqpasa, múnásip jumıs tawıp bermesek, olardı zıyanlı tásirlerden qorǵaw qıyın boladı.

Sonnan kelip shıqqan halda, Jaslar awqamı, Respublikalıq Ruwxıylıq-aǵartıwshılıq orayı, Jaslardıń mashqalaların úyreniw hám perspektivalı kadrlardı tayarlaw institutına jaslardı ruwxıy jaqtan jetik etip tárbiyalaw, olarda ideologiyalıq immunitetti qalıplestiriw hám jat ideyalar dıń tásirine túsip qalıwınıń aldın alıwǵa qaratılǵan tásirsheń, ámeliy ilajlardı ótkerip barmaqta.

Jas óspirim qızlar arasında erte turmıs qurıw hám tuwıwshılıq sanı kóbeygeni menen baylanıslı mashqalalar da dodalandı. Tilekke qarsı, erte turmıs qurıw hám ajırasıw mashqalası boyınsha orınlarda tek ǵana ata-analardı ayıpker etiw menen shekleniw jaǵdayları baqlanbaqta. Tiykarında bolar is bolǵannan keyin emes, al unamsız jaǵdaylardı júzege keltirmew ushın aldınnan mánzilli islesiw sistemasın engiziw kerek.

Usı orında bala tuwılǵanda isleniwi kerek bolǵan súnnet hám ádeplerden tómendegilerdi keltirip ótemiz.

Bala tuwılǵannan keyin balanıń oń qulaǵına azan, shep qulaǵına tákbir aytıladı.

Ábiw Rofi razıyallahu anhu «Fatima razıyallahu anha Hasan razıyallahu anhuǵa jas bosanǵanında Nábiy sallallahu alayhi wa sallam onıń oń qulaǵına namazdıń azanın aytıp atırǵanın kórdim», – deydi.

Sonday-aq, basqa hádiste Nábiy sallallahu alayhi wa sallam: «Kim balası tuwılǵanda, onıń oń qulaǵına azan, shep qulaǵına tákbir aytsa, oǵan Ummu Sibyan zıyan jetkere almaydı», – degen.

Demek, azan aytıw balanıń saw-salamat ósiwi ushın, jas balalargá hár túrli zıyan jetkeretuǵın Ummu Sibyan degen jinlerden aman bolıwı ushın kerek.

Náresteniń awzına shiyrin xurmanıń dámin sezdiriw.

Imam Buxariy hám imam Muslimniń "Sahih" kitabında Ábiw Burda Ábiw Muwsa razıyallahu anhudan ráwiyat qıldı.

Ol dedi: “Ul kórdim hám onı Rasulullah sallallahu alayhi wa sallamniń aldına alıp bardım. Rasulullah sallallahu alayhi wa sallam oǵan İbrahim dep at qoydı hám barmaqlarına shaynalǵan xurma qoyıp, (bópeniń) tańlayına súrtti”.

İmam Buxariy ráwiyatında: “Soń balama bereket sorap duwa qılıp, qolıma berdi”, – deydi.

Barmaq ushına az ǵana ezilgen xurma qoyıp onı bópeniń awzına salıp barmaq penen álpayım, názik etip tańlayına tiygizilip ástelik penen oń hám shep tárepke qaratıp háreketlendiredi.

Perzent tuwılǵannan keyin oǵan shıraylı ism qoyıw ata-ananıń wazıypası. Sebebi, balaǵa jaqsı at qoyıw Nábiy sallallahu alayhi wa sallamniń súnnetlerinen sanaladı.

Rasulullah alayhissalam: «Álbette qıyamet kúni ózlerińizdiń atlarıńız hám ákelerińizdiń atları menen shaqırılásızlar, solay eken, atlarıńızdı gózzal qılıń», – degen.

Ism qoyǵanda balanıń oń qulaǵına azan, shep qulaǵına tákbir aytıw hám Allah taaladan onı qorǵawdı sorap duwa qılıw mustahab esaplanadı.

Bul haqqında Payǵambarımız sallallahu alayhi wa sallam: “Perzent kórgen adam onıń (bópeniń) oń qulaǵına azan, shep qulaǵına tákbir aytsın. Sonnan keyin oǵan hesh qanday jawız kúshler zıyan qılmaydı”-degen.

Ism perzent ushın ziynet, ol úlkeygende óz isminen uyalmaıwı kerek.

Ism Allah taalağa qullıq mánisin bildiretuǵın yáki Allah taalağa jaqın bolatuǵın ismlerden bolǵanı jaqsı. Ism bópege tuwılǵan kúnniń ózinen baslap qoyıla beriledi.

Samura razıyallahu anhu dedi: “Rasulullah sallallahu alayhi wa sallam “Hár bir nárestege jetinshi kúni Aqıyqa soyıladı, ism qoyıladı, shashları alınadı”, – dedi”. (İmam Ahmad ráwiyatı)

Rasulullah sallallahu alayhi wa sallam dedi: “Ul kórdim hám oǵan babam İbrahimniń ismin qoydım”. (İmam Muslim ráwiyatı)

Attı atası mánisin niyet etip qoyadı. Bunnan basqa atası, apası (ata-ene) hám basqa aǵayın-tuwısqanları qoyıwı múmkin. Allah taala ushın eń súykimli ismler Abdullah hám Abdurrahman atları.

Rasulullah sallallahu alayhi wa sallam dedi: Ismlerińizdiń Allah taala ushın eń súykimlirek bolǵanı Abdullah, Abdurrahman” (İmam Muslim ráwiyatı).

Bunnan keyingileri Abdurrahim, Abdullatif hám usıǵan uqsas Allah taalağa qullıq sıpatı bolǵan ismler hám payǵambarlardıń ismlerin qoyıw.

Rasulullah sallallahu alayhi wa sallam dedi “Ózlerińizge payǵambarlar ismlerin qoyıń!” (İmam Ahmad ráwiyatı).

Bunnan basqa ulamalar, solih insanlardıń ismlerinen qoyıw. Mısalı: Umar, Usman, Áliy, Sayyid, Talha, Urwa, Suhayl, Musab, Yasir, Anas hám basqa.

Qızlarǵa bolsa, Rasullullah sallallahu alayhi wa sallamnıń juptı halallarınıń hám qızlarınıń ismlerin sonıń menen birge solihalıǵı, dındarlıǵı menen húrmet qazanǵan hayal-qızlardıń ismlerin qoyıw. Mısalı: Xadija, Aysha, Fatima, Xanifa, Ummu Kulsum, Zaynab, Asma, Sumayya, Nasiba, Xawla, Zıyada, Sara htb.

Eger ismleri shıraylı bolsa ata-baba, ájelerimizdiń ismlerin qoyıw.

Egiz perzentlerge ismler qoyǵanda qatań itibar beriliwi shárt. Mısalı bir qız bir ul kórse Adam Hawwa, Yusup Zulayha (Zliyx dep ayılıp júr), Farhad Shiyrin, Tahir Zuxra dep qoyıwǵa bolmaydı. Adam ata Hawa ene dúnyadaǵı birinshi shańaraqtı dúzgen erli-zayıplılar. Bizge málim Quranı Kárimde “Yusuf” súresi

bar. Olar tuwısqan emes, Zulayha Yusupke ashıq bolǵan halatları bar. Farhad Shiyrin, Tahir Zuxra bir-birine ashıq-mashıqlar.

Ism qoyǵanda mazmunın onıń jazılıwın buzbastan qoyıw kerek. Mısalı, Ibrahimdi Ibraim. Mahmudtı Mamut, Ahmadtı A'met, İshaqtı İsaq, sonday-aq qızlardıń atlarında da Xadijanı Xatsha, Fatimanı Patpa, Rahimanı Raima h.t.b Endi qoyıwa bolmaytuǵın ismlerden:

Allah taaladan basqaǵa qullıq sıpatı bar bolǵan ismler. Abdunabiy (Payǵambar bendesi), Abdurasul (Rasul bendesi) kibi

Kápirlerge, zalımlarǵa, jinayatshılardıń bolǵan ismler.

Firawn (zalım patshanıń lawazımı), Jáhángir (parsı tilinen alınǵan bolıp dúnyanı alıwshı mánisin bildiredi) sıyaqlı.

Ismlerde bereket bar ekeni haqıyqat. Usı orında sonı aytıp óteyik “ismler awırlıq qıladı”, – degen biykar, push gáp. Búǵan dinimiz dereklerinde tiykar joq.

“Aqıyqa bala tuwılǵannan soń jetinshi yaki on tórtinshi ya bolmasa jigirma birinshi kúnlerinde soyıladı”, – dedi Muhammad sallallahu alayhi wa sallam.

Aqıyqa hikmetlerinen biri perzenttiń dúnyaǵa keliwi, Allah taalanıń ullı nematı ekenin, ananıń saw-salamat qalǵanlıǵı hám perzenttiń keleshegi ushın Allah taalaǵa shúkirlik etiw bolıp esaplanadı.

Aqıyqa sózi isenimli dereklerde Aqıyqa qırqıw sózinen alınǵan bolıp, náresteniń tuwılǵanındaǵı shashın alıw hám onıń tuwılıwı múnásibeti menen soyılatuǵın qoyǵa aytıladı.

Aqıyqada da soyılatuǵın janlıqtıń shárti qurbanlıq etiletuǵın janlıq shárti menen birdey. Mısalı júdá arıq, sholaq, qulaǵı, kózi, quyırǵınıń kóp bólegi joq bolsa bolmaydı.

Aqıyqa taǵamın basqalarǵa jegiziw, sadaqa etiw menen birge shańaraq aǵzaları menen jewge boladı.

Nábiy sallallahu alayhi wa sallam aqlıqları Hasan hám Husaynlardıń Aqıyqasın ótkergen. Sonıń ushın, aqıyqa musulmanlar ushın súnnet esaplanadı.

Aqıyqa qılinsa jaqsı, eger imkaniyatı bolmay qıla almasa zıyanı joq. Rasullulah sallallahu alayhi wa sallam: Fatima razıyallahu anha Hasanga bosanganında “Onın shashın alın hám miskinlerge onın awırlıgında gúmis sadaqa qılın”, – dedi.

Fatima razıyallahu anha onın shashların aldı. Awırlıgı bir dirham (3.12 gramm) yáki onnan azıraq edi.

Shashtı alıw áwele bastın óń tárepinen baslanıp, keyin shep tárepinen alınadı.

Tuwılğan perzent eger ul bala bolsa, olardı súnnet qılıw ákeniń wazıypası. Bizler súnnet dep aytatuğın bul is negizinde xatna dep ayılıp, onı qılıwdıń húkimi súnnet boladı.

Bizlerdiń xalqımızda bul tuwrıdan-tuwrı súnnet dep atalıp ketken.

Sháriyatımızda bala tuwılğanda jetinshi kúnnen baslap súnnet qılsa boladı.

Bazı adamlardıń balanı taq jastan súnnet qılıw (yağnıy úsh jas, bes jas) kerek degen úrdisine sháriyatımızda tiykar joq.

Balanı súnnet qılıw menen ıqsham zıyapat ótkerse boladı.

İbn Siyriynnen ráwiyat qılınadı: «Umar razıllahu anhu qashan dawıs yamasa duff esitse: «Bul ne?», – der edi.

Eger «Kelin tústi» yamasa «Xatna» dese, úndemes edi».

Biraq bul máresim shegaradan shıqpağan halda bolıwı kerek. Yağnıy dábdebe menen úlken toy qılıwğa bolmaydı.

Joqarıda bala tuwılğanda islenetuğın isler ayıldı. Endi perzentke tálim-tárbiya beriwde nelerge itibar qaratıw kerekligi haqqında aytamız.

Balanı tárbiyalawda mútáj bolatuğın hámme qárejetler áke tárepinen qaplanıwı kerek. Bul ákeniń minneti esaplanadı.

Qurani Kárimde: **«Olardı (analardı) ırısqulandıruw hám kiyindiriw ákelerdiń moynında», delingen.**⁵ (Baqara súresi 223-ayat)

⁵ Sh. Bahauddinov. Qurani Kárim mánileriniń qaraqalpaq tilindegi awdarması hám tafsiri. T.: «Ózbekiston» BPDU 2019. –B.5.

arasında hâtte olardı erkeletkende de ádalat qılıwdı jaqsı kórgen.

Ráwiyatlarda aytılwınsha: Bir adam Nábiy sallallahu alayhi wa sallam menen otırǵan edi.

Onıń bir balası keldi onı oń sanına otırǵızdı, keyin ekinshi balası keldi, onı jerge otırǵızdı.

Sonda Nábiy sallallahu alayhi wa sallam: «Ekewine teń qaraǵanıńda edi», dedi. Keyin ol ekinshisin de sanına otırǵızdı.

Allah taala hár bir nárseni sebepleri menen jaratqan. Ash adam awqat jemese qarnı toymaǵanıday, tárbiya berilmese, perzent te ádepli bolıp er jetpeydi. Sonıń ushında dinimizde perzent tárbiyasına úlken itibar berilgen.

«Tárbiya» arabsha «robba» sózinen alınǵan bolıp, ósiriw, dúzetiw, zıyada qılıw mánilerin ańlatadı.

Islam ulamalarından imam Bayzawiy tárbiyaǵa tómendegishe táriyp beredi: «Tárbiya bir nárseni ástenlik penen kámalǵa jetkiziwge aytıladı».

Dinimizde balalar tárbiyası ata-analardıń eń juwapkerli hám uzaq dawam etetuǵın minnetleri esaplanadı. Basqa minnetler ayırım bir islerdi qılıw menen juwmaqlansa, perzent tárbiyası dawamlı bolatuǵan islerden.

Negizinde ata-ananıń usı perzentti Allah taala olarǵa bergeni ushın qılatuǵın shúkirleri de usı perzentti tárbiyalawday úlken isti moyınlarına alıp, juwapkershilikli halda atqarıwları menen boladı.

Tárbiya hám ádep máselesinde birinshi náwbette ata-ana óz balalarına órnék bolıwı kerek.

Hádiysi sháriyfke názer taslaytuǵın bolsaq, Abdullah ibn Amir razıyallahu anhudan ráwıyat qılınadı: «Bir kúni Rasúllah sallallahu alayhi wa sallam úyimizde otırǵanlarında, anam meni shaqırıp: Beri kel, bir nárese beremen, – dedi.

Sonda Rasúllah sallallahu alayhi wa sallam oǵan: «Ne bermekshisen? dedi. Men xurma bermekshi edim, dedi. Sonda, Rasúllah sallallahu alayhi wa sallam oǵan: Biraq oǵan hesh nárese bermegeninde, saǵan ótirik jazılar edi, dedi.

Usı hádiysi sháriyfte ananın bir awız sózi de bala tárbiyasında úlken tásiiri bar ekeni ayılmaqta. Ádette analar balaların gápine kirgize almasa, aldawǵa ótedi. Bir nárese beremen dep aldaydı. Negizinde usı isi menen balanın tárbiyasına zıyan jetkizip atırǵan, olarǵa jaman órnék bolıp atırǵan boladı.

Hár bir bala ushın onıń ata-anası dúnyadaǵı eń ullı adamlar boladı. Bala ata-anasına elikleydi hám olardan órnék aladı. Áne sol balanın oyındaǵı dúnyadaǵı eń ullı hám órnék alıw tiyisli bolǵan adam onı aldaǵanınan keyin, bala oyında men de usınday qılsam boladı eken degen túsinik payda bolıwı tábiyiy.

Saiyd ibn Ass razıyallahu anhudan ráwıyat qılınadı: «Rasúllah sallallahu alayhi wa sallam: «Hesh bir áke óziniń perzentine jaqsı ádep úyretiwden artıq hádiya qıla almaydı», – dedi.

Jabir ibn Samura razıyallahu anhudan ráwıyat qılınadı: «Rasúllah sallallahu alayhi wa sallam: «Adam perzentin ádepli etip tárbiyalawı onıń ushın hár kúni yarım so sadaqa qılıwınan jaqsıraq», – dedi».

Perzent átirapta bolıp atırǵan waqıya-hádiyselerge, ózgerislerge qatnaslılıq ruwxında tárbiyalanıwı tiyis.

Ullı alım Ábiw Áliy İbn Sina perzent tárbiyası haqqında bılay deydi: “Jas bala tálim tárbiya alatuǵın jerde ádep-ikramlı, júris turısı úlgili balalar bolıwı tiyis. Óytkeni, jas bala hár bir nárseni olarǵa eliklep úyrenedi hám olar menen dos boladı”.

Anas ibn Málík razıyallahu anhudan ráwıyat qılınadı: «Rasulullah sallallahu alayhi wa sallam: «Perzentlerinizdi húrmetleń hám olardıń ádebın gózzal qılın», – dedi».

I-bap boyınsa juwmaqlar

Bala ata-anası aldındaǵı amanat bolıp, onıń qálbi taza gáwharday boladı. Ol hár qanday naǵıstı qabıl etedi. Eger ol jaqsılıqqa úyretilse, jaqsı bolıp ósedı. Usınday tárbiyalanǵanı ushın, onıń sawabı ata-anasına hám tárbiyashılarına jetedi.

Ata-ana balanı kishkeneliginen gúzetip barıwı kerek. Onı tek dındar hám hadaldan jeytuǵın hayal ǵana emiziwi kerek. Haramnan hasıl bolǵan sütte bereket bolmaydı.

Balada payda bolatuǵın jaman sıpatlardan birinshisi awqatqa óshlik. Sonıń ushın ata-ana balaǵa awqatlanıw ádebinen tálim beriwı lazım.

Biyhuwda nárselerden balanı saqlap, ata-babalarımızdan dawam etip kiyatırǵan milliy ádep-ikramlılıq sabaqların beriw kerek.

Balanıń bir jaman is qılǵanı sezıp qalınsa, onıń ayıbın hámmeniń aldında áshkar qılmaw kerek, heshkimge bildirmey áke tárepten jazalanıwı, adamlar bilip qalsa uyat bolıwı túsindiriliwi kerek.

Biraq, jaza kóbeytirilip jiberilmewi kerek, sebebi bul balanıń betiniń qatıp ketiwine alıp keledi.

Áke balanıń aldında óziniń ákelik dárejesin saqlap turıwı kerek. Ana bolsa, balasın ákesi menen eskertip turıwı kerek.

Kúndizi hám biymáhel uyqılawǵa balanı ádetlentirmew kerek. Bunda ol erinsheklikke úyrenip qalıwı múmkin.

Tárbiyanıń ekinshi bólimi bul balaǵa tálim beriw. Tálim arabsha «alima» feyiliniń ózegi bolıp, bir nárseniń haqıyqatın tolıq hám jaqsılap bildiriw mánisin ańlatadı. Ilim bolsa, bir nárseni haqıyqatta qanday bolsa, isenim menen sonday túsiniw.

Ilim úyreniw hár bir musulman ushın parız.

Anas ibn Málík razıyallahu anhudan ráwıyat qılınadı: «Rasulullah sallallahu alayhi wa sallam ilim talap qılıw hár bir musulman moynında parız», – dedı.

Demek, hár bir musulman ilim talap qılıwdı ózi ushın parız, dep bılıw kerek. Islamda ilim talap qılıw besikten qábirge shekem delingen.

Hár bir musulman ushın ózine kerek nárseni ómiri ushın zárúr ilimdi, dındı, hadal-haramdı bilip alıwda zárúr bolğan hár bir nárseni úyreniw parız ayndur. Hár bir musulman bul isti qılıwı shárt. Qılmağan adam gúnakár boladı.

Nábiy sallallahu alayhi wa sallam jaslıqtan insan balası ániymet bolıwı lazım bolğan bes nárseden biri ekenin atap kórsetken.

Ibn Abbas razıyallahu anhumadan ráwıyat qılınadı: «Rasulullah sallallahu alayhi wa sallam bılay deydi: «Bes nárseni bes nárseden aldın ğániymet bıl:

1. Jaslıǵındı qartaymastan aldın;
2. Den-sawlıǵındı nawqaslanbastan aldın;
3. Baylıǵındı kámbaǵal bolıp qalmastan aldın;
4. Boslıǵındı bántligińnen aldın;
5. Tiriligińdi ólimińnen aldın».

Islamnıń jaslıqqa bergен bunday joqarı dárejedegi áhmiyeti bizlerdi onıń qádirine jetiwge shaqıradı. Al, jaslıqtıń qádirine jetiw, onı ğániymet bılıw hám onnan ónimli paydalanıw dinimizde belgilengen jaslıq ádeplerine ámel qılıw menen júzege shıǵadı.

Musulman jaslar shaytannıń aldawına erip ketpew ilajların kórip júriwleri kerek. Óytkeni, náletlengen shaytan dál sol jaslardı joldan urıwǵa júdá ósh boladı.

Shaytan jaslarǵa káypi-sapaǵa eriwdi sulıw etip kórsetedi. Olarǵa óziniń turaqlı shaqırırǵı bolğan «Jaslıǵında oynap qal, gúna ne qıladı» degen ǵápler menen adastıradı.

II BAP. QURANÍ KARIYMDE QÍZ PERZENT TÁRBIYASÍ HAQQÍNDÁ.

2.1. «Qız perzent tárbiyası» yáki qızlar tárbiyasınıń áhmiyeti hám páziyleti haqqında.

«Planetamızdın erteńgi kúni, párawanlığı perzentlerimizdın qanday insan bolıp kámalǵa jetiwi menen baylanıslı. Bizlerdın tiykargı wazıypamız – jaslardın óz uqıplılıǵın kórsetiwi ushın zárúr bolǵan shárayatlar jaratıwdan ibarat».

Jáhiliyat payıtında qızlardı ákeleri tiriley kómetuǵın edi. Ar-namıs keltiredi, degen gúman menen sol nadanlıqtı isler edi.

Sol dáwirdin sotsiallıq ómirindegi buzǵınshılıqların eslewge, adam hátte uyaladı. Sebebi, hesh jerde hayal-qızlardı adam ornında kórmes edi.

Evropada hayal-qızlardı «Shaytannın malayı» – dep esaplar edi. Hátte, arnawldı túrde májilis ótkerip, «Hayal-qızlar adam ba yáki adam emes pe?» degen sorawǵa juwap izlegen. Aqırı, hayal erkekke xızmet etiwshi jaratılıs, degen juwmaqqá kelgen. Hayal-qızlardı kóriw – shaytandı kóriwdey, gúna esaplanıp, oǵan jaqın da barmay qoyǵan. Nátiyjede, belgili bir múddet Evropada adam kóbeymey qalǵan.

Hindistanda bunnan da unamsız jaǵday bolǵan. Tek bir misaldı eslep ótiw jeterli: olar kúyewi ólgen hayaldı tiriley kúyewine qosıp kúydirgen.

Arablar qız perzent kórse, alıp barıp, tiriley kómgen. Hayal-qızlardı ólgen kúyewinen qalǵan miyras, mal-múlik qatarında bólistirip bergen.

Muqaddes Islam dini kelgennen keyin joqarıdaǵı kewilsiz hám orınsız pikirlerdın bárshesiniń jalǵanlıǵı ayan boldı hám Payǵambarımız sallallahu alayhi wa sallamnıń ózi hayal-qızlardı qádirlew haqqında júdá kóp atap ótken, atap aytqanda qız tárbiyalaw kútá ullı is ekenligi haqqında júdá kóp hádislerdi ráwiyat qılǵan. Mısalı,

Ibn Abbas razıyallahu anhudan ráwiyat qılınadı:

“Nábiy sallallahu alayhi wa sallam:

“Kimniń aldında bir qız bala bolsa, onı tiriley kómp jibermegen, xorlamagan hám óz perzentin onnan ústin qoymagan bolsa, Allah onı jánnetke kirgizedi”, – dedi”.

Ábiw Dawıt ráwiyat qılğan.

Islamnan aldınğı jáhiliyatdawiri ádetlerine baylanışlı, qızlar, uyat keltiredi degen oy menen olardı tiriley kómp jiberetuǵınlar da bar edi. Islam bul jawızlarsha ádetti jalǵanǵa shıǵardı hám qızlardıń tárbiyasına oǵada itibarlı boldı.

Sonday-aq, ilgerileri qızlardı xorlaw ádet túsine enip qalǵan edi. Islam bul jaman isti de jalǵanǵa shıǵardı hám qızlardı óz aldına qádirlewdi jolǵa qoydı.

Islamda qızlarǵa itibar menen qaraw – jánnetke jeteklewshi ámel, dep bahalandı.

Allah taalanıń aqırǵı hám kámil dini, Qıyametke shekem máńgi qalıwshı dini, barlıq zamanlar hám mákanlarda insaniyatqa eki dúnya saadatı jolın kórsetip beriwshi dini – Islam insan ómirindegi basqa nuqsanlar qatarı bul nuqsandı da iláhiy tálimatlar tiykarında dúzetti. Hayal-qızlarǵa óz dárejesi berildi. Atap ótetǵın bolsaq, qız tuwǵan, onı baqqan, onı óz qaramaǵına alǵan, tárbiyalap kámalǵa jetkergerlerge dozaqtan qutılıw, jánnetten orın alıw sıylıǵın járiyaladı. Ulıwma alǵanda, hayal-qızlarǵa oǵan say hám tán bolǵan barlıq haqlardı berdi. Onı ullıladı hám qádirledi.

Abdullah ibnAbbastan ráwiyat qılınadı:

“Rasulullah sallallahu alayhi wa sallam:

“Bir adamnıń eki qızı bolsa, ol ekewiniń sáwbetin jaqsı qılsa yáki ekewine jaqsı iye bolsa, ekewi onı álbette jánnetke kirgizedi”, – dedi”.

Álbette, qız baǵıw júdá názik hám mashaqatlı miynet. Bul is ózine tán sabırdı talap etedi. Óytkeni, qız waqtı kelip kelin boladı. Onı kelin qılǵanlar aldında húrmetke iye bolıwı hám qádirleniwi alǵan tárbiyasına qarap boladı. Qız waqtı kelip ana boladı. Sonda, ol insan tárbiyashısına aylanadı. Onıń perzentleriniń qanday tárbiyalanıwı da tikkeley óziniń tárbiyasına qarap boladı.

Sonıń ushın da, eki qızdı tuwıp, bağıp, tárbiyalap jaqsı qulıq penen kámalğa jetkerip, jámiyetke qossa, bul is bendeniń jánnetke kiriwine sebep bolatuǵın ámellerden biri bolıwı wáde etilmekte. Qız tárbiyalaw sol dárejedegi pázıyetli ámel ekenligin túsiniw jetiwimiz hám bul tárbiyanı iqlas penen orınlawımız zárúr.

“Rasulullah sallallahu alayhi wa sallam:

“Kimniń úsh qızı bolsa, olarğa ádep berse, mehirli bolsa hám kepilligin alǵan bolsa, álbette, oǵan jánnet wájib boladı”, - dedi.

“Ya Rasulallah! Eger ekew bolsa da ma?” – dedi.

“Ekew bolsa da, - dedi.

Qáwimnen bazısı “Birew bolsa ne?” – degeninde, “Birew bolsa da”, – der edi”, – dep bildi”.

Negizinde, Rasulullah sallallahu alayhi wa sallamnıń: “Birew bolsa da wájib boladı”, – dep juwap bergeni haqqındaǵı ráwiyatlar da bar.

Birew me, ekew me yáki úshew me, onnan kóp pe qızdı tárbiyalap kámalğa jetkeriw menen bendege jánnetke kiriw wájib bolıp qalıwı júdá ullı gáp. Bul gáp qız tárbiyasına bizlerdiń dinimiz qanshelli úlken itibar bergenligin taǵı bir márte atap ótedi.

Usı hádisi sháriyften tómendegilerdi anlasaqlar boladı, yaǵnıy úsh qızǵa ádep berip, mehirli bolıw hám kepilligine alıw júdá sawaplı is ekenligin, eki qızǵa ádep berip, mehirli bolıw hám kepilligine alıw júdá sawaplı is ekenligin, birew bolsa da qızǵa ádep berip, mehirli bolıw hám kepilligine alıw júdá sawaplı is ekenligin, qızlarǵa ádep bergen, mehirli bolǵan hám kepilligine alǵan adamǵa jánnettiń wájib bolıwın, hám málim muǵdargá wáde berilgende onnan azı haqqında soraw múmkinligin;

Aysha razıyallahu anhadan ráwiyat qılınadı:

“Aldımızǵa bir hayal kirdi. Ol menen eki qızı da bar edi. Meniń aldımda bir xurmadan basqa hesh nárese tawmadı. Jeter, onı hayalǵa uzattım. Ol alıp qızlarına bólistirip berdi. O’zi hesh nárese jemedi. Keyin turıp, shıǵıp ketti. Keyin Nábiy

sallallahu alayhi wa sallam aldıma kirdi. Men Rasuli Ákram alayhissalamğa xabardı ayttım. Álemler Sáyyidi alayhissalam:

“Kim mine sol qızlar menen Allahtıń sınavına ushırsa, olar onıń ushın dozaqtan perde boladı”, – dedi”.

Demek, qızlarğa bolğan húrmet-izzet, olardıń napaqası, qarınların toydırıp, ústilerin pútin etiw júdá úlken sawap hámde aqırettegi ullı bir dáreje, jánnetten orın alıw, dozaqtan perdeleniwge sebep bolatuǵın isler eken.

Bul hádisi sháriyfte keltirilip atırǵan hayal ózinde analıq mehirin tolıq túrde orınlaǵan hayallardan eken. Ol xurmanı alıwı menen qızlarına bólistirip beripti. Ózi ash, jeytuǵın nárse tileniw dájesine túsip qalǵan. Solay bolsa da, ózi jemey qızlarına bermekte. Bul hayaldıń ámeli júdá sawaplı hám úlken sıylıqqa sazawar ámel.

Sonıń ushın da, Nábiy sallallahu alayhi wa sallam sol hayaldıń ámelin atap ótip:

“Kim mine sol qızlar menen Allahtıń sınavına ushırsa, olar onıń ushın dozaqtan perde boladı”, – dedi.

Bunnan qızlardı baǵıw, napaqa menen támiyinlew hám tárbiyalaw ata-ananıń dozaqtan saqlanıwına sebep bolatuǵın negizlerden biri ekenligi málim boladı.

Ábiw Saiyd ál-Xudriyden ráwiyat qılınadı.

“Rasulullah sallallahu alayhi wa sallam:

“Kimniń úsh sińlisi yáki úsh qızı yáki eki sińlisi bolsa, ol olardıń sáwbetin jaqsı qılsa hám olar haqqında Allahğa taqwa qılsa, oǵan jánnet boladı”, – dedi”.

Qızlardı hám qarındaslardı tárbiyalap kámalğa jetkeriw hám olar haqqında Allahğa taqwa qılıp barıw qanshelli hám sawaplı is ekenligin, olarğa shárayat jaratıp, ádep-ikramlı iyman-itiqadlı etip kámalğa jetkeriw jánnetke keriwge sebep bolatuǵın ámellerden biri ekenligin mine sonnan bilip alamız. Álbette, bul haqıyqattı musılman bendeler jaqsı ańlap jetken hám turaqlı túrde bul iske itibar menen qarap kelgenligi belgili.

Ómirde neler bolmaydı deysiz. Geyde, apa-sińliler aǵa-inilerdiń qaramaǵında qalıw da bar. Áke bar bolsa, ol juwapker bolar edi. Biraq, áke joq. Bul ákesi joq qızlar qarawsız qaladı degen emes. Áke bolmaǵan waqıtta aǵa yáki ini ájapa, qarındastı qaramaǵına alıwı sháriyat húkimi boyınsha sabit boladı.

Bul, apa-sińli, aǵa-ininiń múriwbetine mıtáj bolıp qaladı, degeni emes. Báلكi, bul – apa-sińlige Allah taala tárepinen berilgen haq. Aǵa-ini bul juwapkershilikten qashıwı múmkin emes. Eger olar, namártlik etip, bul juwapkershilikten qashatuǵın bolsa, jámiyet nızam kúshin iske salıp apa-sińlilerdiń haqların alıp beredi.

Uqba ibni Amir ál-Juhaniyden ráwiyat qılınadı:

“Rasulullah sallallahu alayhi wa sallamnıń tómendegilerdi aytqanların esittim.

“Kimniń qaramaǵında úsh qız bolsa hám ol sabır qılıp olarǵa taǵam berse, ishimlik berse hám jańa kiyim alıp berse, olar sol adam ushın dozaqtan perde boladı”.

Qız baǵıw hám onı tárbiyalaw ańsat emes, bunı hámme jaqsı bileği. Bul isti ámelge asırıw ushın sabır-taqat kerek, háreket, ǵayrat zárúr, tawǵanın sarp etiw kerek. Báribir, sol qız bir kúni kelip, birewdiń shańaraǵına ketiwi bar ekenligin, kelin bolıwı bar ekenligin bilip turadı.

Áne, solardı bile turıp, qızların jaqsı tárbiyalaǵan adam ózi ushın aqirettiń úlken bir mártebesine erisken bolar eken.

Muhammad ibn Kaab ál-Qarazaniyden ráwiyat qılınadı:

“Rasulullah sallallahu alayhi wa sallam:

“Kim eki qızǵa, Allah pazıleti menen olardı kepilligine alǵanǵa yáki olardı qájetsiz qıǵanǵa shekem, sawap úmitinde napaqasın berse, sol eki qız onıń ushın dozaqtan perde boladı”, – dedi”.

Bul ráwiyatta eki qızdı napaqa menen támiyinlew olardıń ákesinen basqalar tárepinen bolsa da sawap hám dozaqtan perde bolıwı wáde qılınbaqta.

Anas ibn Málik razıyallahu anhudan ráwiyat qılınadı:

“Nábiy sallallahu alayhi wa sallam:

“Kim eki qızdı erjetkenshe bağıp kámalğa jetkerse, men menen birge jánnetke mine bunday bolıp kiredi”, – dedi hám bas hámde onnan keyingi barmaqların birlestirip kórsetti”.

Qızlardı bağıw, olardıń tárbiyasın gózzal etiw qanshelli ullı is ekenligi sonnan málim boladı. Áke boldım, ana boldım, meniń ákelik haqqım bar, analıq haqqım bar, degen gáplerimiz kóp, lekin balalardıń da haqqı bar ekenligi, olardı bağıw hám napaqası biyhuda emes, al sawaplı is ekenligi hám ibadattıń nápil túrлерinen abzal, bálki wájib nárselerden esaplanıwın umıtpawımız tiyis.

Qız perzentti, álbette minez-qulqı shıraylı, iybeli, ilimli, ónerli hám ibádatlı etip tárbiyalaw kerek.

Bunıń ushın áke qızı ushın hámme shárayatlardı tuwdırıp qoyıwı kerek boladı. İlim alıwda qız perzent, ul perzent sıyaqlı huqıqqa iye. Bazı ákeler oylaganınday qızlar oqımasa da boladı, degen gáp biykar, sháriyatqa qayshı gáp bolıp esaplanadı. Sebebi, ertengi kún perzentlerine tárbiya beretuğın hayalda joqarıdağı sıpatlar bolmasa, ilimli bolmasa perzentlerimizdiń kámil bolıwın kútpesek te boladı.

Payğambarımız sallallahu alayhi wa sallam: «İlim alıw hár bir musulman erkek hám musulman hayalğa parız», degen. Sonıń ushın da qızlarımızğa ilim, ádep-ikramlılıq, iybe uqsagan sıpatlardı qalıplestiriwde ákeler itibarlı bolıwı tiyis!

2.2 Qiz perzent tárbiyası – oğada juwapkershilikli is

*«Áke perzentke gózzal ádepten
jaqsıraq nárseni bere almaydı»*

(Termiziy ráwiyatı)

Shańaraq – jámiyettiń baslanğısh tayanışı. Shańaraq tınısh eken, jámiyet rawajlanadı. Óytkeni, shańaraq qurıwdan tiykarǵı maqset insan násiliniń dawamıylıǵın saqlaw bolıp tabıladı.

Quranı Kárimde bılay delinedi: «**Aspanlar hám Jerdiń húkimranlıǵı Allahqa (say). (Ol) qálegen nársesin jaratar. Qálegen bendesine qızlardı hadya eter hám qálegen bendesine ullardı hadya eter. Yáki olarǵa ullar hám qızlardı qosıp berer hám qálegen bendesin perzent kórmeytuǵın qılıp qoyǵay. Álbette, Ol (bunıń hikmetin) biliwshi hám (ózi qálegen nárseni jaratıwǵa) qádir**»⁶.

(Shura súresi, 49-50-ayatlar)

Perzent – insan ómiriniń mazmunı, násilin dawam ettiriwshisi, shańaraqtıń bekkem shınjırı.

Jaqsı perzent – ata-ananıń baxıt-ıǵbalı. Perzentler «Jánnet rayhanları» dep sáwlelendiriliwi biykarǵa emes. Biraq, ol ádepli, jaqsı pazıyletler iyesi, itaatlı hám qabil bolǵanda ǵana ata-anasına rahmet alıp keledi.

«Allah sizlerge ózlerińizden juplar jaratıp, juplarıńızdan sizler ushın perzentler hám aqlıqlar qıldı hám de sizlerdi pák nárselerden ırısqılandırdı. Bas (olar) batıl (butlar)ǵaiyman keltirip Allahtıń nematın inkar etedi me?!»
(Nahl súresi, 72-ayat) delinedi.

Bunnan kórinip tur, perzent meyli ol ul yáki qız perzent bolsın, Allah taalanıń bendesine bergen bahası joq nematıhám amanatı bolıp tabıladı. Insan Allahtıń bul nematına nashúkirlik etpewi hám qıyanet etpewi zárúr.

⁶ Sh. Bahauddinov. Quranı Kárim mánileriniń qaraqalpaq tilindegi awdarması hám tafsiri. T.: «Ózbekiston» BPDU 2019.–B.482

Shańaraq qurıw, jaqsı perzentler kóriwdi arzu etpegen insan balası bolmasa kerek. Perzenttiń jaqsı, ádepli, miynetsúygish, salamat bolıp ósiwi hár tárepleme anaǵa baylanıslı boladı.

Sonıń ushın da, muqaddes dinimiz kórsetpelerinde bolajaq kelindi tańlawǵa ayırıqsha itibar qaratıladı hám qız perzenttiń tárbiyasına shańaraq aǵzaları, atap aytqanda anası kóp itibar beriwi lazım.

Payǵambarımız sallallahu alayhi wa sallam márhámat qılıp aytadı: «Kisiniń óz perzentin shıraylı ádep-ikram menen tárbiyalawı kóp muǵdardaǵı nápil sadaqa beriwden jaqsıraq». (Termiziy ráwiyatı)

Eger perzentke jaqsılıq úyretilse, ol kámalǵa jetedi dúnyası hám aqireti abat boladı. Al, óz halına taslap qoyılsa baxıtsız boladı.

Ábiw Hurayra razıyallahu anhudan ráwiyat qılınadı: «Payǵambarımız sallallahu alayhi wa sallam kim perzentine kel, mine bunı al!» dese, oǵan hesh nárese bermese, ol jalǵanshı dedi. (İmam Ahmad ráwiyatı)

Danışpanlar perzent tárbiyası haqqında ruwxıy, aqılıy, sotsiyallıq hám jınıslıq tárbiya beriwi lazım ekenin aptap ótedi.

Islam dini qız perzent tárbiyasına oǵada tereń jantasıp, mudamı onıń tárbiyası menen shuǵıllanıwǵa shaqıradı. Ata-ana óz perzentin adamlar menen jaqsı mámilede hám ras sóyleytuǵın, amanatqa qıyanet etpeytuǵın, úlkenlerge húrmet hám kishilerge izzetli bolıw ushın juwapker. Perzentiniń jaman qulıq hám sózlerden, unamsız is hám jaman illetlerden pák bolıwı ushında ata-ana juwapker boladı.

Usı orında perzent tárbiyası bir neshe basqışlardan ibarat ekenin aytıp ótiwimiz kerek. Ulamalar tómendegi basqışlardı eń zárúrli ekenin atap ótken:

Birinshi dene tárbiya; perzentti fizikalıq tárepten kúshli etip tárbiyalaw, tazalıq hám páklikke úyretiw (zamanagóy til menen aytqanda – sanitariya-gigiena), sport hám dene tárbiya shınıǵıwlarına kónlikpeler payda etiw kiredi.

Ekinshi ruwxıy tárbiya; perzenttiń maqseti, itiqadı, diyanatı, iymanın payda etiw, onıń haqıyqıy insaniy pazıyetlerin jetilistiriw bolıp tabıladı.

Úshinshi aqıl hám pikir tárbiyası; perzenttiń pikirlewı, zákawatı, yadlaw qábiletin rawajlandırıw ushın shınıǵıwlar ótkeriwden ibarat.

Tórtinshi ádeplilik tárbiyası; perzentke eń dáslep ata-anası ádeplilik tárepten órnek bolıwları tiyis.

Diyanat tárbiyası; perzenttiń diyanatı kúshli bolıp jetilisiwinde óz nápsı menen gúresiwdi úyretiwden ibarat.

Sóylesiw tárbiyası; perzentke durıs sóylewdi, mánili hám hikmetli sóylewdi úyretiwdi, uyatsız sózlerdi aytpawdı úyretiwler óz ishine aladı.

Miynet tárbiyası; perzentke bunda, hadal miynet etip úyretiwdi kiredi.

Perzenttiń aqlı qalıplese baslawı menen oǵan hadal hám haramdı, gúná hám sawaptan tálim beriw. Payǵambarımız sallallahu alayhi wa sallam: «Jas balalarıńızǵa birinshi bolıp «Lá iláhá ilallah» káliymasın esittiriń» degen.

Perzentlerge ózgeler menen bolǵan mámile mádeniyatında, ǵıybat etiw, kórcalmawshılıq, kemsitiw, mensinbew sıyaqlı kórinislerdi ádepsizliktiń belgilerinen ekenligin jaqsılap túsindirip ótiw zárúr.

Jaqsı hám ádepli perzentler ata-anaların hámıyshe basına kóteredi, aytqanların qıladı hám duwaların aladı.

Al, perzentine jaqsı tárbiya bere almaǵan ata-analardıń perzentleri bunıń qarama-qarsısı boladı.

Negizi sháriyat kórsetpesine kóre, perzent tárbiyasına ata-ana birdey juwapker. Biraq, perzentler tárbiyasında analar kóbirek shuǵıllanadı. Sonıń ushın da perzent tárbiyasına analar juwapkerdey túyilip qalǵan. Biraq, bul salada kóbirek áke juwapker boladı.

Payǵambarımız sallallahu alayhi wa sallam ákeniń perzentine qılatuǵın materiyalıq támiynatınan ruwxıy támiynatı ústin turıwın atap ótip, bılay deydi:

«Hesh bir ata-ana óz perzentine gózzal ádepten de, artıq hadya bere almaydı».
(Termiziy ráwiyatı)

Ul balalar menen bir qatarda qız perzentlerdiń tárbiyasında da órnekli bolıp qatań turıwımız bizlerge eki dúnyada da algısqa bóleydi.

Qız perzent baxıtsızlığı – ata-ana baxıtsızlığı bolıp tabıladı.

Bul káliyma júdá awır. Sebebi, musulmanlar qolında perzentlerinen zárúrlirek nárese qalmadı. Hárqansha dúnya-mal toplamań, ámellerge kóterilmeń, perzentleriniz sizler qálegendey bolmasa, ásirese qız perzentlerinizdiń tárbiyasında kemislik bolıp kelin bolıp túsken mákanında jasap ketpese júdá awır jaǵday boladı.

«Insan kásibiniń eń abzalı, perzent tárbiyası».

Sonıń ushın kásiplerdiń eń ullısı, ózlerimizden soń qalatuǵın perzentler tárbiyasına jeterlishe itibarlı bolıwı kerek.

Qılǵan ámellerdiń eń áhmiyetlisi; Perzentlerdiń ásirese, qız perzentlerdiń iymanlı, shıraylı minezli, ilimli, sotsiyallıq hám psixikalıq táreplerden jetilistirip tárbiyalawınız!

Perzent tárbiyası parızı ayn bolıp tabıladı.

Ráwiyatta keltiriliwinshe, bir qız bolıp, ákesi oǵan tárbiya bermeydi. O'z gezeginde qız ádepsiz bolıp, Qıyamet kúni dozaqqa húkim etiledi. Sonda, ol qız Rábbul izzanıń aldında toqtap, háy Rábbim! Mennen aldın ákem dozaqqa kirmegeninshe, men de kirmeymen. Sebebi, ol meniń baxıtsızlıǵıma sebep bolǵan edi, – deydi.

Húrmetli biradarlar! «Allah sizge perzentleriniz haqqında wásiyat qıladı». «Háy móminler, sizler ózderinizdi hám áhli-shañaraqlarınızdı otın, adamlar hám taslar bolǵan dozaqtan saqlań».

Úlken dáramattı kózlep, ayırım ata-analar qız perzentlerin uzaq jerlerge islewge jiberedi. Ol úlken mal-dúnyanı qolǵa kirgizemen dep, ata-anasına, dinine hám úmmetine qayshı keletuǵın islerdi islep qoyıwı múmkin. Bul júdá ayanışlı aqıbet. Ol qız perzentte ata-anasın oylaydı, biraq ala awızlıq, erkek hám hayallar aralasıp júretuǵın hám alıs mákan onı kózden qashıradı. Tilekke qarsı ol, buzıq islerden de bas tartpaytuǵın bolıp qalıwı múmkin. Ata-ana perzentleriniń islerine áhmiyet bergenindey onıń dinine de áhmiyet beriwi lazım.

Qız perzent tárbiyası sonday, yaǵnıy qız perzentiniz mektepti jaqsı bahaǵa pitkergen bolsa, namaz oqımasa, onday jaǵdayda oǵan tárbiya bere almaysız. Ol

joqari ma'quliyatli bolip, minez-qulqi jaman bolsa, jaqsi tárbiya bere almaysiz. Ol ádepli hám minezi de jaqsi bolsa, biraq oqiwda bahasi tómen bolsa, tárbiya bere almaysiz. Onın qulqi jaqsi, biraq islerin shala isleytuǵın hám ózins qaramaytuǵın bolsa, tárbiya bere almaysiz.

Qız perzentin ruwxıy hám intellektual páziyetlerin, tiykarınan onın alǵan tárbiyası, jasaǵan ortalıǵı belgilep beredi. Jaqsi tárbiya qız perzentin sh qımbat baylıǵı bolsa, naduris tárbiya onın ushın baxıtsızlıq alıp keledi.

Dúnya Islam nurı menen jaqtılandırılǵannan, Islamǵa shekemgi dáwirdegi jaman hókımler pútkilley ıdıradı. Sonın ishinde, qız perzentlerden arlanıp, olardı tiriley kómiw sıyaqlı jaman ádetlerge de shek qoyıldı:

«(Háy insanlar!) Balalarınızdı jarılıqtan qorqıp óltirmeń! Biz olardı da, sizlerdi de ırısqlandıramız. Álbette, olardı óltiriw – úlken gúna». («Isro» súresi, 31-ayat)⁷

Islam bunın menen sheklenip qalmadı, qız perzentti jaqsi tárbiyalap ósirgenlerge dozaqtan qutqarıp hám jánnettin sıylıǵın wáde qılıp, qızlar qádirin ullı etip qoydı. Hádiste ayıladı: «Kimnin úsh qızı bolsa, sabır menen ósirse, tapqaninan kiyindirse, olar onın ushın dozaqtan perde boladı» (Imam Buxariy ráwiyatı).

Demek, qız perzentlerdi jaqsi tárbiyalap, napaqa menen támiyinlep, olardan keletuǵın mashaqatlarǵa sabır qılsaq, dozaqtan perde hám jánnetke kiriwimizge sebep boladı eken. Kimgе Allah qız perzent bergен bolsa, jánnettin gıltın beripti.

Biraq, bul – qızı joqlar joqarıdaǵı imkaniyatlardan biynesip, degeni emes. Ábiw Saiyd Xudriy (razıyallahu anhu) ráwiyat qıladı: «Rasulullah (sallallahu alayhi wa sallam): «Úsh qızı yáki úsh qarındası bolıp, olarǵa gózzal ádep bergен adam, álbette, jánnetke kiredi», dep ayttı» (Imam Buxariy ráwiyatı).

⁷ Shayx Abdulaziz Mansur. Qurónı Karım manolarining tarjima va tafsiri. Toshkent Islom universiteti nashriyät-matbaa birlashmasi 2004. –B.39

Bul hádis qarındasların tábıyası hám ómirine itibarlı aǵalarǵa ullı boljaw beredi. Perzent sıpatında ata-anaǵa, qarındas sıpatında aǵalarına jánnetke kiriwge sebepshi bolıwı qızlardın qádirin jáne de ziyada qıladı.

Hayal-qızlarǵa islam dininde joqarı húrmet hám itibar menen qaraladı. Islam dininiń muqaddes kitabı Quránı Kárimniń 35 súresi hám 102 ayatında hayal sóziniń isletiliwi, súrelerden biri «Nisa» yaǵnıy «Hayallar» dep atalıwı hayaldın dárejesi, onıń turmıstaǵı ornı, haq-huqıqları keńnen bayan etiliwi hayal-qızlarǵa bolǵan itibardıń ayqın kórinisi bolıp esaplanadı. Ásirese, bizlerdiń hayal-qızlarımızdın kórinisi, ádep-ikramlılıǵı, mánáwiy áleminiń qalıplesiwinde islam dininiń tásiiri teńsiz shańaraq basshısı bolǵan erkekke húrmet, iybe, itaatlı bolıw, sabır, hám shıdam bárshe dáwirlerde bizlerdiń hayallarımızdın áhmiyetli pazıyleti esaplangan. Islam dini táliymatlarında hayallardı húrmetlew, olarǵa jaqsı múnásibette bolıw, olardıń haq-huqıqların ayaq astı etpew principi belgilengen.

Hádisi sháriyflerde hayallar haqqında mınaday delingen: «Allah taala hayallarǵa jaqsı mámile etiwińizdi buyıradı, sebebi olar analarınız, qızlarınız, ájapalarınız» (Tabaraniy ráwiyatı).

Basqa bir hádiste: «*Jánnet analar ayaǵı astında*», degen (Ibn Maja ráwiyatı).

Jáne bir hádiste Payǵambarımız sallallahu alayhi wa sallam: «Allahtıń aldında bendelerdiń eń jaqsısı óz áhli hayalına paydası kóbirek tiyetuǵın adam», degen. (Imam Ahmad ráwiyatı)

Hayaldın erkektegi haqları kúyewi onı awqatlandırıwı, ózi jańa kiyim kiyse, hayalına da kiyim alıp beriwi, júzine urmaw, sókpew, qapalasıp qalǵanda uzaq ketip emes, al tek tósegin bóleklew.

Imam Muslim ráwiyatında: «Hayallar haqqında Allah taaladan qorqın. Sebebi, sizler olardı amanat sıpatında algansız», delinedi.

Demek, bul hádisi sháriyflerden kórinip turǵanıday, xayal qızlardın tárbıyasında, olardıń kámalǵa jetiliswinde hám múnásip ana bolıwında negizgi berilgen tárbıyanıń kámilliginde, desek asıra aytqan bolmaymız.

Mın átteń, bazı analar ushın perzent tárbiyası jámiyetlik jumıslar aldında itibarsız nársе bolıp qalmaqta. Hayallar qanshelli joqarı mártebelerge erispesin, perzentlerine jaqsı tárbiya bermese, ózin, milletin, watanın jaqsı kóriwdi úyretpe, analıq haqqın orınламаған boladı.

Muhammad ibn Muhammad Jamiy aytadı: «Hár bir ata-ananıń perzent aldında minneti bar. Hár bir ata óz perzentin namıslı anadan tuwılıwına háreket etsin. Sebebi, perzent tuwılғаннан keyin oған jaman sózler menen daq salmawı ushın».

Ata-ana perzent tárbiyasınıń áhmiyeti haqqında Payǵambarımız alayhissalamnan usı hádisi sháriyf keltirilgen: «Hár bir perzent musulman fitratında tuwıladı, biraq onı yahudiyge aylandırıp jiberetuǵın da, nasraniy yáki majusiyge aylandırıp jiberetuǵın da onıń ata-anası». (Imam Buxariy ráwiyatı)

Demek, perzenttiń qanday bolıp kámalǵa jetiliswi tikkeley onıń ata-anasına baylanıslı eken. Sonıń ushın da dana xalqımız; «Qus uyasında kórgenin qıladı» – dep biykarǵa aytpaǵan.

Perzentlerdiń keleshekte gózzal qulıqlı hám shıraylı ádepli bolıwında ata-ananıń perzenti haqqına qılǵan duwasınıń da tutqan ornı girewli.

Allah taala hár bir isimizde Ózinen járdem sorawın jaqsı kóredi.

Bunnan tısqarı, ata-ananıń perzenti haqqına qılǵan duwası qabıl boladı.

Ábiw Hurayra razıyallahu anhudan ráwiyat qılınǵan hádiste, Payǵambarımız sallallahu alayhi wa sallam:

«Úsh insannıń duwası qabıl boladı: ata-ananıń perzenti haqqına etken duwası, qayǵıǵa batqan adamnıń duwası hám jábirkeshtiń duwası» degen.

Nábiy alayhissalam: «Allahqa taqwa etińler hám perzentlerińiz arasında ádalat etińler!» (Buxariy, Muslim, Ábiw Dawıt, Nasaiy ráwiyat etken). Perzentler arasında mıyıq tartıwda da ádil bolıw kerek.

Ayırım jaǵdaylarda ákeler ózi sezbege jaǵdayda kóbirek ul perzentlerine itibarlıraq boladı. Bul, álbeste unamsız jaǵday bolıp, ol áke ekinshi balasınıń

kepillin qaldırğanın, pikirin bólgenin hám kesellikke giripdar etkenin, ol perzenttiń ómiriniń aqırına shekem mine sol, jaǵdaydı umıtpaslıǵın da bilmeydi.

Islam táliymatında jas áwladtıń fizikalıq hám ruwxıy tárepten kúshli bolıp kámalǵa jetilisiwine itibar qaratılǵan.

Bul haqqında Payǵambarımız sallallahu alayhi wa sallam: «Perzentlerińizge júziw hám oq jay atıwdı, qızlarǵa jip iyiriwdı úyretińler», degen.
(Bayhaqiy ráwiyatı)

Mámleketimiz óz ǵárezsizligin qolǵa kiritken dáslepki jıllardan baslap, perzentlerimizge, olardıń fizikalıq hám ruwxıy tárepten jetik bolıp rawajlanıwında itibar qaratılını málim... Yaǵnıy, 2005-jıl «Analar hám balalar jılı», 2008-jılı «Jaslar jılı», 2010-jılı bolsa «Bárkamal áwlad jılı» dep járiyalandı.

Mámleketlik baǵdarlama sıpattında úlken kólemdegi is-ilájlar ámelge asırıldı.

Xalqımızdıń 65% jaslar quraydı. Olardıń úlkeyip, kámil insan bolıp jetilisiwinde, mámleketimiz barlıq zárúr bolǵan materiyallıq hám mánáwiy shárayatlardı jarattı. Sport kompleksleri, dem alıw hám sayaxat orınları jaslardıń ıqtıyarına berip qoyıldı.

Mámleketimizdiń barlıq aymaqlarında «Salamat áwlad ushın», «Mehir nuri», «Sen jalǵız emessen», «Mehir-múriwbet hám salamatlıq» hám «Ózbekstan balalar sportın rawajlandırıw» sıyaqlı shólkemlerdiń alıp barıp atırǵan isleri maqtawǵa ılayıq.

Juwmaqlap aytatuǵın bolsaq, perzentlerimizge sonday tárbiya bereyik, yaǵnıy ata-babalarına, tariyxına, ana-watanına, ana-tiline, óz milleti ullılaǵan tulǵalarına hám muqaddes Islam dini húkimlerine sadıq bolıp ósip-rawajlansın!

II-bap boyınsha juwmaqlar

Áyyemnen ata-babalarımız bala tárbiyasına jaqsı itibar bergen, ásirese qız bala tárbiyası hám kámalatı haqqında qayǵırǵan. Óytkeni, qız bolajaq anna esaplanadı. Tanıqlı pedagog A.S. Makarenko bılay deydi: «Balǵa tárbiyanı 5

jasqa shekem beriwimiz kerek. Ol 90% tárbiyanı bes jasqa shekem aladı, onnan keyingi tárbiyalar bolsa, balada onı bekkemlew menen boladı»⁸.

Eń dáslep bala tárbiyası, atap aytqanda, qız balanıń tárbiya processinde huqıqları kemsitilmesligi maqsetke muwapıq. Óytkeni, Rasulullah sallallahu alayhi wa sallam bılay deydi: «Perzentlerińizdi húrmetleń hám olardı jaqsı qulıq penen qulıqlandırıń». Islam dini tálimatında qız bala tárbiyasına úlken itibar qaratılğan. Imam Buxariy «Ál-adab ál-mufrad» kitabında tómendegi hádisti keltirgen. Jabir ibn Abdullah razıyallahu anhu aytadı: «Rasulullah sallallahu alayhi wa sallam: «Kimniń úsh qızı bolıp, olardı óz qolında tárbiyalap, kámalğa keltirse, jánnetke kiriwi anıq, dedi. Sonda, bir kisi: «Ya Rasulullah! Onıń eki bolsa ne?» – dep soradı. Payǵambarımız alayhissalam: «Ekew bolsa da», – dedi.

Qız balanı hár tárepleme kámil etip tárbiyalaw, oǵan hámıyshe ǵamxorlıq qılıwdıń áhmiyeti joqarı, aqıbeti qayırılı. Aysha razıyallahu anhadan ráwiyat qılınadı: «Bir kúni meniń aldım eki qızın jeteklep bir hayal tilenshilik etip kirip keldi. Meniń aldımnda bir xurmadan basqa nárese joq edi. Men xurmanı bersem, hayal onı ekige ajıratdı da, eki qızına berdi. Rasulullah sallallahu alayhi wa sallam kirgeninde bul haqqında xabar bersem, Payǵambarımız alayhissalam: «Kim mine, usı sıyaqlı qız perzent penen imtihan qılınsa, qızların shıraylı tárbiyalasa, onıń ushın dozaqtan perde boladı», – dedi. (Mutafaqun alayh)

Qız bala tárbiyası sonshelli áhmiyetli, insan perzentleri ushın sawǵa alıp kelgen bolsa, onı tarqatıwdı dáslep qızlarınan baslawı haqqında kórsetpeler bar. Faqih Ábiw Lays Samarqandiy «Tanbeh ál-ǵafilıyn» shıǵarmasında tómendegishe keltiredi. Anas ibn Málikten ráwiyat qılınadı: «Kim bazardan perzentlerine hadya keltirse, ol sadaqa qılğan adam kibi boladı, hátte onı olardıń awızına saladı. Tarqatıwdı qızlardan baslasın, sebebi Allahtan qorqıp jılağan kisi sıyaqlı. Kim Allahtan qorqıp jılasa, onı Allah keshiredi. Kim qızları menen quwansa, Allah Qıyamet kúni onı quwandıradı». Qız balanıń kewili názik bolǵanı ushın, olarǵa óz aldına mehir kórsetiledi hám olarǵa hár tárepleme tálim tárbiya beriwge

⁸A.S.Makarenko. Poln. Sobr. Sosh. T.2 M. 1972.–B.34.

shaqırladı. Bul haqqında Muhammad sallallahu alayhi wa sallam bılay degen: «Perzentlerinizge tálim berin, sebebi olar siziki bolmağan waqıt ushın tuwılğan». Demek hár bir ata-ana balanın óz dáwiriniń ilim-pánin iyelewine biypárwa qaramashlıǵı kerek. Shańaraqta qız bala tárbiyası hayalǵa, anaǵa isenip tapsırıladı. Qızlar shańaraq sabaqların ata-kempir apasınan, áke-anasınan, ájapa-sińlilerinen, qonısı-qobalarınan, arı barsa máhállesinen aladı. Tárbiyada eń juwapkershilikli wazıypa anaǵa tapsırılar eken, anajanlarımız bul processlerge ele de itibarlı bolıp qızlarınń salamat ónıp-ósiwi, ilim hám óner iyelep, ádep-ikramlılıq, iybede de basqalarǵa órnek kórsetetuǵın qız bolıp kámalǵa jetisiwine áhmiyet qaratadı. Atap aytqanda, qız balalǵa ilim úyretiwden tısqarı, kásip-óner iyelewine kómeklesiw, awqat pisiriw, tigiw-pishiwi, bala tárbiyalaw, kúndelikli turmısta zárúr bolǵan bilimler menen turaqlı túrde tanıstırıp barıw lazım. Tárbiyada eń áhmiyetli qural bul – mehir hám shiyrin sózlilik. Bul eki qural názik qálb iyesi bolǵan qız balanın kewiline jol tabıw, onı abaylap-asraw ushın.

Qız baladan eń jaqın adamın kim dep soráǵanında «Anam» dep juwap beredi. Sonın ushın da: «Anasın kórip qızın al», deydi. Qız balanın tárbiyası názik ekenligi haqqında kóp aytamız, ámelde ne buǵan qanday jantasıw lazım? Ádette erjetken qızlarǵa miymanday múnásibette bolınadı. Hár bir háreketleri tuwrılanıp, kelin bolıp túsetuǵın úyi ushın tayarlaydı. Qız bala tárbiyasınıń túbinde úy biykesi hám analıqqa tayarlaw jatadı. Dilden shıqpaǵan sózler menen onı erkelewdi bolsa, ol tezde ańlaydı hám gápińizdi qabıllamaydı, solay eken onı kóbirek erkeletin, kemshiliklerin qayta-qayta júzine salabermen. Qız balanı tárbiyalawda qaysarlıq etken waqtında onı qattı qollıq penen fizikalıq jaza qollaw jaqsı emes, sebebi qız anasınan tayaq jewinen qorqıp óz pikirin ayta almawı hám eń áhmiyetlisi anasın sırlas etip qabıl ete almawı múmkin. 11 jasınan qız balanın ruhiyatı, dúnyaqarası hám pikirlewi kúnnen-kúнге ózgeredi. Hátteki, tuwrı joldı kórsetetuǵın anaların gápin almawı da múmkin. Sonday hallarda qız balanın kewiline jaqsı sózlerdi qural qılıwı lazım boladı.

III.BAP. QURANI KÁRIYMNEN ALINGAN AYIRIM TÁRBIYA TURLERIN ÓTKERIW BOYINSHA TÁJIRIYBE JUMISLARI

3.1.Tájiriybe jumislarin ótkeriw metodikasi

Tárbiyalıq is-rejelerine kirgiziletuǵın shamalıq jumislar. Bul shamalıq tárbiyalıq jumislar is rejesine tiykarlaǵan halda bizatındaǵı medresede talim-tárbiya jumisların alıp baratǵınlıǵımız hám bul shamalıq jumislar qálegen bilimlendiriw mekemelerinde iske asırılıwı múmkin ekenligi sebepli usı rejeni dissertacijamızda usınıwdı maqul taptıq.

Tárbiyalıq jumislardıń shamalıq jobası tómendegi bap hám bólimlerden ibarat:

Topar usınısnaması. Rejenin bul bóliminde topar haqqında maǵlıwmat, talabanın kimligi, xarakteri, sawatı adamlıǵı, tárbiyalanǵanlıǵı, pútkil topardıń rawajlanǵanlıq dárejesi, járdemge mútáj talabalar, dógerekler fakultativ shiniǵıwlar, mektepten tis shólkemlerde qatnasıw, jámáatte qızlar menen ul balalar, belsendiler arasındadı munasibet, tárbiyası awır talabalar, jańa jámiyetlik tapsırmaları, jazǵı dem alıw orınlarda qatnasıw haqqında ulıwma maǵlıwmatlar beriledi.

Tárbiyalıq máseleler. Rejenin bul bóliminde talim hám tárbiyanın eń aktual máseleleri, tárbiyalıq islerdin strategiya hám taktikasi, toparda tárbiyanın qaysı túrine kóbirek mútájlik bar ekenligi, topar menen birgelikte talabalardıń jası, oqıw jurtı ortalıǵı haqqındaǵı pikirler orın aladı. Joba dúziwde tárbiyalıq máselelerdi tańlaw, tárbiyalıq ilajlardı belgilewde oqıw jurtnın máseleleri, álbette, esapqa alınıwı kerek.

Topardıń iskerligi túrleri hám tiykarǵı wazıypaları. Dúnyaqaras tiykarların qalıplestirip tárbiyalaw. Rejenin bul bóleginde oqıwshılardı dúnyaqaras tiykarların qalıplestiriwge tiyisli jumislar siyasattı túsindiriw, álemnin bir pútkil materiya ekenligi, tábiyaat nızamları hám qubılısların kommentariyalaw, tariyxıy esteliklerdi ziyarat etiw hám olardı asıraw tiykarǵı orın iyeleydi.

Bul bólmde tariyxıy kúndi bayramlaw milliy dástúrlerdi ótkeriwde kirgiziledi. Tárbıya túrlerin tolıq iske asırıw ushın topar basshısı óz toparıoqıwshıların dógerekler yamasa klublarǵa aǵza etiwı kerek. Bular arqalı topar da milliy ideya tiykarında, watanpárwarlıq hám internaciyonallıq, pák hújdanlıq, dushpanlarǵa jerkenish, siyasiy sawatqanlıq ruxında tárbiyalaw kerek.

Siyasiy sawtlılıq tárbiyasıda jámiyetlik iskerliktiń fundamenti. Jumıs rejesiniń bul bóliminde idealıq, siyasiy, watanparwárlıq, Watan, doslıq, internaciyonallıq tárbiyaǵa da orın beriledi. Tárbıyalıq jumıs rejesiniń bul bólimin tártipke keltiriwde topar basshısı oqıwshılardıń sadıqlıq sezimin jetilistiriw, jámiyetlik iskerligin hám onıń jámiyettegi ornı, Watan gimini. Gerbi, Konstituciya hám bayraǵımız, milletler ara doslıq, turistik jumıslar. Úlke tanıw, ekonomikalıq, ekologiyalıq, siyasiy-aǵartıwshılıq jumısların joybarlawda kerek. Siyasiy baǵdarlawshılıqtı qalıplestiriw hám rawajlandırıwda tómendegi temalardı : “Ózbekstan”, “Áskeriy watanparwarlıq”tı dáslepki jumıs teması qılıp alıw kerek. Buǵan qosımsha siyasiy gazeta hám jurnallarǵa jazılıw , olardı internaciyonallıq, doslıq klublarına aǵza etiw, siyasiy mektep radiokanalınıń kommentariyalawshıları toparına tartıw, áskeriy sport oyınlarına qatnastırıwda zárúr. Talabalardı bul jumıslarǵa tartıw olardıń siyasiy dárejesin kóteredi, Watanǵa bolǵan mehrin asıradı.

Topar basshısı qalıplestirilip atırǵan talabalar jámaáti tek topar sheńberinde qalıp ketpesin. Úy - miyneti hám jumısları menen bilimlendiriw mákemesi, qala turmısı menen de baylanısı ushın sharalar kóredi. Ol territoriylardı tazalaw, terek nállerin egiw, sıyaqlı jarıslarda olardıń jeke quwanışı yamasa óz ókinishlerin bastan keshirmey, ulıwma juwmaqtı hám ulıwma jumısqa ózleri qosqan úlesti analiz etiwge basshılıq etedi. Ókiniw menen aytamız hámme pedagoglar bunday jumıslardı isley bermeydi. Olar tiykarǵı itibardı topardıń ishki jumıslarına qaratadı. Jarıs, eger ol jámaáttiń rawajlanıw dárejesi ushın hám talabalardıń jas esapqa alınǵan tárizde paydalanılsa, jámaátti qalıplestiriwdiń nátiyjeli quralı.

Topar óz gezeginde ulıwma bilim beriw mákemeleri jarıslarına qosılıwı múmkin. Bul úlken juwapkershilikli jumıs. Onıń tabıslı bolıwı kóp tárepten aktivlerdiń, ǵayratkerligi hám óz betinsheligine baylanıslı boladı.

Topar basshıları talabalardıń ata-anaları menen hár qıylı jumıslardı birgelikli alıp barsa jáne de maqsetke muwapıq boladı.

Bunıń ushın oqıw jumısları barısında eki ulıwma bilim beriw sabaqların hár bir topar ata-anaları menen 6 dan 9 ǵa shekem sabaqlar birgelikli ótkeriw kózde tutılǵan. Shınıǵıwlar sonday tárizde ótkeriledi, ata-analar pedagogika, psixologiya hám fiziologiya tiykarları izbe-iz túrde ózlestirip, ózlerin perzentleri menen kurstan -kursqa birge ótkendey sezinedi.

Ata-analardıǵa pedagogikalıq bilim beriwdi ámelge asırıwda tek bilim berip qoymastan, olardı tárbiya tarawındaǵı ámeliy ilimiy tájiriybe hám kónlikpeler menen qurallandıırıw, olarda pedagogikalıq pikir oyatıw, balaları menen óz betinshe shuǵıllanıwǵa úndew, maqsetke muwapıq (tárbiyalıq kóz qarastan) shańaraq ishki munasábetlerin qoyıw oǵada áhmiyetli.

Pedagogikalıq, lekciya — pedagogikalıq bilim beriwdiń eń ataqlı formalarınan biri. Keyingi payıtlarda ata-analardıǵa pedagogikalıq bilim beriw keń áhmiyetli, kárxanalardaǵı, klublar, mádeniyat úyleri, turar orınlardaǵı hám t.b. ata-analar pedagogika universitetleri hám lektoriylar járdeminde iske asırılmaqta.

Ata-analar ushın lekciyalardı anıq material, unamlı úlğiler tiykarında, kórkem ádebiyatqa baylanıslı derekler, dipozitivler hám basqa kórgizbeli qurallardan paydalanıp ótkeriw maqsetke muwapıq. Ata-analardıń shańaraqqa tiyisli tárbiya tájiriýbeleri haqqındaǵı hikayaları oǵada qızıqlı hám túsinikli boladı.

Ata-analardıǵa pedagogikalıq bilimlerdi berip ǵana qalmastan, olardı óz perzentleri shaxsın mólsherley alıwlarına, ata-analar onnan kim shıǵıwın aldınnan biliwleri hám onı tárbiyalaw rejesin dúze alıwına úyretiw jaqsı nátiýje beredi.

Ata-analarımızdıń joqarı bilimlendiriwge tiyisli hám materiallıq dárejesi pedagogikalıq hám psixologiyalıq tásir etiw sapasın asırıwdı talap etedi. Xosh, bunı qay jerde úyreniw múmkin? Eń jaqsısı — ata-analar menen tikkeley birlikte,

pedagoglardıń bul jónelistegi dóretiwshilik jámaát jumıslarında úyreniw múmkin. Lekciya natıyjeliliginiń asırıw maqsetinde hár bir bayanatta keminde úsh maqset: qızıqtırıw, túsindiriw, isendiriw maqsetleriniń ámelge asırılıwına erisiw oǵada áhmiyetli. Eger bul maqsetlerdiń qandayda biri atqarılmasa, lekciyanıń nátiyjeli dep bolmaydı. Aytıp ótilgen hár bir maqsetke ózine tán usıllar menen erisiledi. Mısalı, tıńlawshılardı kóp ayılmaǵan tema menen qızıqlı hikaya, bólek hám basqa), lekciyaǵa jańalıq tárepinen kirgiziw bunda málim bolǵan hádiysede tıńlawshılar itibar bermegen qanday bolıp tabıladı jańa zat ashıladı), tıńlawshılardıń qızıǵıwshılıq qanaatladırw hám basqalar menen qızıqtırıp alıw múmkin. Lektordıń sezimliliǵı, onıń ata-analar keshirmelerine sherik bolıwı, olardıń sezimlerine tásir kórsetiwı, ómirlik mısallar hám basqalar tıńlawshınıń isendiriwge járdem beredi.

Ata-analarda pedagogikalıq bilimlerdi toltırıw, iyelengen bilimlerdi aktiv ańlap jetiw, olardan shańaraqqa tiyisli tárbiyada paydalanıw mútájlikiniń kúsheytiwı ótkerilgen lekciya natıyjeliliginiń áhmiyetli kriteriyası boladı.

Birinshi túrde konferenciya talay anıq túrde boladı, sonnan keyingi hallarda ulıwma hallarda boladı, kóbirek ata-analardı qamtıp aladı. Olardıń qaysısın tańlawdı topar basshısınıń ózi jetilgen mashqalalardı, onıń bunday konferenciyalardı ótkeriw maydanınan jeke tájiriyesin, oqıw shólkeminde qarar tapqan dástúrlerdi, ata-analardıń aktivligin hám basqalardı itibarǵa alıp tańlaydı. Ádette konferenciya teması toparda, tálim shólkeminde, mikrorayonda, mámlekette jetilgen máseleler menen belgilenedi. Sol múnásibet penen konferenciya temasın ata-analardıń ózi, topar basshısı, tálim shólkemi, rayon basshısı hám basqalar usınıs etiwleri múmkin.

Teoriyalıq tárepten, shańaraqqa tiyisli tájiriyebeı tańlaw hám ulıwmalastırıw tárepinen puqta tayarlaw hárqanday konferenciyanı ótkeriwdiń sózsiz shárti bolıp tabıladı. Tiykargı tayarlıq jumısları topar basshısı basshılıǵında ámelge asırıladı, ol ata-analar komiteti menen birgelikte konferenciyanı tayarlaw hám shólkemlestiriw rejesin dúzedi.

Juwmaqlar

Bul bólimde tárbiyalıq jumıslardıń bilimlendiriw mekemelerindegi házirgi kúndegi áhmiyeti, maqseti hám wazıypaları onıń tarmaqlar aralıq temaları kórsetip berildi. Sonday eken bul jumıslardı oqıtıwdan maqset keleshekte talaplarımızǵa tálim mákemelerinde tálim - tárbiyaǵa dáwir talaplarınan kelip shıqqan túrde jańasha jaqınlawdı, jumıstı sapa, mazmun tárepten tuwrı shólkemlestiriwdi úyretiwden ibarat esaplanadı.

Tárbiyalıq iskerliginiń nátiyjeli bolıwı ushın topar basshısında qábiletinń tómendegi túrleri ámelde bolıwı hám tárbiyalap jetistirilmegi kerek:

- shólkemlestirilgen – topar basshısınıń oqıwshılardı birlestiriw, olardı bánt etiw, wazıypalar bólip beriw, jumıstı joybarlaw, qılınǵan islerdi jıynaw sheberligine kórinetuǵın boladı;

- didaktikaǵa tiyisli – úyreniwge bolǵan qızıǵıw hámde ruwxıy, sezimlik tileklerdi xoshametlew, oqıw bilimin arttırıw, aktivlestiriw sheberliginde kórinetuǵın boladı;

- pertspektiv – tárbiyalanıwshılardıń ruwxıy dúnyasına sińip, olardıń emocional jaǵdayın bahalaw, ruwxıy qásiyetlerin anıqlaw sheberliginde kórinetuǵın boladı;

- suggestiv – oqıwshılardıń emocional tásir kórsetiwde kórinetuǵın boladı;

- keleshekti qura biliw - óz háreketleriniń aqırın kóre biliwde, oqıwshılarda qanday pazıyetlerdi ámelge asırıw kerekligin aldınan ayta alıw sheberliginde kórinetuǵın boladı;

- izertlew - pedagogikalıq jaǵdaylar hám processlerdi úyreniw hám obektiv bahalaw sheberliginde kórinetuǵın boladı.

Topar basshısınıń aktiv jámiyetshil retinde hámiyshe úlgi kórsetiwı áhmiyetli áhmiyetke iye. Áyne waqıtta ol kommunikativ (úlkenler menen de, kishiler menen de tez baylanıs ornata alıw) qábiletke iye bolıwı, júz berip atırǵan fakt hám hádiyse tek pedagogikalıq qaǵıydalarǵa baylap bahalaw ǵana emes, bálki júz beriw sebebine qamtıp húkim de shıǵarıwı pedagogikalıq optimizmge, dóretiwshilik etiw

qábiiletine iye bolıw kerek. Topar basshısınıń eń áhmiyetli pazıyleti - adamlar menen demde til tawa alıwı, kópshilikke qosıla biliw, joldashlıq, bul ondaǵı mámıle mádeniyatınıń joqarılıǵın ańlatadı. Sebebi oǵan bárshe adamlar menen baylanıs etiwge, olar menen islewge tuwrı keledi. Házirgi sharayattan kelip shıqqan túrde oqıw-tárbiya processinde qolay múnásibetler jaratıw ushın kásiplik tárepten áhmiyetli tiykarlar bolıwshı topar basshısınıń insaniy paziyletleri áhmiyetli áhmiytke iye bolmaqta.

Ata-analar menen islesiwdiń forma hám metodları.

Insan dúnyaǵa kelgennen keyin eń birinshi gezekte onıń jámiyette kámil insan bolıp qalıplesiwinde shańaraqtaǵı ata-ananıń ornı júdá girewli. Ata-ananıń óz-ara múnásibeti, perzentine bolǵan qatnası, mehiri, perzent ushın júdá áhmiyetli sanaladı.

Ata-analar menen jumıs aparıwda islewdiń hár qıylı forma hám metodlarınan paydalanıwı kerek. Ata-analar menen islewge jeke jumıslar jámaát menen birgelikte alıp barılsa maqsetke muwapıq boladı. Biz tómende ata-analar menen islewdiń tiykarǵı formaları menen tanısıp shıǵamız.

1. Talabalardıń úylerine barıw - bul shańaraq menen baylanıs etiwdiń eń nátiyjeli formalarından biri bolıp tabıladı. Bunda topar basshısı talabanınıń ata-anası, onıń jasaw sharayatı, materiallıq múmkinshilikleri menen tanısıwǵa múmkinshilik tabadı.

2. Ata-analardı oqıw jurtına shaqırıw. Bunnan maqset, tek talabalardıń qulqı, sawatlılıǵı hám basqa qásiyetleri menen ata-ananı tanıstırıw emes, bálki usınıń menen birgelikte ata-analarǵa pedagogikalıq hám ruxıy másláhátler berip, olarǵa studentti shańaraqta tárbiyalawlarına járdem etiw bolıp tabıladı.

3. Ata-analar menen islew. Bul bolsa talabaǵa shaqırıq yamasa arnawlı shaqırıw xatlar arqalı iske asırıladı.

4. Ata-analar topar jıynalısn ótkeriw. Bul formadaǵı baylanıs arnawlı jumıs jobası arqalı ámelge asırıladı.

5. Ata-analardı arnawlı pedagogikalıq hám psixologiyalıq bilimler menen qurallandıruw maqsetinde olar menen sáwbet hám lekciyalar ótkeriledi.

6. Soraw-juwaplar keshesi. Jumıstıń bul forması topar talabalardıń ózgesheligi, harakterin jaqsıraq ózlestiriw imkaniyatın beredi.

7. Ata-analardıń tárbiya boyınsha jetekshi tájiriybeler menen pikir almasıw.

Bul tómendegi temada bolıwı múmkin:

a) jaslardı qalayınsha miynetke tayarlaw múmkin?

b) talabanıń kúndelikli rejimi haqqında.

v) “Ata-analardıń abırayı” haqqında, “Shańaraqta jaslarǵa tárbiya beriw” hám taǵı basqalar haqqında konferensiyalar ótkeriw.

8. Oqıw jurtı qasında ata-analar universitetlerin shólkemlestiriw jáne bul universitetlerden sistemalı jumıs aparıw :

a) ata-analardı tárbiya tarawındaǵı ádebiyatlar menen tanıstırıw.

b) “Ata-analar, sizler ushın” degen temada awızsha jurnal.

v) aktiv ata-analardıń tárbiyalıq jumıs tájiriybeleri menen boshka topar basshıların tanıstırıw sıyaqlı jumıslar alıp barılıwı kerek.

Topar basshısınıń ata-analar menen alıp baratuǵın jumısları júdá keń, kóp qırılı bolıp, bul jumıslar tek topar hám oqıw jurtı kólemi menen sheklenbeydi, kerisinshe turar orınlardaǵı hám talabanın ata-anası islep turǵan kárxanadaǵı jámiyetshilik penen hám jaqın baylanısta bolıwım talap etedi.

Biziń jas áwlad xalqımızdıń jemiriliwshi, miynet, jawınger dástúrlerinen ózlestirip, ózine úlken áwladtıń eń jaqsı pazıyletlerin — logikalıq tiykarlanıw hám shıdamlılıqtı, Watanǵa muxabbatın, onıń ekonomikalıq, siyasiy hám jawınger qudretin bekkemlewde qatnasıw etiwge umtılıwdı sińdirip óz babaları hám ákeleri jumısın dawam ettirip hám kóbeyte aladı. Bul iste ata-analar ásirese áhmiyetli orın tutıwları kerek.

Bunı barlıq topar basshıları názerde tutıwları áhmiyetli bolıp tabıladı, Bunda shaxstıń huquqıy jetiklii shaxs sociallasıwınıń zarúr ekenligin hár bir shańaraqqa túsindiriw júdá áhmiyetli bolıp tabıladı. Shańaraq shaxs ushın onıń sociallasıw

jaryanı júz beretuǵın, onıń ádebi, dúnya qarası tiykarları hám basqalar quram tabatuǵın dáslepki hám júdá ahmiyetli bolǵan jámaát bolıp tabıladı.

Shańaraq basqa tárbiyalıq mákemelerden parqlı túrde adamnıń pútkil ómiri dawamında onıń barlıq táreplerine tásir kórsetiwge qadırlı bolıp tabıladı hám ádetde tásir kórsetedi. Shańaraq tárbiya wazıypasınıń bul úlke kóleminde onıń ideologiyalıq hám psixologiyalıq tásir kórsetkishleriniń tereń ózine tánligi menen tereńlesip ketedi. Bul bolsa onı joqarı dárejede tásirli etip ǵana qoymay, usınıń menen birge shaxstı qalıplestiriw procesiniń zárúr buwına hám aylandıradı.

Shańaraqtı joqarı tárbiyalıq múmkinshiligi shaxslar hám ata-analardıń ózine tán qásiyetleri: jaqın qarındashlıǵı, muxabbatı, jaqınlıǵı, isenimi, minneti, abraylılıǵı hám basqalar menen támiyinlenedi. Óz perzentiniń barlıq hálsiz hám kúshli táreplerin náreste waqtınan biletuǵın, onıń kewlindegi eń kishi háreketti hám sezetuǵın hám túsinetuǵın, oǵan tásir etiwdi biletuǵın anadan hám atadan jaqsıraq. Kim olardı jaqsı iskerlikke, miynetsúygishlikke, doslıqqa, muxabbatqa úyrete aladı!

Ekenin aytıw kerek, hár qıylı iskerlik sharayatında shaxstıń qabiletleri eń nátiyjeli rawajlanadı, onıń dóretiwshilik múmkinshilikleri ashıladı, shaxstı shańaraqtan basqa qayaqta hám iskerliginiń ózgesheliklerine qaratıw múmkin. Shańaraqqa tiyisli tárbiyanıń áhmiyetliligi hám ornı taǵı sonda, kishi shaxslıq waqtında shańaraqta iyelengen zatlar bir ómir saqlanıp qaladı. Sonıń ushın ata-analardıń shaxslardı hár tárepleme tárbiyalaw minnetlemesi nizam tárizinde belgilep qoyılǵan.

Topar basshıları ata-analar menen birgelikte tárbiyalıq jumıstı shólkemlestirer eken, eń jańa psixologiyalıq-pedagogikalıq oylap tawıwlar maǵlıwmatların itibarǵa alıwları zárúr bolıp tabıladı, olarǵa muwapıq ósip kiyatırǵan adam shaxsın qalıplestiriwge shańaraqtıń qosatuǵın úlesi túrli jas basqıshlarında túrlishe boladı hám hár túrli ózgeredi. Dáslepki 3 jıl ishinde ol áairese kúshli boladı, sonnan keyin shańaraqqa tiyisli tásirdeń arnawlı bir dárejede bekkemleniw dáwiri baslanadı. Onıń náwbettegi shoqqısı ádette mektepke

shekemgi jas tawsilatugın waqıtqa tuwırı keledi, sonnan keyin shama menen jas dáwirine shekem ol bosanlaǵanday boladı. Taǵı ata-analarınń tásiiri ata-ana shaharaǵınan ajralıp, óz shaharaǵın qurgansha talay kúshyedi.

Psixologik-pedagogikalıq izertlewlerdiń maǵlıwmatları geyde shaxstıń múmkinshilikleri haqqındaǵı túnimsız qıyallardı ózgertirip jiberedi. Misalı, úsh jıllıq shaxslar ilimpazlar bir neshe jıl aldın shama qılǵanlarına salıstırǵanda talay tereń aqıl etiw qábiletine iye, úsh jaslı shaxs házir tek altı jaslı shaxslar qılǵan hám qılmaǵan zatlardı biliwi hám etiwı múmkinligi kishkentaydı júriwden aldın júziwge, ana tili menen derlik teńdey shet tilinde sóylewge úyreniwı múmkinligi hám basqaları málim boldı.

Tájiriybeniń kórsetiwinshe, ata-analar kópshilik jaǵdayda ózlerin tárbiyalıq jumısqa tolıq tayın dep biledi hám arnawlı pedagogikalıq bilimlerdi iyelewdi zárúr dep esaplamaydı. Ata-analardıń bul ózgesheliklerin pedagog ullı rus pedagogı K. D. Ushinskiyde óz dáwirinde aytıp ótken edi.

«Tárbiya kórkem óneri, — degen edi ol, — sonday ózgeshelikke iye, derlik barlıǵına tanıs hám túsinikli, geyparalarǵa bolsa júdá ańsat jumıs bolıp seziledi — adam bul jumıs penen teoriyalıq hám ámeliy tárepten qánshelli kem tanıs bolsa, oǵan bul sonshalıq túsinikli hám ańsat bolıp kórinedi»⁹. Derlik hámme tárbiya shıdamlılıqtı talap etiwın tán alıw, ayırımlar bunıń ushın tuwma qábilet hám ilmiy tájriybe, yaǵnıy kóllikpe kerek, dep oılaydı; lekin júdá kem adam shıdamlılıq, tuwma qábilet hám ilmiy tájriybeden tısqarı taǵı arnawlı bilimler kerekligi haqqında isenim payda etiw—bunday bilimlerdi joqlıǵı shańaraqqa tiyisli tárbiyada kóplep qátelerge alıp keledi, topar bassısı ata-analar menen islewde bunı esapqa almay ılajı joq... Bul jaǵınan ata-analardıń shaxslardı tárbiyalawdaǵı tómendegi qıyınshılıqları hám qátelerin ajratıp kórsetiw múmkin:

1. Ata-analardıń shaxslar menen múnasábetleri jetispewshiligi. Olar ózleri, jumısları haqqında az sóylep beredi, oqıw bilim jurtı talabalar komandasınıń ómiri, óz shaxsınıń qızıǵıwshılıǵı, onıń jámiyetlik jumısları, bul jumısqa munasábeti

⁹ K. D. Ushinskiy. Poln.sobr.sosh. M.: Prosveseniye 1986. —B.74

menen onsha qızıqpaydı. Múnásábetleri jetispewshiligi adamlardıń ata-anadan uzaqlasıwǵa alıp keledi, úlkenlerdi shaxsqa jáne de jedelirek tásir kórsetedi múnkinshiliginen azat etedi.

2. Shaxslardı miynet processlerine qosıw arqalı olardıń miynet tárbiyasın shólkemlestire almaw. Ana jumısqa kómilip ketken waqıtta shaxslar shańaraqqa tiyisli jumıslardan, turar orınlardaǵı jumıslardan hám basqalardan azat etiledi. Bunıń nátiyjesinde miynetke mensinbey qaraydı.

3. Ata-analar turmısında unamsız mısallardıń bar ekenligi oqıw shólkeminiń pedagogikalıq kúsh-gayratın joqqa shıǵaradı.

4. Ata-analar tárbiyalıq tásiriniń izbe-iz emesligi — hár waqıttan oqıwdı tekseriw, qandayda bir qáte jumıs ushın jazalaw hám basqalar tárbiyalıq immunitet payda bolıwına járdem bermeydi.

5. Shańaraqqa tiyisli tárbiyanıń tiykarı retinde eskertiwler sisteması — unamlı úlgi tiykarında tárbiyalay bilmew, shaxs ómirin ol mudamı túrli is-háreketti mashıq etetuǵın tárzde qabıl ete almawı nátiyjesi bolıp tabıladı. Bul sistema shaxstıń úlkenler qálewine unamsız munasábetin tuwdıradı, mustaqıllıqtıń rawajlanıwın páseytedi.

6. Háreketlerdiń oqıw bilim jurtı menen beyimlespegenligi yamasa ol menen kelispewshilik. Tárbiyalanıw ishinde pedagogqa, oqıw bilim jurtına isenimsizlik hám ósip baradı, bul bolsa onıń kemshiliklerin ońlawdı qıynlastıradı, pedagogikalıq tárepten qarawsızlıqqa alıp keledi.

7. Ayırım ata-analardıń shaxslar úlkeyip barıwı menen tárbiyalıq aktivlikti páseytip jiberiwleri, bul bolsa adamlardıń ata-analardan uzaqlasıwına, oqıw bilim jurtına qızıǵıwshılıǵı tómenlewine hám basqalarǵa alıp keledi.

8. Qarar qabıl etiwde keshigiw. Shaxs er jetkennen keyin aqlılı kirip, dúzeledi dep oylaw ádette ózin aqlamaydı, kóbinese qayta tárbiyalawdı talap etetuǵın pedagogikalıq tárepten talap etedi.

Kórsetip ótilgen kemshilikler qatarına ata-analardıń tárbiya usılların biliwlerin, shaxslar úlkeyiwi menen olardı ózgertiwdi bilmew yamasa tilemew áke

menen ananın talapları birliğini, pedagogikalıq ádep, shıdamnıń joqlıǵı, ata-analardıń turmıstıń ruwxıy tárepine qarsı tárzde materiallıq tárepine qızıǵıp ketiwi hám basqaların qosıwı múmkin.

Ata-analar menen jumıs formaları hám usılların tańlawdı ádette topar basshısı jeke qásiyetleri tájiriybesin, talabalardıń shańaraqlarında payda bolǵan ózine tán ayırıqshılıqlardı, ata-analardıń bilim hám tájiriybesin, tárbiyalanıwshılardı tárbiyalawda joqarıda atap ótilgen qáteler hám qıyınshılıqlardı, minez-qulıq qásiyetlerin, oqıw shólkemi pedagoglar jámáátindegi ortalıqtı, ata-analar menen jumıs alıp barıwda quram tapqan dástúrlerdı hám basqalardı esapqa alıp belgileydi, Tájiriybediń kórsetiwinshe, topar basshısının ata-analar menen birgelikte ǵalabalıq, topar formasındaǵı hám jalǵız tártiptegi jumıs formaların birge qosıp aparıw, bunda onıń mazmunında izbe-izlikke ámel etiw arqalı erilisedi. Kórsetilgen sırtqı kórinisler tariypi hám olardı qollawdıń eń joqarı nátiyje beriwı támiyinleniwı shárt-shárayatlarga qısqasha toqtalıp ótemiz.

Talabalardı tárbiyalawda shańaraqtıń birqansha wazıypaları ámeldegi bolıp olar tómendegiler bolıp tabıladı:

—shańaraqta salamat ortalıqtı jaratıw, milliy ruh hám turmıs tárizin esapqa alıw, perzentler ushın ata-ana hár tárepleme órnek bolıwı, perzentlerdiń atasına, Watangá muxabbat tuyǵusı qalıplestiriw, óz ara gamxor bolıwdı támiyinlew;

-shańaraqta huqıqıy tárbiyanı jaqsılaw, shańaraq aǵzalarınıń óz huqıq hám minnetlerin ańlap jetiwlerin hám olarǵa ámel etiwlerin támiyinlew;

-perzentlerine tereń dúnyalıq bilim tiykarların beriw, bilimli hám ruwxıylıq kisilerden bolıp jetilisiwlerin támiyinlew;

-bazar qatnasıqlarına uyqas bolǵan kásip-óner úyretiw, ekonomikalıq túsiniqlerdı perzentler sanasına síndiriw ;

-adamlardıń ruwxıy bárkámal hám fizikalıq salamat bolıwı ushın ekonomikalıq jáne social ortalıqtı jaratıw ;

-shaxslardı mustaqıl pikirlewge úyretiw, milliy ideologiyağa sadıq ruxında tárbiyalaw ;

- adamlardıń bos waqıtlarında pedagogikalıq tárepten kelip shıǵıp ónimli shólkemlestiriw , olarǵa qosımsha tálim beriw;

-perzentlerine ámeldegi rawajlandırıw ushın zárúr sharayatlardı jaratıw ;

-óz perzentleriniń oqıw shólkemi, máhálle, mámleket hám jámiyet aldındaǵı minnetlerin tolıq ótew ádislerin ushın shańaraqta juwapkerli bolıw;

-ata-analardıń ózleriniń pedagogikalıq hám psixologiyalıq bilim dárejelerin mudamı asırıp barıwı ;

-shaxslarda puxtalıq hám isbilermenliktiń tárbiyalılıq táreplerin qalıplestiriw;

-shańaraqta milliy hám ulıwma insanıylıq tárbiyanıń barlıq jónelislerin ayqın túrde basqıshpa-basqısh ámelge asırıwǵa juwapkershilikti támiyinlew;

-sanitariya-gigienik, ekologiyalıq kóllikpelerin sińdiriw, diniy egoyistlik, máskúnemlik, náshebentlikke qarsı tárbiyanı ámelge asırıw ;

-shańaraq, oqıw bilim jurtı hám máhálle aldında óz perzentleriniń barlıq háreketleri ushın juwapker bolıp tabıladı;

-salamatlıq dáwirinde hám aqlıy kemshilik bolǵan perzentlerine ómir talaplarına uyqas túrde bilim hám kásip-óner iyelewden ibarat.

Ata-ananıń perzent aldındaǵı minneti, ápiwayı tilde aytqanda, perzentke jaqsı at qoyıw, jaqsı muǵallım qolına tapsırıp sawatın ashıw, ilimli, kásip-ónerge baǵdarlaw, shańaraqlı hám úyli-jaylı etiwden ibarat esaplanadı. Tálim hám tárbiya tarawına itibardı kúsheytiw, bul boyınsha mámleketimiz tárepinen qabıl qılınǵan nizam hám hújjetlerdi, direktiv kórsetpelerdi nátiyjeli orınlaw ushın shańaraq, máhálle, oqıtıw shólkemi járdeminde iskerligi ózine tán pedagogikalıq sistema, usıl hám sırtqı kórinislerge iye bolıwı zárúr.

Ótkerilgen ilajlar hár tárepleme puqta, sonıń menen qatnasıwshılarınıń jaslarına uyqas pedagogikalıq hám psixologiyalıq sáwlelengen, logikalıq tereń, qızıqlı hám kórgizbeli, tásirli, kópshilikke arnalǵan, ámeliy tárepten qısqa hám mánili, estetik tárepten keń kólemli bolıwı kerek.

Ámeldegi qılınğan jámiyetshilik keńesi óz iskerligi haqqında máhálle áxline hár sherekte bir márte esabat beredi. Zárúrlık payda bolǵanda oqıw-tárbiya mákemeleri, máhálle belsendileri, máhállede jaylasqan shólkem, hár bólmе hám keńselerdiń tálim-tárbiya maydanınan alıp barılıp atırǵan jumısları haqqında esabatların tınlap, olarǵa ámeliy hám teoriyalıq járdem beriw jumıs nátiyjesine jáne onıń izbe-izligine unamlı tásir kórsetedi.

3.2 Perzent tárbiyası menen baylanıslı ayılǵan pikirlerden kelip shıqqan usınıslar.

Insan dúnyaǵa kelgennen keyin eń birinshi gezekte onıń jámiyette kámil insan bolıp qalıplesiwinde shańaraqtaǵı ata-ananıń ornı júdá girewli. Ata-ananıń óz-ara múnásibeti, perzentine bolǵan qatnası, mehiri, perzent ushın júdá áhmiyetli sanaladı.

Ómir adam ushın bir márte beriletuǵın ullı nemat. Hár bir adam óz ómiriniń qádrine jetip ózi, ata-anası, jaqınları ushın paydalı islerdi islep barıwı tiyis. Sebebi Payǵambarımız alayhissalam hádiste «Sizlerdiń eń jaqsıńız uzaq ómir keshirip, jaqsı islerdi ámelge asırǵanıńız» dep marhamat qılǵan.

Demek dinimizde uzaq jasawǵa hám bul ómirin jaqsılıqlar menen bezep barıwǵa shaqırıladı. Biraq tilekke qarsı ayırım adamlar bir márte beriletuǵın ómirdiń qádrine jetpesten onı zayalawǵa urınadı.

Álbette, jaslarımız shańaraq qurıwdan aldın shańaraqtıń ullı dárgay ekenligin túsiniw jetiwı tiyis. Sebebi shańaraq, kelisse keliskeni, kelispese joq deytuǵınday asıǵıslıq penen qurılatuǵın nársе emes. Islam tálimatına kóre, shańaraq Jaratqannıń razılıǵın tabıw, Payǵambarımız alayhissalam qılıqları hám islam ádebi menen ziynetleniw qalaberse, pák jol menen adamzat násilin dawam ettiriw maqsetinde qurıladı.

Demek, shańaraq qurıwdıń negizi maqsetleriniń biri insan zúriyadın dawam ettiriw bolıp, bunıń ushın ata da, ana da hám fizikalıq hám ruwxıy jaqtan tayar bolıwı tiyis. Óspirim jastaǵı ayırım jaslarımız tayar bolmastan shańaraq qurıwı

nátijesinde ózlerinde, ata-analarında qıynap qoymaқта, nátijede nágiran perzentlerdi dúnyaǵa keltirip ózleri qıynalsa, ayırım waqıtları erte neke aqıbetinde ózleri de nágiran bolıp ata-analarına jábir qılmaқта.

Sonıń ushın da, jaslarımızǵa aytatuǵın násiyatımız shańaraq qurıw máselesinde ata-analarınń gáplerine qulaq túrip, asıqpastan fizikalıq hám ruwxıy jaqtan tayar bolıp turmıs qursa maqsetke muwapıq boladı. Sebebi, dinimizde shańaraqtıń basshısı erkek adam bolıp, shańaraq aǵzaların úy-jay, kiyim-kenshek, azıq-awqat penen támiyinlew menen birgelikte olardıń tárbiyasına da juwapker bolıp esaplanadı.

Sonlıqtan da, Payǵambarımız alayhissalam hádiste erkek adamlarǵa «Hár birńiz basshısız hám hár birńiz qol astındaǵılarǵa juwapkersiz» dep marhamat qılǵan.

Shańaraq quratuǵın jigit, mine, usı juwapkershiliklerdi moynına alsáǵana shańaraq qurıwı múmkin boladı. Bunıń ushın aql toqtatqan jasqa shıǵıwı, bir kásiptiń mamanı bolsa maqsetke muwapıq bolar edi.

(Jaslar arasındadı bunday illetlerdiń aldın alıw ilajı) Aytılıp atırǵan mashqalalardıń bárshesi (jinayatshılıq, erte neke, erte tuwıwshılıq) tárbiyaǵa tiyisli bolıp, ata-analar perzent tárbiyasına jeterlishe itibar beriw menen ǵana aldın alıwı múmkin.

Perzent tárbiyasında ata-ana perzent bul Allah taalanıń amanatı ekenligin biliwi kerek, perzentti óz bilgeninshe emes, bálki watanı, jámiyeti ushın payda keltiretuǵın kámil insan etip tárbiyalawı tiyis.

Hádiste «Áke perzentine shıraylı ádepten kóre jaqsıraq sawǵa bere almaydı» delinedi. Ayırım ata-analar perzentaldındadı wazıypası olarǵa jaqsı jediriw, jaqsı kiyindiriwden ǵana ibarat dep oyladı, tárbiyanı bolsa baqırıp-shaqırıw, jazalawdan ibarat dep túsinedi, negizinde tárbiya ata-ananıń órnek kórsetiwi hám mehiri arqalı ámelge asırıladı. Ata-ana perzentini ushın eń jaqın dostı bolıwı, hárqanday mashqalasın hesh tartınbastan olarǵa ayta alıwı kerek, hárqanday

máselesin sheshiwde birinshi járdemshi máslahatgóyi bola alsa gána, ata-anatárbiya máselesinde nátiyjege erisiwi múmkin.

(Ata-ana perzent tárbiyasında mánawiy-ruwxıy tárbiyağa da itibar qaratıwı kerek. Ruwxıy tárbiyanıń negizi Allah taalağa iseniwi, hárqashan Allah taala kórip turǵanlıǵın, bul dúnyada qılǵan hár bir istiń aqırette sorawı bolatuǵınlıǵın perzentke tuwrı túsindirip barılsa perzent ómirdiń qádirine jetip, ózgeniń múlkine qıyanet etpewge hadal perzent bolıwǵa tırısadı.)

Perzent tárbiyasında ata-ana aqılıy tárbiya yaǵnıy bilim alıwına ayrıqsha itibar qaratıwı tiyis. Sebebi, perzent bilimli bolsa, aq penen qaranı, haq penen jalǵandı ajrata aladı hám teńleslerine qaraǵanda kóp eriskenliklerge erisedi, ata-ana ushın bolsa, perzentiniń eriskenligin kóriwden jaqsıraq baxıt joq.

Sonday-aq, ata-ana dene tárbiya hám minez-qulıqlıq tárbiyağa da itibar qaratıwı kerek. Qulıq tárbiyası, dep perzenttiń kiyiniwi, júris-turısı, sóylesiwi, átraptaǵılar menen bolatuǵın qarım-qatnasqa uqsǵan kóp nárseni óz ishine aladı.

Hádisi sháriyfte «Musılman adam shıraylı xulq menen túnleri ibadat qılǵan kúndizleri oraza tutqan adamnıń dárejesin tabadı» delingen.

Ata-anağa jaslardı tárbiyalawda oqıw orınlardaǵı ustazlar járdemshi boladı. Ata-analar ustazlar menen tıǵız baylanısta bolıwı, ustazlar da óz wazıypaların tolu menen orınlawı tiyis.

Perzent – insan násiliniń dawam ettiriwshisi hám shańaraqtıń bekkem shınjırı boladı. Ádiwli perzent ata-ananıń ıǵbal-baxtı, eki dúnyanıń saadatına jetkeriwshi kóz nırı. Perzentler "jánnet rayhanları" dep sıpatlanıwı biykardan emes. Biraq, ol ádepli, jaqsı pazıyletler iyesi, ayılǵan sózge qulaq asatuǵın hám ádiwli perzent bolǵanında gána ata-anasına alǵıs, quwanış hám shadlıq keltiredi.

Muqaddes dinimiz táliymatı boyınsha, perzent Allah taalanıń insańa bergen ullı nematlarınan bolıwı menen birge, ol amanat bolıp tabıladı. Bul nematqa iye bolǵan ata-analar onıń qádirine jetiwi, shúkirshilik etip, perzent aldındaǵı ata-analıq wazıypaların puxta orınlawı, yaǵnıy, oǵan sulıw at qoyıwı, jaqsı tálim-tárbiya berip, sońǵılıǵında Allah taala razılıǵın tabatuǵın, milleti, Watanı, ata-

anasına múnásip perzent, teńlesleriniń húrmetine hám mehir-muhabbatına sazawar bolǵan jetik bir insan bolıwı jolındaǵı juwapkershilikli wazıypalardı shın ıqlası menen orınlawı lazım.

Allah taala márhamat qıladı: **"Háy, iyman keltirgenler! Ózlerińizdi hám shańaraǵıńızdı janılǵısı adamlar hám tastan bolǵan ottan saqlań. Onıń ústinde qopal, qatal minezli perishteler bolıp, olar Allahtıń buyrǵına teris is qılmaydı hám ne nársege buyırǵan bolsa, sonı qıladı"**¹⁰ (Tahrim súresi, 6-ayat).

Payǵambarımız alayhissallam: "Insannıń óz perzentin sulıw ádep-ikramlılıq penen tárbiyalawı kóp muǵdardaǵı nápil sadaqa beriwinen jaqsıraq", dep bayan qılǵan.

Basqa bir hádiste: "Áke balaǵa gózzal ádepten jaqsıraq nárseni bere almaydı", delinedi.

Ábiw Áliy ibn Sina perzent tárbiyası haqqında bılay dep wásiyat etken edi: «Jas bala tálim-tárbiya alatuǵın orında ádep-ikramlı, júris-turısı úlgili adamlar bolıwı kerek. Sebebi, jas bala hár bir nárseni olardan úyrenedi hám olar menen dos boladı".

Húrmetli Prezidentimiz óz bayanatlarınıń birinde perzentler tárbiyası hám olardıń bárkamal áwlad bolıp jetilsiwinde ádep-ikramlıqtıń ornı úlken ekenin ayırıqsha belgilep: "Jaslarımızǵa búginniń ózinde óz aldına itibar qaratıwımız lazım. Olar tek isenimimiz hám keleshegimiz ǵana emes, al jaslar – búgingi hám erteńgi kúnimizdiń sheshiwshi kúshi bolıp esaplanadı. Yaǵnıy erteńgi kún, biz kútkenimizdey bolıwı ushın búginniń ózinde-aq jaslar tárbiyasına ayırıqsha dıqqat qaratıwımız zárúr".

Perzenttiń ádepli, miynetsúygish, salamat bolıp ósiwi hár tárepleme anasına baylanıslı boladı. Sonıń ushın dinimiz kórsetpelerinde bolajaq kelindi tańlawǵa óz aldına itibar beriledi. Keleshekte tuwıljajaq perzentlerge múnásip ana tańlaw haqqında perzent tuwılmasınan burın qayǵırıladı. Rasulullah alayhissallam: "Perzentlerińizge múnásip ananı tańlań", degen. Mómin-musılman xalqımızda

¹⁰ Sh. Bahauddinov. Quranı Káriym mánileriniń qaraqalpaq tilindegi awdarması hám tafsiri. T.: «Ózbekiston» BPDU 2019.–B. 560

kelin tańlawda onıń iybeli, diyanatlı, jaqsı minez-xulıqlı bolıwı tiykarǵı ólshem esaplanadı.

Payǵambarımız alayhissallam: "Hayal tórt nársesi: mal-dúnyası, násli, shırayı hám diyanatı ushın nekelenedi. Endi, sen diyanatlısın tańla," degen.

Álbette, Payǵambarımızdıń usı kórsetpelerinde úlken haqıyqatlıq bar. Sebebi, baylıq, jaqsı bir násilge iye bolıw hám gózzallıq insandı hawlıqtıradı, basqalardan ózin ústin qoyıwǵa alıp baradı. Bunnan tısqarı, usı nárselerdiń bazıları ótkinshi bolıp, olarǵa qızıǵıw waqıt ótiwi menen páseyedi. Diyanat bolsa, insandı insaniylıqqa baslawshı sebep bolıwı menen birge, mudamı ajıralmas sıpatlardan bolıp sanaladı.

Sonıń ushın da bir hádiste: "Kim hayaldıń mal-dúnyası, jamalı ushın úylense, onıń mal-dúnyası, jamalınan mahrum boladı hám kim hayaldıń diyanatı ushın úylense, Allah taala ol adamǵa onıń mal-dúnyası hám jamalın da nesiyp qıladı", delingen.

Alımlardıń aytıwlarına qaraǵanda, óz anasınıń tárbiyasın alǵan, onıń ǵamxorlıǵın, miyrim-shápáátin hár adımda sezip turǵan bala ózin pútkilley jámaát isine baǵıshlap, salamat, aqıllı, tárbiyalı hám haq kewil bolıp ósedi eken. AQShta ótkerilgen tájiriybelerde, qamalǵanlardıń yarımınan kóbi ana mehrine toymaǵan jaslar ekeni málim bolǵan. Haqıyqatında, perzent tárbiyası boyınsha shańaraqta ananıń ornı óz aldına áhmiyetke iye. Perzentke mehir degen ullı tuyǵını heshkim anadan artıǵıraq bere almaydı.

O'kinishlisi, bazı analar ushın bala tárbiyası jámiyet hám úy jumısları aldında itibarsız nárese bolıp qalmaqta. Hayallarǵa hárqansha huqıq berilmesin, olar qanshelli joqarı mártebege erispesin, eger perzentlerine jaqsı tárbiya bermese, olarǵa ózin, milletin, dinin, Watanın tanıtıp hám olardı súydirmese, analıq haqqın ada etpegen, orınlamaǵan boladı.

Sebebi, Islam alımlarınan biri aytqanıday: "Áwladlardı balaǵatqa jetkeriw hám múnásip insan qılıp tárbiyalawdı maqset qılıp alınbaǵan neke tek bir kewil

xoshlıqtan basqa nársе emes. Bul nekeden tuwılǵan balalar da ótkinshi lázzettiń qurbanı bolǵan biysharalar".

Muhammad ibn Muhammad Jámiy aytadı: "Hár bir ata-ananıń perzent aldında wazıypası bar. Sonıń ushın, hár bir áke óz perzentiniń ar-namısı hayaldan tuwılıwına háreket qılsın, tuwılǵanınan keyin adamlar perzentti túrli gáp-sóz etip júrmesin. Balǵa jaqsı hám sulıw at qoysın. Oǵan ilim máriypet úyretsın. Ata-ana perzentin mudamı pákize awqatlar menen taǵamladırsın. Haram jol menen tabılǵan taǵam balǵa jaman tásir kórsetedi. Bunıń ushın ata-ananıń ózi, áwele, pákize awqatlar menen taǵamlanıwı kerek. Sonda ǵana pushtınan bolǵan bala hadal hám pákize bolıp tuwıladı. Ana hámledarlıq payıtında haram hám muwapıq bolmaǵan awqatlardan, sháriyatqa muwapıq bolmaǵan islerden tıyılıwı kerek".

Ata-ana tárbiyasınıń áhmiyeti haqqında Payǵambarımız alayhissallamnan ayılǵan mına hádisi sháriypte: "Hár bir perzent islam fitratında tuwıladı, leykin onı yahudiye aylandırıp jiberetuǵın da, nasranıy yaki majusiye aylandırıp jiberetuǵın da onıń ata-anası".

Biz perzentlerimizge sonday tárbiya bereyik, olar óz ata-babalarına, ózleriniń tariyxına, Watanına, ana tiline, milletiniń maqtanıshı bolǵan ullı babalarına, muqaddes Islam dini qádiriyatlarına sadıq bolıp qalsın. Kitaplardan úyrenilgen máripiy ilim qatarında shańaraqta alıńǵan turmıs ilimi da olarǵa suw hám hawaday zárúr. Ilimli, ádepli, parasatlı adam turmısta óziniń múnásip ornın tawıp aladı.

Házirgi kúnde jaslardı ruwxıy jaqtan jetik etip tárbiyalaw, olardı túrli aǵımlar hám jat ideyalar tásirinen saqlaw máselelerine ayrıqsha itibar qaratıldı. Bul ushın jaslar menen ruwxıy-aǵartıwshılıq baǵdardaǵı jumıslardı ele de janlandırıw, olardı muzey, teatr hám basqa da mádeniy-ruwxıy orınlarǵa, sport jarıslarına, ilim, sport hám ámeliy kórkem óner dógereklerine jedel tartıw arqalı bos waqıttı mazmunlı ótkeriwin shólkemlestiriw zárúr.

Perzent tárbiyasına hám júris-turısınan sergek bolmasaq, olardı ilimge, ónerge úyretpesek, miynette shınıqpasa, múnásip jumıs tawıp bermesek, olardı zıyanlı tásirlerden qorǵaw qıyın boladı.

Sonnan kelip shıqqan halda, Jaslar awqamı, Respublikalıq Ruwxıylıq-aǵartıwshılıq orayı, Jaslardıń mashqalaların úyreniw hám perspektivalı kadrlardı tayarlaw institutına jaslardı ruwxıy jaqtan jetik etip tárbiyalaw, olarda ideologiyalıq immunitetti qalıplestiriw hám jat ideyalardıń tásirine túsip qalıwınıń aldın alıwǵa qaratılǵan tásirsheń, ámeliy ilajlardı ótkerip barmaqta.

Jas óspirim qızlar arasında erte turmıs qurıw hám tuwıwshılıq sanı kóbeygeni menen baylanıslı mashqalalar da dodalandı. Tilekke qarsı, erte turmıs qurıw hám ajırasıw mashqalası boyınsha orınlarda tek ǵana ata-analardı ayıpker etiw menen shekleniw jaǵdayları baqlanbaqta. Tiykarında bolar is bolǵannan keyin emes, al unamsız jaǵdaylardı júzege keltirmew ushın aldınnan mánzilli islesiw sistemasın engiziw kerek.

Erteńgi keleshegimiz iyeleri bolǵan jaslarımızǵa jurtımızda hárqanday shárayatlar, bir qatar qolaylıqlar jaratıp berilgen. Bunday imkaniyatlardan gózlengen tiykarǵı máqset hám perzentlerimizdi haqıyqıy azamat, jurtımızdıń keleshegi ushın jan kúydirip xızmet qılatuǵın haqıyqıy perzent qılıp tarbiyalaw bolıp esaplanadı. Al, perzent tárbiyası búgingi kúnde mámleketlik siyasat dárejesine kóterilgen wazıypa.

Perzent – Allah taalanıń ullı inámi, ullı jemisi, insan ómiriniń ziyneti. Ilımlilerden bir gáp bar! Bir adamnıń atasınan qalǵan eski, tozıwı jetip turǵan úyi bar edi. Ol adam hár jılı úyin sıbap, háklep, sulıwlap qoyyar edi. Biraq hár kúni azanda úyden shıǵar waqtında, úyine qarap: «Háy, atamnan qalǵan estelik, eski dostım! Sen jáne qulap qalma, qulasañ bala-shaǵamdı basıp qulasañ. Iltimas qılıman, qulamay tur», – der edi.

Aradan kúnler, jıllar ótti. Bir kúni jumıstan kelse, úyi qulaptı. Bala-shaǵa hámmesi astında qalıptı. Ol baxıtsız adam ish-ishinen kúyip, kóz jasların tógip, way-way salıp: «Men saǵan hár kúni júregimdegi sózlerimdi aytım, jalındım. Qulaytuǵın waqtıń kelgende maǵan xabar ber, bala-shaǵam astında qalmasın, degen edim-ǵo? Sen meniń bul iltimaslarıma qulaq salmadıń. Doslıq ta sonday bolama. Aqır sonsha jıl dos boldıq-qoy?», – deydi.

Qulağan úydiń astındaǵı aǵashlardan ol adam túsinetuǵın hawaz shıqtı:

— Háy aqmaq adam! Háy aqlı az, ǵápleti kóp dostım! Men saǵan kóp iltimaslar qıldım, sen esitpediń, esitiwdi qálemediń de. Diywallarım jarıldı, sıbaw menen sıbap awzımdı jawdıń, háklediń, taxtaylarım jarılıp ashılıp ketti, olardı da bekitip boyadıń, meniń baqırǵanlarım qulaq salmadıń. Aqırında usı is boldı, bala-shaǵan astında qaldı. Aqmaq dostım! Ayıp sende. Basıń jasırǵan túye qusqa uqsap ǵáplet ishinde jatqanıń.

Háy, Haq jolshısı! Ulama házirettiń ibratlar ǵáziynesinen bolǵan bul gúrrińine qulaq sal. Bul gúrrińde qanday ibrat sabaqları bar. Onda shańaraq baslıǵına úgit bar. Shańaraq baslıǵı perzentlerinen ádep-ikramlılıqqa, iyman-insapqa degen keri sózler esittime, dárhál sharasın kóriwi kerek. Bul gúrrińdegi aqmaq adamnıń jaǵdayına túspew kerek. Bolmasa, perzentiniń tayaǵı menen oyanasań, seniń de úyiń basına qulap tusedi. Perzentlerge awqat penen materiallıq kúsh berilgeni sıyaqlı ruwxıy azıǵın da hár kúni óz waqtında berip turıw kerek. Baslanǵısh klastı tamamlasın, orta mektepti pitkersin, dep waqıt óte berse, erteń kesh boladı. Shańaraq basshıları bir millettiń, jámiyettiń buzılmawı ushın perzentler tárbiyasına itibarlı bolıwı kerek. bolmasa joqarıda keltirilgenindey jámiyet baslarımızǵa qulaydı. Jámiyet júdá úlken zıyan kóredi. Háziret ilimlilerdiń usı ibrat ǵáziyesi bolǵan gúrrińinde sonday haqıyqatlar bar.

Usı orındabala tuwılǵanda isleniwi kerek bolǵan súnnet hám ádeplerden tómendegilerdi keltirip ótemiz.

Bala tuwılǵannan keyin balanıń oń qulaǵına azan, shep qulaǵına tákbir ayıladı.

Ábiw Rofı razıyallahu anhu «Fatima razıyallahu anha Hasan razıyallahu anhuǵa jas bosanǵanında Nábiy sallallahu alayhi wa sallam onıń oń qulaǵına namazdıń azanın aytıp atırǵanın kórdim», – deydi.

Sonday-aq, basqa hádiste Nábiy sallallahu alayhi wasallam: «Kim balası tuwılǵanda, onıń oń qulaǵına azan, shep qulaǵına tákbir aytsa, oǵan Ummu Sibyan zıyan jetkere almaydı», – degen.

Demek, azan aytıw balanıń saw-salamat ósiwi ushın, jas balalardıń hár túrli zıyan jetkeretuǵın Ummu Sibyan degen jinlerden aman bolıwı ushın kerek. Náresteniń awzına shiyrin xurmanıń dámin sezdiriw.

Imam Buxariy hám imam Muslimniń "Sahih" kitabında Ábiw Burda Ábiw Muwsa razıyallahu anhudan ráwiyat qıldı.

Ol dedi: "Ul kórdim hám onı Rasullullah sallallahu alayhi wasallamnıń aldına alıp bardım. Rasullullah sallallahu alayhi wa sallam oǵan Ibrahim depat qoydı hám barmaqlarına shaynalǵan xurma qoyıp, (bópeniń) tańlayına súrtti".

Imam Buxariy ráwiyatında: "Soń balama bereket sorap duwa qılıp, qolıma berdi", – deydi.

Barmaq ushına azǵana ezilgen xurma qoyıp onı bópeniń awzına salıp barmaq penen álpayım, názik etip tańlayına tiygizilip ástelik penen on hám shep tárepke qaratıp háreketlendiredi.

Perzent tuwılǵannan keyin oǵan shıraylı ism qoyıw ata-ananıń wazıypası. Sebebi, baladıń jaqsı at qoyıw Nábiy sallallahu alayhi wa sallamnıń súnnetlerinen sanaladı.

Rasullullah alayhissalam: «Álbette qıyamet kúni ózlerińizdiń atlarıńız hám ákelerińizdiń atları menen shaqırılásızlar, solay eken, atlarıńızdı gózzal qılıń», – degen.

Ism qoyǵanda balanıń on qulaǵına azan, shep qulaǵına tákbir aytıw hám Allah taaladan onı qorgawdı sorap duwa qılıw mustahab esaplanadı.

Bul haqqında Payǵambarımız sallallahu alayhi wa sallam: "Perzent kórgen adam onıń (bópeniń) on qulaǵına azan, shep qulaǵına tákbir aytsın. Sonnan keyin oǵan heshqanday jawız kúshler zıyan qılmaıdı"-degen.

Ism perzent ushın ziynet, ol úlkeygende óz isminen uyalmaıwı kerek.

Ism Allah taalaǵa qullıq mánisin bildiretuǵın yaqı Allah taalaǵa jaqın bolatuǵın ismlerden bolǵanı jaqsı. Ism bópege tuwılǵan kúnniń ózinen baslap qoyıla beriledi.

Samura razıyallahu anhu dedi: “Rasulullah sallallahu alayhi wa sallam “Hár bir nárestege jetinshi kúni Aqıyqa soyıladı, ism qoyıladı, shashları alınadı”, – dedi”. (Imam Ahmad ráwiyatı)

Rasulullah sallallahu alayhi wa sallam dedi: “Ul kórdim hám oğan babam İbrahimniń ismin qoydım”. (Imam Muslim ráwiyatı)

Atı atası mánisin niyet etip qoyadı. Bunnan basqa atası, apası (ata-ene) hám basqa aǵayın-tuwısqanları qoyıwı múmkin. Allah taala ushın eń súykimli ismler Abdullah hám Abdurrahman atları.

Rasulullah sallallahu alayhi wa sallam dedi: “İsmlerińizdiń Allah taala ushın eń súykimlirek bolǵanı Abdullah, Abdurahman” (Imam Muslim ráwiyatı).

Bunnan keyingileri Abdurrahim, Abdullatif hám usıǵan uqsas Allah taalaga qullıq sıpatı bolǵan ismler hám payǵambarlardıń ismlerin qoyıw.

Rasulullah sallallahu alayhi wa sallam dedi “Ózlerińizge payǵambarlar ismlerin qoyıń!” (Imam Ahmad ráwiyatı).

Bunnan basqa ulamalar, solih insanlardıń ismlerinen qoyıw. Mısalı: Umar, Usman, Áliy, Sayyid, Talha, Urwa, Suhayl, Musab, Yasir, Anas hám basqa.

Qızlarǵa bolsa, Rasullullah sallallahu alayhi wa sallamnıń juptı halallarınıń hám qızlarınıń ismlerin sonıń menen birge solihalıǵı, dindarlıǵı menen húrmet qazanǵan hayal-qızlardıń ismlerin qoyıw. Mısalı: Xadija, Aysha, Fatima, Xanifa, Ummu Kulsum, Zaynab, Asma, Sumayya, Nasiba, Xawla, Zıyada, Sara htb.

Eger ismleri shıraylı bolsa ata-baba, ájelerimizdiń ismlerin qoyıw.

Egiz perzentlerge ismler qoyǵanda qatań itibar beriliwi shárt. Mısalı bir qız bir ul kórse Adam Hawwa, Yusup Zulayha (Zliyx dep ayılıp jú), Farhad Shiyryn, Tahir Zuxra dep qoyıwǵa bolmaydı. Adam ata Hawa ene dúnyadaǵı birinshi shańaraqtı dúzgen erli-zayıplılar. Bizge málim Quranı Káriymde “Yusuf” súresi bar. Olar tuwısqan emes, Zulayha Yusupke ashıq bolǵan halatları bar. Farhad Shiyryn, Tahir Zuxra bir-birine ashıq-mashıqlar. Ism qoyǵanda mazmunın onıń jazılıwın buzbastan qoyıw kerek. Mısalı, Ibrahimdi İbraim. Mahmudtı Mamut,

Ahmadtı Ámet, Ishaqtı Isaq, sonday-aq qızlardıń atlarında da Xadijanı Xatsha,
Fatimanı Patpa, Rahimanı Raima h.t.b
Endi qoyıwǵa bolmaytuǵın ismlerden:

Allah taaladan basqaǵa qullıq sıpatı bar bolǵan ismler. Abdunabiy
(Payǵambar bendesi), Abdurasul (Rasul bendesi) kibi
Kápirlerge, zalımlarǵa, jınayatshılardıń tın bolǵan ismler.

Firawn (zalım patshanıń lawazımı), Jáhángir (parsı tilinen alınǵan bolıp
dúnyanı alıwshı mánisin bildiredi) sıyaqlı.

Ismlerde bereket bar ekeni haqıyqat. Usı orında sonı aytıp óteyik “ismler
awırılıq qıladı”, – degen biykar, push gáp. Búǵan dinimiz dereklerinde tiykar joq.

“Aqıyqa bala tuwılǵannan soń jetinshi yaki on tórtinshi ya bolmasa jigirma
birinshi kúnlerinde soyıladı”, – dedi Muhammad sallallahu alayhi wa sallam.

Aqıyqa hikmetlerinen biri perzenttiń dúnyaǵa keliwi, Allah taalanıń ullı
nemati ekenin, ananıń saw-salamat qalǵanlıǵı hám perzenttiń keleshegi ushın Allah
taalaaǵa shúkirlik etiw bolıp esaplanadı.

Aqıyqa sózi isenimli dereklerde Aqıyqa qırqıw sózinen alınǵan bolıp,
náresteniń tuwılǵanındaǵı shashın alıw hám onıń tuwılıwı múnásibeti menen
soyılatuǵın qoyǵa ayıladı.

Aqıyqada soyılatuǵın janlıqtıń shárti qurbanlıq etiletuǵın janlıq shárti menen
birdey. Mısalı júdá arıq, sholaq, qulaǵı, kózi, quyırǵınıń kóp bólegi joq bolsa
bolmaydı.

Aqıyqa taǵamın basqalarǵa jegiziw, sadaqa etiw menen birge shańaraq
aǵzaları menen jewge boladı.

Nábiy sallallahu alayhi wa sallam aqlıqları Hasan hám Husaynlardıń
Aqıyqasın ótkergen. Sonıń ushın, aqıyqa musılmanlar ushın súnnet esaplanadı.

Aqıyqa qılınsa jaqsı, eger imkaniyatı bolmay qıla almasa zıyanı joq.
Rasullulah sallallahu alayhi wa sallam: Fatima razıyallahu anha Hasańǵa
bosanǵanında “Onıń shashın alıń hám miskinlerge onıń awırılıǵında gúmis sadaqa
qılın”, – dedi.

Fatima razıyallahu anha onıń shashların aldı. Awırlıǵı bir dirham (3.12 gramm) yaki onnan azıraq edi.

Shashtı alıw áwele bastıń oń tárepinen baslanıp, keyin shep tárepinen alınadı.

Tuwılǵan perzent eger ul bala bolsa, olardı súnnet qılıw ákeniń wazıypası. Bizler súnnet dep aytatuǵın bul is negizinde xatna dep ayılıp, onı qılıwdıń húkimi súnnet boladı.

Bizlerdiń xalqımızda bul tuwrıdan-tuwrı súnnet dep atalıp ketken.

Sháriyatımızda bala tuwılǵanda jetinshi kúnnen baslap súnnet qılsa boladı.

Bazı adamlardıń balanı taq jastan súnnet qılıw (yaǵnıy úsh jas, bes jas) kerek degen úrdisine sháriyatımızda tiykar joq.

Balanı súnnet qılıw menen ıqsham zıyapat ótkerse boladı.

Ibn Siyriynnen ráwiyat qılınadı: «Umar razıllahu anhu qashan dawıs yamasa duff esitse: «Bul ne?», – der edi.

Eger «Kelin tústi» yamasa «Xatna» dese, úndemes edi».

Biraq bul máresim shegaradan shıqpaǵan halda bolıwı kerek. Yaǵnıy dábdeme menen úlken toy qılıwǵa bolmaydı.

Joqarıda bala tuwılǵanda islenetuǵın isler ayıldı. Endi perzentke tálim-tárbiya beriwde nelerge itibar qaratıw kerekligi haqqında aytamız.

Balanı tárbiyalawda mıtáj bolatuǵın hámme qárezetler áke tárepinen qaplanıwı kerek. Bul ákeniń minneti esaplanadı.

Perzenti tárbiyalaǵanda ata-ana olarǵa mehriyban bolıwı lazım. Ayırımlar balaǵa qattı qol bolıw kerek, deydi. Bul qáte is.

Ráwiyatlarda keliwinshe: Rasulullah sallallahu alayhi wa sallam aqlıǵı Hasan ibn Áliydi Aqra degen adamnıń aldında súydi.

Aqra: Meniń on balam bar, olardan birewin de súygenim joq dedi.

Sonda Rasulullah sallallahu alayhi wa sallam: «Reyim qılmaǵanǵa reyim qılınbaydı», – dedi.

Dinimizde balalar arasında teńlikke de itibar beriledi. Ata-babalarımız balaları arasında hátte olardı erkeletkende de ádalat qılıwdı jaqsı kórgen.

Ráwiyatlarda aytiliwınsha: Bir adam Nábiy sallallahu alayhi wa sallam menen otırǵan edi.

Onıń bir balası keldi onı oń sanına otırǵızdı, keyin ekinshi balası keldi, onı jerge otırǵızdı.

Sonda Nábiy sallallahu alayhi wa sallam: «Ekewine teń qaraǵanıńda edi», dedi. Keyin ol ekinshisin de sanına otırǵızdı.

Allah taala hár bir nárseni sebepleri menen jaratqan. Ash adam awqat jemese qarnı toymaǵanıńday, tárbiya berilmese, perzent te ádepli bolıp er jetpeydi. Sonıń ushında dinimizde perzent tárbiyasına úlken itibar berilgen.

«Tárbiya» arabsha «robba» sózinen alınǵan bolıp, ósiriw, dúzetiw, zıyada qılıw mánilerin ańlatadı.

Islam ulamalarınan imam Bayzawiy tárbiyaǵa tómendegishe táriyp beredi: «Tárbiya bir nárseni ástenlik penen kámalǵa jetkiziwge ayıladı».

Dinimizde balalar tárbiyası ata-analardıń eń juwapkerli hám uzaq dawam etetuǵın minnetleri esaplanadı. Basqa minnetler ayırım bir islerdi qılıw menen juwmaqlansa, perzent tárbiyası dawamlı bolatuǵan islerden.

Negizinde ata-ananıń usı perzentti Allah taala olarǵa bergeni ushın qılatuǵın shúkirleri de usı perzentti tárbiyalawday úlken isti moyınlarına alıp, juwapkershilikli halda atqarıwları menen boladı.

Tárbiya hám ádep máselesinde birinshi náwbette ata-ana óz balalarına órnek bolıwı kerek.

Hádiysi sháriyfke názer taslaytuǵın bolsaq, Abdullah ibn Amir raziyallahu anhudan ráwiyat qılınadı: «Bir kúni Rasulullah sallallahu alayhi wa sallam úyimizde otırǵanlarında, anam meni shaqırıp: Beri kel, bir náirse beremen, – dedi.

Sonda Rasulullah sallallahu alayhi wa sallamoǵan: «Ne bermekshisen? dedi. Men xurma bermekshi edim, dedi. Sonda, Rasulullah sallallahu alayhi wa sallamoǵan: Biraq oǵan hesh náirse bermegenińde, saǵan ótirik jazılar edi, dedi.

Usı hádiysi sháriyfte ananıń bir awız sózi de bala tárbiyasında úlken tásiiri bar ekeni ayılmaqta. Ádette analar balaların gápine kirgize almasa, aldawǵa ótedi. Bir

nársa beremen dep aldaydı. Negizinde usı isi menen balanıń tárbıyasına zıyan jetkizip atırǵan, olarǵa jaman órnek bolıp atırǵan boladı.

Hár bir bala ushın onıń ata-anası dúnyadaǵı eń ullı adamlar boladı. Bala atasına elikleydi hám olardan órnek aladı. Áne sol balanıń oyındaǵı dúnyadaǵı eń ullı hám órnek alıw tiyisli bolǵan adam onı aldaǵanınan keyin, bala oyında men de usınday qılsam boladı eken degen túsinik payda bolıwı tábiyiy.

Saiyd ibn Ass razıyallahu anhudan ráwıyat qılınadı: «Rasulullah sallallahu alayhi wa sallam: «Hesh bir áke óziniń perzentine jaqsı ádep úyretiwden artıq hádiya qıla almaydı», - dedi.

Jabir ibn Samura razıyallahu anhudan ráwıyat qılınadı: «Rasulullah sallallahu alayhi wa sallam: «Adam perzentin ádepli etip tárbıyalawı onıń ushın hár kúni yarım sadaqa qılıwınan jaqsıraq», - dedi».

Perzent átirapta bolıp atırǵan waqıya-hádiyselerge, ózgerislerge qatnashlıq ruwxında tárbıyalanıwı tiyis.

Ullı alım Ábiw Áliy Ibn Sina perzent tárbıyası haqqında bılay deydi: «Jas bala tálim tárbıya alatuǵın jerde ádep-ikramlı, júris turısı úlgili balalar bolıwı tiyis. Óytkeni, jas bala hár bir nárseni olarǵa eliklep úyrenedi hám olar menen dos boladı».

Anas ibn Málik razıyallahu anhudan ráwıyat qılınadı: «Rasulullah sallallahu alayhi wa sallam: «Perzentlerińizdi húrmetleń hám olardıń ádebin gózzal qılıń», - dedi».

Bala ata-anası aldındaǵı amanat bolıp, onıń qálbi taza gáwharday boladı. Ol hárqanday naǵıstı qabıl etedi. Eger ol jaqsılıqqa úyretilse, jaqsı bolıp ósedı. Usınday tárbıyaladıǵanı ushın, onıń sawabı ata-anasına hám tárbıyashılarına jetedi.

Ata-ana balanı kishkeneliginen gúzetip barıwı kerek. Onı tek dindar hám hadaldan jeytuǵın hayal ǵana emiziwi kerek. Haramnan hasıl bolǵan sútte bereket bolmaydı.

Balada payda bolatuǵın jaman sıpatlardan birinshisi awqatqa óshlik. Sonıń ushın ata-ana balaa awqatlanıw ádebinen tálim beriwi lazım.

Biyhuwda nárselerden balanı saqlap, ata-babalarımızdan dawam etip kiyatırǵan milliy ádep-ikramlılıq sabaqların beriw kerek.

Balanıń bir jaman is qılǵanı sezip qalınsa, onıń ayıbın hámmeniń aldında áshkar qılmaw kerek, heshkimge bildirmey áke tárepten jazalanıwı, adamlar bilip qalsa uyat bolıwı túsindiriliwi kerek.

Biraq, jaza kóbeytirilip jiberilmewi kerek, sebebi bul balanıń betiniń qatıp ketiwine alıp keledi.

Áke balanıń aldında óziniń ákelik dárejesin saqlap turıwı kerek. Ana bolsa, balasın ákesi menen eskertip turıwı kerek.

Kúndizi hám biymáhel uyqılawǵa balanı ádetlentirmew kerek. Bunda ol erinsheklikke úyrenip qalıwı múmkin.

Tárbiyanıń ekinshi bólimi bul balaǵa tálim beriw. Tálim arabsha «alima» feyiliniń ózegi bolıp, bir nárseniń haqıyqatın tolıq hám jaqsılap bildiriw mánisin ańlatadı. Ilim bolsa, bir nárseni haqıyqatta qanday bolsa, isenim menen sonday túsiniw.

Ilim úyreniw hár bir musulman ushın parız.

Anas ibn Málik razıyallahu anhudan ráwiyat qılınadı: «Rasulullah sallallahu alayhi wa sallam ilim talap qılıw hár bir musulman moynında parız», – dedi.

Demek, hár bir musulman ilim talap qılıwdı ózi ushın parız, dep biliw kerek. Islamda ilim talap qılıw besikten qábirge shekem delingen.

Hár bir musulman ushın ózine kerek nárseni ómiri ushın zárúr ilimdi, dindi, hadal-haramdı bilip alıwda zárúr bolǵan hár bir nárseni úyreniw parız ayndur. Hár bir musulman bul isti qılıwı shárt. Qılmaǵan adam gúnakár boladı.

Nábiy sallallahu alayhi wa sallam jaslıqtan insan balası gániymet bolıwı lazım bolǵan bes nárseden biri ekenin atap kórsetken.

Ibn Abbas razıyallahu anhumadan ráwiyat qılınadı: «Rasulullah sallallahu alayhi wa sallam bılay deydi: «Bes nárseni bes nárseden aldın gániymet bil:

1. Jaslıǵındı qartaymastań aldın;
2. Den-sawlıǵındı nawqaslanbastan aldın;

3. Baylígíndı kámbaǵal bolıp qalmastan aldın;

4. Boslígíndı bántligińnen aldın;

5. Tiriligińdi ólimińnen aldın».

Islamnıń jaslıqqa bergен bunday joqarı dárejedegi áhmiyeti bizlerdi onıń qádirine jetiwge shaqıradı. Al, jaslıqtıń qádirine jetiw, onı ǵániymet biliw hám onnan ónimli paydalanıw dinimizde belgilengen jaslıq ádeplerine ámel qılıw menen júzege shıǵadı.

Musılman jaslar shaytannıń aldawına erip ketpew ilajların kórip júriwleri kerek. Óytkeni, náletlengen shaytan dál sol jaslardı joldan urıwǵa júdá ósh boladı.

Shaytan jaslarǵa káypi-sapaǵa eriwdi sulıw etip kórsetedi. Olarǵa óziniń turaqlı shaqırırǵı bolǵan «Jaslıǵında oynap qal, gúna ne qıladı» degen ǵápler menen adastıradı.

Bul haqqında Quranı Káriymde shaytannıń tilinen ashıq-aydın aytıp qoyılǵan.

Allah taala Arof súresinde márhámat qıladı: **«Shaytan bılay dedi: «Meni joldan azǵırǵanıń sebepli, olarǵa tuwrı jolında álbette toǵanaq bolaman. Soń olarǵa aldılarınan, arqalarınan, oń táreplerinen hám shep táreplerinen kelemen» (16-17-ayatlar)¹¹.**

¹¹ Sh. Bahauddinov. Quranı Káriym mánileriniń qaraqalpaq tilindegi awdarması hám tafsiri. T.: «Ózbekiston» BPDU 2019. —B.152.

Xalqımız óziniń negizgi baxıt-saadat deregi bolǵan Islamǵa áste-aqırın jaqınlasıp, onıń hár túrli táreplerin úyrenip barmaqta. Islamnıń insandı eki dúnya sadatına jetelewshi kórsetpeler toplamı ekenligin kópshilik tán almaqta. Haqıyqatında da, ómirimizdiń qaysı tarawınan baxıt-saadattı izlesek onı álbette, haq dinimiz islamnan tawamız. Atap aytqanda, perzent tárbiyasın Islam dininen tıızlew múshkil ekenligin túsinip jetip atırmız.

Átirapımızda jasap atırǵan hár túrli millet hám elatlardıń perzent tárbyasına bolǵan múnásibetlerine itibar qaratatuǵın bolsaq, bul pikirlerdiń haqlıǵı jánede anıq sáwlelenedi.

Mámleketimizde perzentke hár tárepleme kámil hám salamat bolıwı ushın úlken itibar menen qaraladı. Atap aytqanda, mámleketimiz jańa ásirgen iygilikli niyetler menen qádem qoydı. Bunıń nátiyjesinde 2008-yıl «Jaslar jılı» dep járiyalanıwı úlkemizde jaslarǵa hám olardıń tárbiyasına biypárwa emesligin ańlatadı. Óytkeni, tárbiyalı hám ilimli perzentlerge iye jurttıń keleshegi aydın bolıwına heshqanday gúman joq.

Bul jas áwladtı eń dáslep tárbiyasına úlken itibar qaratıw lazım.

Perzent aqıllı, ádepli, mehriban hám eń áhmiyetlisi óz ata-anasına, muqáddes dini hám watanına sadıq bolıw ushın eń dáslep besikten baslap yaki bálki ele dúnyaǵa kelmesinen aldın onıń tárbiyası haqqında oylaw hár bir musulman adam ushın hám qarız, hám parız. Perzentlerdiń dúnyaǵa kelmesinen aldınǵı tárbiyası degende bizler luqmanı, yaǵnıy hadal kásip arqalı shańaraq baǵıwdı názerde tutpaqtamız. Óytkeni, hadal jol menen dúnyaǵa kelip, hadal ırısqa menen tárbiya alıp erjetken baladan heshqashan jamanlıq ámelleri islenbeydi. Biraq, hadal menen baǵıwdıń ózi jetkiliksiz, al bul orında tálim hám tárbiyanıń ornı girewli. Óytkeni, perzentler isleytuǵın unamsız háreketlerinde ata-analardıń ayıbı bar ekenligi heshkimge sır emes. Kópshiligimiz jaqsı bilemiz hám esleymiz, ákelerimiz bizlerge hár kúni bir sózdi aytıwdan aldın sharshamas edi. Ol da bolsa, «Biy máhál

kóshege shıqpa» – dep yaǵnıy, sham namazınan keyin zárúr jaǵday bolmasa kóshege shıǵarmas edi. Kóshede kim menen, qaysı waqıtta, ne haqqında sóylesip júrgenine qızıqpawlıq perzent tárbiyasınıń buzılıwında tiykarǵı faktor bolıp tabıladı. İnsan balası tuwılǵanınan tap erjetip, kekseyip qaytı bolaman degenshe tárbiyaǵa mútáj. Perzent tárbiyası negizinde eki sózden ibarat. Sonıń ushın da, názerińizde kútá kishkene mashqaladay kórinedi. Lekin, dana adamlar biletuǵın, adamzattıń siyasiy, diniy, sotsiallıq rawajlanıwınıń negizi usı eki sóz – bala tárbiyasınan ibarat birikpege baylanıslı. Bul xulıqtıń háreket qılınıwı, bay-dáwletli bolıw, baxıtlı bolıp, izzet-húrmetke erisiw, ázzi bolıp xorlanıwı, paqırlıq kiyimin kiyip, baxıtsızlıq júgin tartıp, itibardan qalıw, ózgelerge baǵınıshlı bolıw, qul yaki tutqın bolıwı balalıqtan óz ata-analarınan alǵan tárbiyalarına baylanıslı.

Durıs, Fitrat aytqanıday, jas áwladtı salamat ósiriw tiykarında kelesi ómir – xalıq hám jurt táǵdiri jatadı. Sebebi, keleshek bárqulla jaslar qolında boladı. Búgin bizler bergen tálim-tárbiya erteńgi kúni óz jemisin beriwi anıq. Gárezsiz Ózbekstanımızǵa, puqta bilimge iye perzentler kerek.

Tárbiyanıń eń quramalı dáwiri óspirimlik dáwiri. Bala endi erkin háreket qıla baslaǵan, ómirge óz názeri menen baha beriwe kirisip atırǵan, turaqlı túrde esitip júrgeni ata-ananıń sózinen kóre ózgelerdiń, taza tanıslardıń pikirleri jaǵımlıraq kórinip atırǵan payıtta oǵan abaylı bolıp mámile qılıw tiyis. Tárbiya usılın aldısınan ózgertiwe, bazı táreplerdi basıqlıq penen sheshiwe tuwrı keledi.

Shet elde balalardı salamat hám kámil etip ósiriw haqqında alımlar qızıq tájiriybe ótkeredi. Ata bala tuwılıwına bes altı ay qalǵanında hár kúni málim bir waqıtta bir ertekti onıń qasında ayta beredi. Gódek tuwılǵanınan keyin de ertek aytıwda dawam etedi. Balanıń tili shıqqanında áke sol ertekti ayta baslaǵanında, onıń dawamın balanıń ózi aytıp beredi. Qurandı yadlap shıqqan bir insan perzent kóredi. Náresteniń tili shıqqanında, belgili bir ayatlardı tákirarlap atırǵanın esitedi. Málim bolıwınsha, áke iláhiy kálamdı tiláwat qılıp atırǵanında perzenttiń anası onı tuńlap turar eken. Demek, perzentti saw-salamat ósiriwdi ana qarnında payda bolǵanınan baslasa, kózlengen maqsetke erisiw múmkin. Jaqsı tálim-tárbiya, hesh

gúmansız insannıń fizikalıq hám ruwxıy dúnyasına, aqıretine paydalı, onı hár eki dúnyada, baxıt-saadatlı qılatuǵın, ilim hám tájiriye menen bir qatarda dıyanat hám bilimdanlıq, kámillik baǵıshlaytuǵın tuwrı jolǵa, iygilikli hám maqul ilimlerde shaqıratuǵın bul – tálim-tárbiya. Aqıl ilimge qanshelli tolıp-tassa da, qálb hám kewildi sirá umıtpawı kerek, insan ózindegi ruwxıy táreplerdi – hújdan hám nápsini tárbiyalaw, sezimlerdi basqara alıw, unamsız ádetlerin tárk etiwı, bar bolǵan ilimiy utısların adamlardıń paydasına baǵdarlay alatuǵın zeyinge iye bolıwı zárúr.

Xalqımız 70 jıl eski dúzim dáwirinde óziniń mángilik hám túpkilikli baxıt deregi bolǵan islamnan uzaqlasıp qalǵanı búgin heshkimge sır emes. Perzent tárbiyası da islam kórsetpelerine ámel qılınıp alıp barılsa hár bir musulman perzenti ushın paydadan jıraq emes. Usı jurt perzenti sıpatında usı úlken máselege men de teńizden tamshı bolsa da, úles qosıw niyetinde ilimiy is jazıwdı niyet ettim. Bul ilimiy isimde tiykarınan perzent tárbiyasına tiyisli máselelerden Allah qádir qılǵanınsha ashıp bermekshimen. Perzentlerimizdi Allah taala Quranı Kárimde zikir etip ótken hám rasullardıń ullısı bolǵan Payǵambarımız kórsetpelerine muwapıq túrde tárbiyalawdı Allah taala pútkil áhli úmmetke nesip etken bolsın. Ámiyn!

PAYDALANILGAN ÁDEBIYATLAR

1. Quraniy Káriym
2. Ózbekiston Respublikasiniń Konstituciyasi, - T.: «Ózbekiston» 1992.-43 b.
3. Karimov I.A. Yuksak mánaviyat – engilmas kuch.-T.: Mánaviyat, 2008. 176 b.
4. Sh.M. Mirziëev. Erkin va farovon, demokratik Ózbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. Ózbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimiga baǵishlangan Oliy Majlis palatalarining qwshma majlisidagi nutq. – Toshkent: Ózbekiston, 2017. B. – 56.
5. Sh.Mirziëv. «Vatanimiz taqdiri va kelajagi ywilda yanada hamjihat bwlib, qatiyat bilan harakat qilaylik». – T.: Wzbekiston. 2017. B-21.
6. Sh. Bahaiddinov. Qurani Káriym mánileriniń qaraqalpaq tilindegi awdarması hám tafsiri. T.: «Ózbekiston» BPDU 2019.
7. Sh.M.Mirziëev. “Tanqidiy tahlil, qatiy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bolishi kerak”. Toshkent. 2017. b–104
7. Ózbekistan respublikasi prezidenti SH.M.Mirziyoyevtiń Oliy májiliske múrájatı 2019 j. 3b.
8. Mirziyoev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik Ózbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. - T.: Ózbekiston, 2016.
9. Mirziyoev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. - T.: Ózbekiston, 2016.
11. Mirziyoev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat`iy tartib - intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatini kundalik qoidasi bolishi kerak. - T. Ózbekiston, 2017.
12. Mirziyoev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini táminlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. -T.: Ózbekiston, 2017.

Normativ huqıqiy hújjetler:

1. Ózbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7- fevraldagi “Ózbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish boyicha harakatlar strategiyasi toǵrisida”gi PF-4947-sonli farmoni.
2. Ózbekiston Respublikasining Prezidentining 2017 yil 29-noyabrdagi

“Ózbekiston Respublikasi Innovacion rivojlanish vazirligini tashkil etish to’grisida”gi PF-5264-son farmoni.

3. Ózbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 20-apreldagi «Oliy tálim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to’grisida»gi PQ-2909-sonli qarori

4. Ózbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 5-apreldagi “Respublika oliy tálim va ilmiy-tadqiqot muassasalari xodimlarining mehnatiga haq tolash tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to’grisida”gi PQ-3655-son qarori.

5. Ózbekiston Respublikasi Prezidentining 2012 yil 24-iyuldagi “Oliy malakali ilmiy va ilmiy-pedagog kadrlar tayyorlash va attestatsiyadan otkazish tizimini yanada takomillashtirish to’grisida”gi PF-4456-son Farmoni.

6. Ózbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori. «Bolalar sporti ob’ektlaridan foydalanish samaradorligini oshirish borasidagi qo’shimcha chora-tadbirlar to’grisida». 2010 y. 5-may // Xalq sózi, 2010-y. 6-may.

Sabaqlıq hám oqıw qollanbalar

1. Shayx Abdulaziz Mansur. Quroni Karim manolarining tarjima va tafsiri. Toshkent Islom universiteti nashriyat-matbaa birlashmasi 2004.
2. Shayx Muhammad Sodik Muhammad Yusuf. Baxtiär oila. – T.: Sharq. 2012. – 540 b.
3. Shayx Muhammad Sodik Muhammad Yusuf. “Ruwxıy tarbiya”. Toshkent, 2008.
4. Usmonxon Alimov. Toshkent. “Oilada farzand tarbiyasi”. 2011.
5. Imam ál-Buxariy, Ál-Adab ál-Mufrad (Ádep dúrdanalari). Toshkent. “Movarounnahr”. 2006;
6. Imam Ğazzaliy, Háy perzent. Toshkent. “Movarounnahr”. 2005;
7. Ábiw Hamid Ğazzaliy. “Misbahun Najah”. Toshkent. 2007.
8. Ábiw Lays Samarqandiy. “Tanbeh-ul ğofiliyn”. Bayrut. 1999.
9. Muhammad Kamal “Oğlinga 12 nasihat”. Toshkent. 2004.
10. Hidoyat Hojaev. «Farzandlar –jannat rayhonlari». Toshkent. 2002.
11. Shohista Kamol. «Ota-onalarga maslahatlar». Toshkent. 2005.
12. Kalila va Dimna. – Toshkent: «Adabiät va sanat». 1987,

13. Alisher Navoiy, «Hayrat ul-abror». – Toshkent: G. Gulom nomidagi Adabiёт va sanat nashriёti, 1989.
14. Umarov E. Odob bostoni va axloq gulistoni. – T.: Fan, 1994,
15. Umarova M.M. Osmirlarda oilaviy qadriyatlar toғrisidagi tasavvurlar shakllanishining ijtimoiy-psixologik shart-sharoitlari.- T.: 2004.
16. Ahrorova S.A. Ozbekistonda ayollar ijtimoiy faolligini oshirish omillari. Falsafa fan. nom. diss. Avtoref. – T.: WzMU, 2005.
17. Jabborov S. Shariat, oila va odob. // Guliston, 2018.

Internet saytlari:

1. www.altafsir.com;
2. www.islom.uz;
3. forum.islom.uz;
4. www.uzislam.com;
5. www.muslima.uz;
6. www.ziyouz.com;
7. www.fikr.uz;

Ајинияз атндағы Нókис Мámлекетлик Педагогикалық Институти магистратура бóлими 5А110901 – Педагогика теориясы хám тарыхы жóнелисиниң магистрантí Razov Bahramaddin Muhamaddin uliniń «Qurani Kárimde tárbianıń ayirim máseleleri» atamasındaғы magistr akedemiyalıq dárejesin alıw ushın jazǵan dissertaciyasına ilimiy basshınıń juwmaqlawshı

PIKIRI

Magistrant Razov Bahramaddin Muhamaddin uliniń «Qurani Kárimde tárbianıń ayirim máseleleri» atamasındaғы magistr akedemiyalıq dárejesin alıw ushın jazǵan dissertaciyası muqáddes dinimizdiń ullı kitabında perzent tárbiasına baylanıslı ayılǵan pikirlerdiń mazmunın ashıw menen birge olardı úgit násiat etiw mashqalasına baǵishlangan úlken aktualıqqa iye bahalı jumıs.

Jumıstıń birinshi «Perzent tárbiyası hám ádep normaları máselesi» atamasındaғы babında, ata-ana ushın eń jaqsı sawǵa – perzentiniń gózzal ádebi, dinimizde ádep normaları,, ul perzent tárbiyası – jámiyet tiregi maseleri aytilip, perzent tárbiyasında balanı túsiniw zárúrlík bolsa, gózzal ádebli tárbiya beriw ata-ananıń wazıypası ekenligi mazmunlı hám isenimli ashıp berilgen. Jumıstıń ekinshi «Qurani Kárimde qız perzent tárbiyası haqqında» atamasındaғы babında qız bala tárbiyasınıń oǵada juwapkershilikli ekenligi autılıp, qız balanı kamalǵa keltirip durıs tárbiya bergen hár bir ata-ananıń jayı jánnette ekehlgi atap kórsetilgen. Usı baptıń juwmaqlaw bóliminde sańaraqta qız bala tárbiyası maselesi boyınsha júdá jaqsı pikirler berilgen.

Jumıstıń úshinshi babında Qurani Kárimnen alınǵan ayirim tárbiya túrlerin ótkeriw boyınsha tájiriybe jumislari, tájiriybe jumısların ótkeriw metodikası, perzent tárbiyası menen baylanıslı ayılǵan pikirlerden kelip shıqqan usınıslar berilgen.

Magistrant Razov Bahramaddin Muhamaddin uliniń «Qurani Kárimde tárbianıń ayirim máseleleri» atamasındaғы magistr akedemiyalıq dárejesin alıw ushın jazǵan dissertaciyası materiyyalları ulıwma orta bilim beriw mekteplerinde «Tárbiya», «Ana tili», «Ádebiyat», «Tariyx», orta hám joqarı oqıw orınlarında

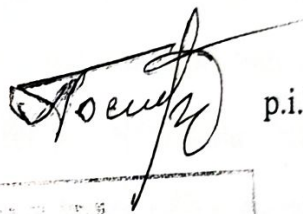
«Pedagogika», «Psixologiya» «Tárbiya jumslari metodikasi» pánlerin oqıtıwda professor-oqıtıwshılar, talabalar, magistrahtlar, ulıwma orta bilimlendiriw mekemeleri ruwqıy agartıwshılıq jumislari hám keń jurtsılıq tárbiya mashqalaları menen shuǵıllanıwshılar, ilimiy izleniwshiler tárepinen ilimiy-ámeliy materiallar sıpatında paydanılıwı múmkin.

Magistrant Razov Bahramaddin tárepinen úyrenilgen mashqalalar hám berilgen pikir usınıslardan kelip shıqqan halda bul jumıstı juwmaqlanǵan, magistr dárejesin alıwǵa qoyıǵan MAK talaplarına tolıq juwap beredi dep, qorgawǵa usınıs etemen.

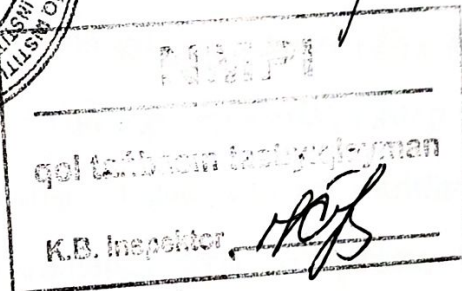
Ilimiy basshı

NMPI Pedagogika kafedrası dotsenti:

p.i.k. I. Allaniyazov

Ájiniyaz atındaǵı NMPIti magistratura bólimi, 5A110901 –
pedagogika teoriyası hám tariyxı jónelisiniń magistrantı Razov Bahramaddin
Muhamaddin ulınıń «Qurani Kárimde tárbiyanıń ayırım máseleleri»
atamasındaǵı magistr dárejesin alıw ushın jazılǵan dissertaciya jumısına
p.i.k., doc G.I.Xodjametovadan

Sın pikir

Qurani Kárim – muqaddes dinimizdiń ullı kitabı ekenligi keń
jámiyetshilikke málim. Ol ásirler dawamında ózgermegen hám heshqashan
özgermeutúǵın Állah taalamızdıń bizge bergen birden—bir illahiy nematı. Onda
ilim, bilim, tarbiya, adamgershilik, siyasat, ekonomika, medecina, álem, ótmish,
búgin hám keleshek qullası bárshe-bársheler haqqında maǵlıwmatlar berilip,
olardıń tárbiyalıq tarepleri násiyat etilgen. Dissertaciya jumısında insan kamalı
jollarınıń tárbiyalıq sırlarınıń eń tiykarǵı negizlerinen kelip shıǵıp bayan etilgen.

Kúnnen - kúnge rawajlanıp atırǵan jámiyet ómirinde Qurani Kárimdegi
tárbiya máselelerin házirgi zamanga say kóz-qarasta úyreniw eń áhmiyetli
máselelerden biri bolsa, zamanagóy tálim-tárbiyanı İslam jolı tárbiyası menen
integraciyalaw arqalı alıp barıw usınday áhmiyetli máselede effektiv nátiyjelerge
eristire alatuǵın birden-bir actual mashqala ekenligi, dissertaciyalıq jumısta
«Qurani Kárimde tárbiyanıń ayırım máseleleri»-iniń perzent tárbiyası menen
baylanıslı tareplerin ilimiy úyrenilgen

Tárbiyanıń eń quramalı dáwiri óspirimlik dáwiri. Bala endi erkin háreket qıla
baslaǵan, ómirge óz názeri menen baha beriwge kirisip atırǵan, turaqlı túrde esitip
júrgeni ata-ananıń sózinen kóre ózgelerdiń, taza tanıslardıń pikirleri jaǵımlıraq
kórinip atırǵan payıtta oǵan abaylı bolıp mámile qılıw tiyis. Soǵan bola
dissertaciya jumısında İslam dini tiykarǵında balaǵa tárbiya beriw jolları haqqında
kennen túsinik berilip ótilgen. Ádebiyatlardı durıs analizlep, ondaǵı mazmunlardı
saralap izertlew jumısına kiritip, Qurani Kárimdegi bala tárbiyasın endirilge
nátiyjesi qanday bolıwı haqqında pikir berilip ótilgen.

Dissertaciya jumısında dúnyalıq ilimlerden alimlarınıń pikirleri berilip ótilgen. Jumistıń ilimiyligi anıqlıqta alıp barılǵan. Tiykargı bólimde dissertaciya jumısınıń mazmunı ashıp berilgen. Juwmaqlaw bóliminde pikirlerdi ulıwmalastırıp, jeke pikirin kórsetip ótken. Dissertaciya jumısınıń forması, mazmunı jaǵınan durıs jazılǵan, bárshe standart talaplarǵa juwap beredi.

Pedagogika teoriiyası hám tariyxı jónelisiniń magistrantı Razov Bahramaddin Muhamaddin ulınıń «Qurani Kárimde tárbiyanıń ayırım máseleleri» atamasındaǵı magistr dárejesin alıw ushın jazılǵan dissertaciya jumısı kirisiw, jumistıń sıpatlaması, úsh bólim, juwmaqlaw hám paydalanılǵan ádebiyatlar diziminen ibarat. Dissertaciya jumısı talaplarǵa juwap beredi dep esaplap, dissertaciya jumısın qorgawǵa usınıs etemen.

t.i.k., doc Xodjametova Gúlchira Ilishevna:

Ájiniyaz atındaǵı NMPIti magistratura bólimi, 5A110901 – pedagogika teoriyasi hám tariyxı jónelisiniń magistrantı Razov Bahramaddin Muhamaddin ulınıń «Qurani Kárimde tárbiyanıń ayırım máseleleri» atamasındaǵı magistr dárejesin alıw ushın jazılǵan dissertaciya jumısına p.i.d., professor Óserbay Aleuovtıń

P Í K Í R Í

Dissertaciya jumısta Qaraqalpaqstan din tanıwında Qurani Kariymdegi tárbiyanıń ayırım máseleleri, sonıń ishinde qız hám ul bala tárbiyasınıń ózine tán ózgeshelikleri birinshi márte, hár tárepleme úyrenip shıǵılıp, izbe-izlikte bir sistemaǵa túsirilgen

Dissertaciya jumısında metodologiyalıq princilerge tiykararlana alıp barılǵan. Dúnya ádebiyatların analiz etip tómendegi jumıslar alıp barılǵan:

- İslam dininiń muqáddes kitabı Qurani Kárimdegi ásirler dawamında ózgermegen hám hesh qashan ózgermeutuǵın İslam dini táliymatının insan hám jámiyet ómirindegi tutqan ornı;
- İslam dininiń muqáddes kitabı Qurani Kárimdegi bilim, tarbiya, adamgershilik, siyasat, ekonemika, medecina, dúnya, ótmish, búgin hám keleshek qullası bárshe-bársheler haqqında maǵlıwmatlardıń tárbiyalıq tarepleri kórsetilge;
- İslam dininiń muqáddes kitabı Qurani Kariymdegi hám Hadislerimizdegi hasıl marjan úgit násiyatların tálim-tárbiyada nátiyjeli paydalanıw házirgi zaman pedagogikasının aktual mashhalası ekenligi;
- Ásirler boyı dawam etilip kiyatırǵan jańǵa jaǵımlı tárbiyanın oǵada áhmiyetli hám házirgi zaman talaplarına muwapıq orınlanıwı zárúrli qubılıs ekenligi;

- Zamanagóy tálim-tálim tárbiyanı İslam jolı tárbiyası menen baylanıstırıw arqalı alıp barıw tálim-tárbiya máselesinde effektiv mátiyjelerge eristire alatuğın birden bir actual mashqala ekenligi

Izertlew jumısında materiyyalları ulıwma orta bilim beriw mekteplerinde «Tárbiya», «Ana tili», «Ádebiyat», «Tariyx», orta hám joqarı oqıw orınlarında «Pedagogika», «Psixologiya», «Tárbiya jumsları metodikası» pánlerin oqıtıwda professor-oqıtıwshılar, talabalar, magistrantlar, ulıwma orta bilimlendiriw mekemeleri ruwhiy aǵartıwshılıq jumısları hám keń jurtshılıq tárbiya mashqalaları menen shuǵıllanıwshılar, ilimiy izleniwshiler tárepinen ilimiy-ámeliy materiallar sıpatında paydanılıwı múmkin.

Dissertaciya jumısında dúnyalıq ilimlerdin alımlarınıń pikirleri berilip ótilgen. Jumıstıń ilimiyligi anıqlıqta alıp barılǵan. Tiykargı bólimde dissertaciya jumısınıń mazmunı ashıp berilgen. Juwmaqlaw bóliminde pikirlerdi ulıwmalastırıp, jeke pikirin kórsetip ótken. Dissertaciya jumısınıń forması, mazmunı jaǵınan durıs jazılǵan, bárshe standart talaplarǵa juwap beredi.

Pedagogika teoriyası hám tariyxı jónelisiniń magistrantı Razov Bahramaddin Muhamaddin ulınıń «Qurani Kárimde tárbiyanıń ayırım máseleleri» atamasındaǵı magistr dárejesin alıw ushın jazılǵan dissertaciya jumısı kirisiw, jumıstıń sıpatlaması, úsh bólim, juwmaqlaw hám paydalanılǵan ádebiyatlar diziminen ibarat. Dissertaciya jumısı talaplarǵa juwap beredi dep esaplap, dissertaciya jumısın qorgawǵa usınıs etemen.

p.i.d., professor Óserbay Aleuov

